

The book cover features a photograph of a stone archway. The archway is made of dark, weathered stone and frames a view of a courtyard. In the courtyard, there is a stone fountain with a tiered basin. The ground in the courtyard is paved with light-colored stones. The overall lighting is warm and golden, suggesting an interior or late afternoon setting. The title 'HORHE LUIS BORHES' is printed in a large, white, serif font across the top of the archway. Below it, the word 'ALEF' is printed in a slightly smaller, white, serif font. At the bottom center of the cover, the publisher's name 'PAIDEIA' is printed in a smaller, white, serif font.

HORHE LUIS
BORHES
ALEF

PAIDEIA

Naslov originala: Jorge Luis Borges, *Aleph*

HORHE LUIS BORHES

ALEF

Besmrtnik

Solomon saith: *There is no new thing upon the earth.* So that as Plato had an imagination, *that ali knowledge was but remembrance;* so Solomon given his sentence, *that all novelty is but oblivion.* [1]

Fransis Bacon, *Essays* LVIII

U Londonu, početkom meseca juna 1929, antikvar Josif Kartafil iz Smirne ponudio je princezi Lisenž šest tomova u četvrt-formatu Poupove *Ilijade* (1715-1720). Princeza ih kupi i dok ih je primala razmeni s njim nekoliko reči. Bio je to, veli ona, čovek oronuo i bled, sivih očiju i prosede brade, izrazito neupadljivih crta lica. Tečno, iako neznalački, govorio je različite jezike; za svega nekoliko minuta prešao je s francuskog na engleski i s engleskog na zagonetnu mešavinu solunskog, španskog i portugalskog iz Makaa. U oktobru princeza saznade od jednog putnika sa broda Zevs da se Kartafil utopio na povratku u Smirnu, i da su ga sahranili na ostrvu Iosu. U poslednjem tomu *Ilijade* našla je ovaj rukopis.

Izvornik je napisan na engleskom i obiluje latinizmima. Pred vama je njegov doslovan prevod.

I

Koliko se sećam, moje su nedaće počele u jednom vrtu u Tebi Hekalompihos, za Dioklecijanove vladavine. Vojevao sam (neslavno) u prethodnim egipatskim ratovima, bio tribun legije koja se utaborila u Bereniki, kraj Crvenog mora: groznica i vradžbine pokosile su brojno ljudstvo koje je viteški žudelo za okršajima. Mauritanci su bili potučeni; zemlja koju su prethodno držali pobunjeni gradovi zanavek bi posvećena plutonskim bogovima; Aleksandrija, poražena i potčinjena, zalud je Cezara molila za milost; za nepunu godinu legije su slavile pobedu, a ja jedva da sam nazreo Marsovo lice. Ta me je uskraćenost zbolela i možda je upravo to bio razlog zbog kojeg sam se kroz zastrašujuće i nepregledne pustinje bacio u potragu za tajnim Gradom Besmrtnika.

Moje nedaće, rekoh već, započele su u jednom tebanskom vrtu. Cele te noći nisam oka sklopio, jer me je nešto kopkalo u duši. Ustao sam nešto pre svitanja; moji robovi su još uvek spavali, mesec je bio boje beskrajnog peska. S istoka je stizao jedan iznuren, okrvavljen konjanik. Na nekoliko koraka od mene, svalio se s konja. Slabašnog glasa nestrpljivo me zapita na latinskom za ime reke koja protiče kraj gradskih zidina. Odgovorim mu da je to Egipat, napajan kišama.

Drugu ja reku gonim, odgovori neutešno, *onu tajnu reku koja ljude oslobađa smrti*. Tamna krvca liptala mu je iz grudi. Reče mi da potiče sa jedne planine na drugoj strani Ganga i da na njoj veruju da ako se neko uputi ka zapadu, na kraj sveta, stići će do reke čije vode daruju besmrtnost. Dodade i da se na njenoj suprotnoj obali uzdiže Grad Besmrtnika, sav u bedemima, amfiteatrima i hramovima. Izdahnuo je pre zore, ali ja odlučih da otkrijem taj grad i njegovu reku. Na pitanja krvnika, neki su mauritanski zarobljenici potvrdili namernikovu priču; jedan se setio Jelisejskih polja na kraju sveta, na kojima je ljudski život večan; drugi spomenu da stanovnici planinskih vrhova gde izvire Paktolo žive po čitav vek. U Rimu sam razgovarao sa filozofima koji su mišljenja da bi produžetak čovekovog života značio samo produženje agonije i višestruku njegovu smrt. Ne znam da li sam ikada poverovao u Grad Besmrtnika: mislim da mi je u ono vreme bio dovoljan zadatak da ga pronađem. Flavije, prokonzul iz Getulije, dodeli mi dvesta vojnika za ovaj poduhvat. Unajmio sam i plaćenike koji su tvrdili da poznaju puteve a koji su kasnije prvi napustili naše redove.

Potonji događaji bezmalo su sasvim izbrisali sećanje na prve dane našeg pohoda. Krenuli smo iz Arsinoa i ušli u užarenu pustinju. Prešli smo zemlju troglodita koji proždiru zmije i ne znaju za jezik; zemlju Garamanata koji imaju zajedničke žene i hrane se lavljim mesom; zemlju Augila, koji se klanjaju jedino Tartaru. Probijali smo se i kroz druge pustinje crnog peska, u kojima se putnik mora kretati u noćne sate, jer je dnevna žega nepodnošljiva. Izdaleka ugledah planinu po kojoj je Okean dobio ime: na njenim obroncima raste mlečika, koja potire sve otrove; na vrhu žive satiri, narod divalj i priprost, sklon bludničanju. Nismo mogli ni

sanjati da se u ovim varvarskim oblastima, gde zemlja rađa samo monstrume, može nalaziti čuveni grad. Nastavismo dalje, jer bi odustajanje dovelo u pitanje našu čast. Neki se drznuše da spavaju s licem okrenutim prema mesecu; sažegla ih je groznica. Drugi su pak sa zagađenom vodom iz čatrnja popili i ludilo i smrt. Tad krenuše bežanja, a potom i pobune. Sasekao sam ih u korenu, bez dvoumljenja pribegavši sili. Iako sam postupio pravedno, jedan me centurion upozori da mi buntovnici (žedni osvete zbog toga što sam na krst razapeo jednog njihovog) rade o glavi. Iz logora sam pobegao sa šačicom najodanijih vojnika. Izgubio sam ih u pustinji, tokom peščanih oluja i nepreglednih noći. Ranila me jedna kritska strela. Lutao sam bez vode danima, ili je u pitanju bio jedan jedini golemi dan pomnožen sunčevom svetlošću, žeđi i strahom od žeđi. Prepustih konju da me vodi kud mu volja. U zoru, obzorje se načička piramidama i kulama. Usnuo sam neizdržljiv san: ulazim u jedan mali, jasan lavirint, u čijem središtu stoji ćup vode; rukama sam ga maltene dodirivao, bio mi je pred očima, no hodnici su bili tako zapetljani i nerazumljivi da sam znao da ću skončati pre no što ga doznam.

II

Kad sam se najzad iskobeljao iz košmara, obreh se ležeći na zemlji, vezanih ruku, u nekakvom izduženom kamenom udubljenju, ne većem od obične rake, plitko iskopanom na strmom planinskom otkosu. Zidovi su mu bili vlažni i uglačani, pre vremenom nego ljudskom rukom. Osetih kako mi bolno bije u grudima, osetih kako me mori neizdržljiva žeđ. Izvirih i prigušeno kriknuh. Udno planine, bešumno se kroz ruševine i pesak probijao jedan zamućen potok; na suprotnoj obali blistao je (pod poslednjim ili prvim sunčevim zracima), nema sumnje, Grad Besmrtnika. Videh zidove, lukove, zabate kuća i trgove: ležao je na kamenoj visoravni. Stotinak nejednakih udubljenja, sličnih mojem, brazdalo je planinu i dolinu. U pesku je bilo iskopano nekoliko plitkih bunara; iz tih kukavnih rupa (i kamenih udubljenja) pridizali su se nagi ljudi sive kože i zapaštene brade. Učini mi se da ih prepoznajem: pripadali su životinjskom soju troglodita koji se kote po oba-

lama Arapskog zaliva i etiopskim pećinama; nije me iznenadilo što ne govore i što proždiru zmije.

Neutoljiva žeđ uli mi hrabrosti. Procenih da se nalazim na tridesetak stopa iznad peskovite doline; zažmurih i, ruku svezanih na leđima, skotrljah se niz planinu. Zagnjurih okrvavljeno lice u tamnu vodu. Pio sam kao stoka na pojilu. Pre no što sam iznova utonuo u san i bunilo, ponovih, neznano zašto, nekoliko grčkih reči: *Bogati Trojanci što piju crnu vodu Ezepa...*

Ne znam kolike sam dane i noći tako prevalio. Sav slomljen, bez snage da se sklonim u pećine, nag na nepoznatom pesku, prepustih svoju hudu sudbinu mesecu i suncu. Trogloditi, bezazleni u svom divljaštvu, nisu mi pomogli ni da preživim ni da umrem. Uzalud sam ih preklinjao da me dokrajče. Jednog dana prerezah oštrim kamenom konopce oko ruku. Sledećeg se podigoh i skupih snage da izmolim ili ukradem – ja, Marko Flamenije Rufo, vojni tribun rimske legije – svoj prvi odvratni obrok zmijskog mesa.

Od silne želje da vidim Besmrtnike, da dotaknem nadljudski Grad, skoro da nisam mogao oka sklopiti. Kao da su prozreli moju nameru, ni trogloditi nisu spavali: u početku pretpostavih da me nadziru, a onda zaključih da ih je povelala moja uznemirenost, kad kad se pas povede za drugima. Za odlazak iz divljačne naseobine izabrah kasno popodne, kad skoro svi muškarci izlaze iz pukotina i bunara i gledaju zalazak sunca, ne videći ništa. Pomolih se glasno, više da izgovorenim rečima zaplašim pleme nego da izmolim božju naklonost. Pregazih potok pun peščanih sprudova i uputih se ka Gradu. Dva-tri čoveka neodlučno su me pratila. Rastom su (kao i ostali pripadnici njihovog soja) bili oniži; nisu izazivali strah, već odvratnost. Morao sam da zaobiđem nekolicu krivudave uvale nalik na kamenolome; zavarano njegovom veličinom, umislio sam da je Grad mnogo bliži. Oko ponoći zgazih nazubljenu nezabožaćkim oblicima, nemu senku njegovih zidina, usred žutog peska. Tu sam zastao, obuzet nekom svetom stravom. Promena i pustina toliko su čoveku mrske da se obradovah što me jedan od troglodita dopratio do kraja. Sklopih oči i sačekah (besano) da svane.

Rekao sam već da Grad počiva na kamenoj visoravni. Ta visoravan, nalik na liticu, bila je strma koliko i zidine grada. Zalud sam

obilazio oko nje: na crnom podnožju nije bilo ni najmanje nepravilnosti, u jednoobraznim zidovima kao da nije bilo mesta ni za jedna jedina vrata. Od pripeke sam morao da se sklonim u jednu pećinu; u dnu se nalazio bunar a u bunaru stepenište koje je vodilo u strmoglavu pomrčinu. Siđoh; kroz preplet memljivih hodnika stigoh do jedne prostrane kružne odaje, koju sam jedva nazirao. U tom podrumu bilo je devetoro vrata; osmora su izazila u lažni lavirint koji je vodio u tu istu odaju; deveta su (kroz drugi lavirint) vodila u drugu kružnu prostoriju, jednaku prvoj. Ne znam koliko je odaja ukupno bilo; moja nestrpljivost i jad samo su ih umnožili. Vladala je teskobna, gotovo savršena tišina; u tim dubokim kamenitim mrežama nije bilo drugog šuma do hućanja podzemnog vetra čiji izvor nisam mogao otkriti; u pukotine su bešumno uticali mlazevi boje rđe. Sav užasnut privikoh se na taj nepouzdan svet; učini mi se neverovatnim da osim podruma sa devetoro vrata i račvastih hodnika može išta drugo postojati. Ne znam koliko sam dugo tumarao pod zemljom; znam da mi se događalo da zbog svejednake čežnje pomešam ovu užasnu varvarsku naseobinu i svoj rodni grad, obrastao grozdovima.

Na kraju jednog hodnika nepredviđen zid zapreci mi put i obasja me neka daleka svetlost. Pogledah nagore, zaslepljen: na vrtoglavoj razdaljini, nepojmljivo visoko, ugledah krug tako plavog neba da mi se učinilo purpurnim. Metalne prečage penjale su se uza zid. Iako iznuren, stadoh da se penjem, zastajkujući jedino da nemušto zaječim od radosti. Razabirao sam postepeno kapitale i vence, trouglaste zabate i svodove, nejasnu raskoš od granita i mermera. Tako sam se iz nevidljivog predela crnih zamršenih lavirinata uspeo popeti u blistavi grad.

Izbih na nekakvu omanju čistinu, tačnije, dvorište. Unaokolo se uzdizala građevina nepravilnog oblika i različite visine; ta živopisna građevina imala je mnoštvo kupola i slubova. Na tom neverovatnom zdanju opčinila me je najpre njegova starina. Osetih da je prethodilo čoveku, čak i stvaranju Zemlje. Takva očigledna drevnost (koja deluje zastrašujuće) učini mi se dostojna besmrtnih neimara. Najpre oprezno, potom ravnodušno, i na kraju očajnički, lutao sam stepeništima i popločanim stazama te zamršene palate. (Kasnije sam ustanovio da se širina i visina stepenika stalno me-

njaju, čime sam objasnio neobičan umor koji su kod mene izazvali.) *Ovaj dvorac delo je bogova*, pomislih u prvi mah. Kad sam obišao puste dvorane, ispravih se: *Bogovi koji su ga sagradili mrtvi su*. A kad sagledah njegove osobenosti, rekoh: *Bogovi koji su ga podigli bili su ljudi*. Rekoh to, dobro se sećam, s nekim nerazumljivim gnevom, bezmalo sa grizom savesti; nisam se toliko uplašio koliko mi je um bio užasnut. Utisku o neizmernoj drevnosti pridružiše se drugi: o nezavršivosti, o surovosti, o zamršenoj besmislenosti. Iako sam već savladao jedan lavirint, svetli Grad Besmrtnika još me je više prestravio i od sebe odbio. Lavirint je zdanje sagrađeno da zbuni ljude; njegov tlocrt, tako izdašnih simetrija, zamišljen je u tu svrhu. U dvorcu koji sam letimično obišao, graditeljski nacrt nije imao svrhe. Na sve strane slepi hodnici, visoki nedostupni prozori, raskošna vrata koja vode u ćelije ili bunare, nepojamna obrnuta stubišta, sa izokrenutim stepenicama i ogradom. Neka su pak stubišta, ovlašno priljubljena uz kakav veliki zid, vodila nikamo, nakon dva ili tri zaokreta, u višnjoj pomrčini kupola. Ne znam da li svi primeri koje sam nabrojao odgovaraju stvarnosti; znam da su godinama pothranjivali moje noćne more; više ne znam jesam li pojedine njihove odlike video na javi ili su se izrodile tokom nemirnih noći. *Ovaj Grad (pomislih) toliko je jeziv da samo njegovo postojanje i trajanje, makar i u srcu neke skrivene pustinje, truže prošlost i budućnost i u neku ruku sramoti zvezde. Dokle god opstojava, niko na ovom svetu neće moći da bude ni hrabar ni srećan*. Ne želim da ga opisujem; zbrka raznorodnih reči, telo tigra ili bika na kojem čudovišno bujaju, usklađeni i netrpeljivi među sobom, zubi, organi i glave, mogu (možda) poslužiti kao približne slike.

Ne sećam se kako je tekao moj povratak kroz prašnjave i memljive lagume. Jedino znam da se nisam mogao otresti straha da će me, na izlasku iz poslednjeg lavirinta, opet opkoliti bezočni Grad Besmrtnika. Ničega se više ne sećam. Možda je taj zaborav, sada konačan, bio nameran; možda su okolnosti pod kojima sam utekao bile tako mučne da sam se jednog dana, ništa manje zaboravljenog, zakleo da ću ih Zaboraviti.

Ko god je pažljivo čitao o mojim stradanjima setiće se da me je jedan čovek iz plemena sledio kao veran pas sve do nepravilne senke zidina. Kad izađoh iz poslednjeg podruma, zatekoh ga na ulazu u pećinu. Ležao je u pesku i po njemu nemušto šarao i brisao niz nekakvih znakova nalik na sanjana slova, koja se pomešaju uvek pre no što uspemo da ih rastumačimo. U prvi mah pomislih da je u pitanju kakvo primitivno pismo; onda zaključili da je besmisleno i pomišljati da ljudi koji se još uvek ne služe rečima mogu znati za pismo. Uostalom, svi su oblici među sobom bili različiti, što je smanjivalo, čak isključivalo mogućnost da predstavljaju simbole. Čovek ih je iscrtavao, gledao i prepravljao. Onda ih je odjednom, kao da mu je igra dosadila, obrisao dlanom i podlakticom. Pogleda u mene, no činilo se da me ne prepoznaje. Ja sam, međutim, osetio tako veliko olakšanje (ili je to moja usamljenost bila tako velika) da sam pomislio da taj primitivni troglodit, koji me posmatra sa dna pećine, zapravo, baš mene čeka. Sunce je upeklo nad ravnicom; kad se zaputismo nazad u njegovo selo, pod prvim zvezdama, pesak je još uvek žario tabane. Troglodit je išao ispred mene; te noći sebi sam zadao da ga naučim da prepoznaje, a možda i da ponavlja nekoliko reči. Pas i konj (pomislih) mogu da postignu ono prvo; brojne ptice, kao kraljevski slavuj, mogu i ovo drugo. I najskućeniji ljudski razum u stanju je da prevaziđe svest bića koja ga ne poseduju.

Poniznost i beda tog troglodita podsetiše me na lik Argusa, starog onemoćalog psa iz *Odiseje*, pa mu zato nadenuh ime Argus i pokušah da mu ga utuvim u glavu. Neuspesi su se nizali jedan za drugim. Od silne volje, strogosti i upornosti nije bilo vajde. Nepomičan, ukočenog pogleda, kao da nije opažao zvukove kojima sam ga pokušavao naučiti. Iako na samo nekoliko koračaja od mene, kao da se nalazio jako daleko. Ispružen na pesku, poput kakve oronule male sfinge od lave, gledao je kako iznad njega promiču nebesa, od jutarnjeg praskozorja do večernjeg sutona. Procenio sam da neće moći da prozre moju nameru. Setih se da Etiopljani veruju kako majmuni namerno ne progovaraju da ih ne bi gonili da rade, te Argusovu tišinu pripisah njegovoj nepoverljivosti i strahovanju. To razmišljanje nagnalo me je i na druga, još neobičnija. Pomislih da Argus i ja boravimo u različitim svetovima; po-

mislih da su nam opažanja ista ali da ih Argus drukčije povezuje i da preko njih gradi drukčije predstave i da možda za njega predstave i ne postoje, već samo jedan vrtoglavi i neprekidni sled kratkotrajnih utisaka. Pomislih da postoji svet bez pamćenja i vremena; zamislih da postoji jezik koji ne zna za imenice, jezik sačinjen od bezličnih glagola i nepromenljivih prideva. Tako je tekao dan za danom, godina za godinom, ali se jednom dogodi nešto nalik na sreću. Grunu kiša, teška i dugotrajna.

Noći u pustinji umeju da budu veoma hladne, ali je ta bila paklena. Sanjao sam kako jedna tesalijska reka (u koju sam vratio zlatnu ribicu) dolazi da me izbavi; čuo sam kako se valja preko crvenog peska i crnog kamena; probudiše me svežina u vaduhu i uporni romor kiše. Onako nag, istrčah joj u susret. Noć je čilela; ispod žutih oblaka, pleme, razdragano kao i ja, prepuštalo se snažnom pljusku kao u kakvom zanosu. Kao da su bili Kibelini sveštenici u božanskoj vlasti. Argus je ječao, pogleda uprtog u nebeski svod; krupni mlazevi slivali su mu se niz lice; ne samo od kiše, već i (kasnije sam saznao) od suza. Arguse, viknuh mu, Arguse.

I tada, s nekim umilnim divljenjem, kao da nakon mnogo vremena otkriva kakvu izgublenu, zaboravljenu stvar, Argus promrmlja sledeće reči: *Argus, Odisejev pas. A zatim, i dalje me ne gledajući: Ovaj pas koji leži u blatu.*

Olako prihvatamo stvarnost, možda i zato što slutimo da ništa nije stvarno. Upitah ga šta zna o *Odiseji*. Grčki je teško razumeo; morao sam da mu ponovim pitanje.

Veoma malo, reče. Manje od nejneukijeg rapsoda. Mora da je prošlo hiljadu godina otkad sam je spevao.

IV

Toga dana sve mi se razjasnilo. Trogloditi su bili Besmrtnici; potok sa peskovitom vodom, Reka za kojom je tragao konjanik. Što se tiče grada čije se ime pročulo sve do Ganga, Besmrtnici su ga sravnili sa zemljom pre otprilike devet vekova. Na ostacima njegovih ruševina podigli su bezumni grad koji sam obišao: nekakvu parodiju ili naličje onog prethodnog, no ujedno i hram bezumnih bogova koji upravljaju svetom i o kojima ništa ne znamo, osim da na ljude ne liče. Ta zadužbina bila je poslednji simbol na koji su

pristali Besmrtnici; označava period tokom kojeg su, procenivši da je svaki poduhvat uzaludan, odlučili da žive jedino u mislima, u promišljanju. Podigoše grad, zaboraviše na njega i nastaniše se u pećinama. Zadubljeni u misli, skoro da nisu opažali fizički svet.

Homer mi je ovo izložio dečje bezazleno. Takođe mi je pričao o svojoj starosti i o poslednjem putovanju u koje se upustio, gonjen, kao i Odisej, željom da dopre do ljudi koji ne znaju šta je to more, niti jedu posoljeno meso, niti su ikad videli veslo. Proveo je čitav vek u Gradu Besmrtnika. Kad su ga srušili, predložio je da izgrade drugi. To ne treba da nas čudi; priča se da je najpre opevao trojanski rat, a potom i rat između miševa i žaba. Bio je poput božanstva koje prvo stvori kosmos a potom haos.

Najlakše je biti besmrtan. Osim čoveka, sva su bića takva, jer ne znaju za smrt; samo je svest o besmrtnosti ujedno božanska, strašna i nedokučiva. Primetio sam da je, bez obzira na veru, ovo ubeđenje veoma retko. Jevreji, hrišćani i muslimani propovedaju besmrtnost, ali njihovo klanjanje prvom veku dokaz je da samo u njega veruju, budući da sve ostale vekove, kojih je bezbroj, ili hvale ili kude. Prihvatljiviji mi se čini točak u nekih indijskih vera; na tom točku, na kojem nema ni početka ni kraja, svaki život proističe iz prethodnog i začinje sledeći, ali nijedan ne određuje celinu... Poučena vekovnim iskustvom, zajednica besmrtnih ljudi dostigla je savršenstvo u trpeljivosti, bezmalo do samoponištavanja. Uvidela je da se u vremenskoj beskonačnosti svakome događaju sve stvari. Da, po svojim prošlim ili budućim vrlinama, svaki čovek zaslužuje svaku dobrotu, ali i svako izneveravanje, zbog svojih nečasnih dela iz prošlosti ili budućnosti. Kao što u igrama na sreću parni i neparni brojevi teže jednakoj zastupljenosti, tako se isto potiru i međusobno ispravljaju visprenost i glupost, pa je otud surova *Pesma o Sidu* samo protivteža jednom jedinom pridevu iz ekloga ili jednoj Heraklitovoj izreci. I najprolaznija misao sledi nevidljivu putanju i može da kruniše ili najavi kakav nepoznati oblik. Znam da su neki činili zlo kako bi se ono u budućim vekovima preobratiло u dobro, ili jer je već takvim postalo u prethodnima... Sagledani na taj način, svi naši postupci pravedni su, ali i bezvredni. Ne postoje ni moralne ni umne zasluge. Homer je spevao *Odiseju*; ako pretpostavimo beskrajno dug period, sa bezbroj-

nim okolnostima i promenama, nemogućno je da neko, makar jednom, ne speva *Odiseju*. Niko je neko, u jednom jedinom besmrtnom čoveku žive svi ljudi. Kao Kornelije Agripa, ja sam bog, junak, filozof, đavo i čitav svet, što je samo zaobilazan način da se kaže da ne postojim.

Poimanje po kojem je svet sistem preciznih kompenzacija izvršio je ogroman uticaj na Besmrtnike. U prvom redu zato što ih je učinio imunima za samilost. Pomenuo sam drevne kamenolome koji su se usecali u polja na drugoj obali; jedan se čovek strmogladio u najdublji od njih. Niti je mogao sebe dokrajčiti niti je umirao, ali ga je zato morila opaka žeđ; sedamdeset godina im je trebalo da mu dobace uže. Nisu marili ni za sopstvenu sudbinu. Telo je bilo tek jedna pokorna domaća životinja kojoj je svakog meseca bila dovoljna milostinja od nekoliko sati sna, malo vode i komadića mesa. Neka nam niko ne prišiva da smo isposnici. Nema raznovrsnijeg uživanja od razmišljanja i njemu se predajemo. Katkad bi nas kakav izuzetan podstrek vraćao u stvarni život. Kao, na primer, onog jutra, drevno uživanje u kiši. Ti su prekidi bili više nego retki; svi su Besmrtnici mogli da dosegnu stanje savršenog mirovanja. Sećam se jednog koga nikada nisam video da je ustao: ptica mu je na grudima svijala gnezdo.

Među zaključcima ovog učenja, po kojem nema ničega što ne bi imalo svoju protivtežu, bio je i onaj, inače zanemarljive teorijske važnosti, koji nas je naveo da se krajem ili početkom X veka rasejemo po čitavoj Zemljinoj kugli. Sadrži se u sledećim rečima: *Postoji reka čije vode daruju besmrtnost; negde drugde mora da teče reka čije vode tu besmrtnost potiru*. Broj reka nije neograničen; besmrtni putnik koji prođe ceo svet na kraju je popio iz obe. Tako odlučismo da pronademo tu reku.

Smrt (ili spominjanje smrti) ljude čini visokoparnim i patetičnim. Potresu se kad shvate da su, zapravo, utvare; svaki njihov potez može im biti poslednji; nema lica koje se neće raščiniti kao da je iz kakvog sna. Kod smrtnika je sve bespovratno i slučajno. Kod Besmrtnika je, za uzvrat, svaki postupak (i svaka misao) odjek drugih koji su im u prošlosti prethodili, bez vidljivog načela, ili su veran nagovešljaj trećih, koji će ih u budućnosti vrtoglavo ponavljati. Nema ničega što ne bi bilo izgubljeno među neumornim ogledali-

ma. Ništa se ne može dogoditi samo jedanput, ništa nema draž prolaznosti. Ništa tužno, ozbiljno i obredno za Besmrtnike ne važi. Homer i ja razidosmo se na kapijama Tangera; mislim da se nismo ni pozdravili.

V

Otada sam obišao mnoga kraljevstva i mnoge carevine. Ujesen 1066. tukao sam se na stamfordskom mostu, ne sećam se više da li u Haroldovim redovima, koga je ubrzo zadesila poznata sudbina, ili u redovima onog zlosrećnog Haralda Hardrada, koji osvoji šest stopa engleske zemlje, a možda i nešto više. U sedmom veku po hidžri, u predgrađu Bulaka, natenane i pažljivo prepisah, na jeziku koji sam zaboravio, pismom koje sada ne poznajem, sedam Sinbadovih putovanja i istoriju Bronzanog grada. U jednom zatvorskom dvorištu u Samarkandu igrao sam šah do besvesti. U Bikaniru sam predavao astrologiju, kao i u Češkoj. Godine 1638. boravio sam u Kološvaru, zatim u Lajpcigu. U Aberdinu sam se 1714. pretplatio na šest tomova Poupove *Ilijade*; sećam se da sam ih sa uživanjem čitao. Oko 1729. raspravljao sam o poreklu ovog speva sa jednim profesorom retorike, mislim da se zvao Đanbatišta; njegovi argumenti učinili su mi se neoborivim. Četvrtog oktobra 1921, brod *Putna*, kojim sam plovio za Bombaj, morao je da pristane u nekoj luci na eritrejskoj obali.^[2] Tamo se iskrcah. Pri setih se drugih davnih jutara, na istom Crvenom moru, dok sam bio rimski tribun i dok su groznica, vradžbine i nerad sagarale vojnike. U predgrađu naidoh na bistru reku; okusih je, već po navici. Dok sam se penjao strmom obalom, neko bodljikavo drvo zapara mi nadlanicu. Neočekivan bol učini mi se suviše oštar. S nevericom, ćutke i razdragano, posmatrao sam kako se obrazuje kaplja krvi. Opet sam smrtnan, ponovih sebi, opet sam nalik svim ostalim ljudima. Te noći spavao sam do zore.

...Pregledao sam ove stranice nakon godinu dana. Nema sumnje da su saglasne sa istinom, no u prvim poglavljima, i kasnije, u izvesnim pasusima, kao da ima i nečeg patvorenog. Možda je tome razlog i preterano navođenje suvišnih pojedinosti, postupak koji sam naučio od pesnika a koji sve pokvari prizvukom laži, jer u činjenicama laži ne može biti, već samo u sećanju na njih... Među-

tim, verujem da sam otkrio i jedan dublji razlog. Izneću ga, makar me optužili da imam bujnu maštu.

Priča koju sam ispričavao čini se nestvarnom zato što se u njoj prepliću dogodovštine dva različita čoveka. U prvom poglavlju, konjanik želi da sazna ime reke koja teče duž tebanskih zidova; Flaminije Rufo, koji je prethodno dodao ovom gradu pridev Hekatomipilos, kaže da je to reka Egipat; nijedan od ovih naziva ne potiče od njega, već od Homera, koji u *Ilijadi* izričito pominje Tebu Hekatompilos, kao i u *Odiseji*, rečima Proteja i Odiseja, i bez razlike za Nil kaže da je Egipat. U drugom poglavlju, Rimljanin, pošto kuša vodu besmrtnosti, izgovara nekoliko reči na grčkom; te reči pripadaju Homeru i mogu se pronaći na kraju čuvenog nabrajanja brodovlja. Zatim, u vrtoglavoj palati, govori o „nekom nerazumljivom gnevu, bezmalo o griži savesti“; te reči pripadaju Homeru, koji je osmislio takav užas. Ove me nedoslednosti zabrinuše; druge, estetske prirode, pomogoše mi da dokučim istinu. Nalaze se u poslednjem poglavlju; tamo je zapisano da sam se borio na stamfordskom mostu, da sam u Bulaku prepisao putovanja Sinbada moreplovca i da sam se u Aberdinu pretplatio na Poupovu englesku *Ilijadu*. Čitamo, *inter alia*: „U Bikaniru sam predavao astrologiju, kao i u Češkoj“. Nijedno od ovih svedočenja nije pogrešno; značajno je to što se na njima toliko insistira. Prvo svedočenje kao da više priliči kakvom ratniku, no uočava se u nastavku da pripovedača više zanimaju ljudske sudbine od vojevanja. Ostala su još čudnija. Neki nepoznati iskonski nagon primorao me je da ih zabeležim; učinio sam to zato što sam znao da su patetična. A nisu ako ih izgovara Flaminije Rufo Rimljanin. Jesu kad pripadaju Homeru; čudno je da on u XIII veku prepisuje pustolovine Sinbada, drugog Odiseja, i da otkriva, posle tolikih vekova, u nekom severnom kraljevstvu i na primitivnom jeziku, oblike svoje *Ilijade*. Što se tiče rečenice sa imenom Bikanir, jasno je da ju je izmislio čovek od pera, sa željom da se (poput pisca koji nabraja brodovlje) izrazi velelepnim rečima.^[3]

Kada se bliži kraj, iz sećanja nestaju slike, ostaju samo reči. Nije ni čudo što je vreme izmešalo reči koje su me nekad predstavljale sa rečima koje su bile simbol udesa čoveka koji me je vekovima

pratio. Bio sam Homer; uskoro ću biti Niko, kao Odisej; uskoro ću biti svi ljudi: biću mrtav.

Post scriptum iz 1950. Među komentarima koji su propratili objavljivanje gornjeg teksta, najneobičniji, mada ne i najpristojniji, biblijski strogo nazivan je *A coat of many colours* (Manchester, 1948) i delo je istravnog pera doktora Nauma Kordova. Broji stotinak stranica. Govori o grčkim pastišima, o pastišima iz poznog rimskog doba, o Benu Džonsonu, koji je svoje savremenike opisao kroz Senekine odlomke, o delu *Virgilius evangelizans* Aleksandra Rosa, o veštinama Džordža Mura i Eliota i, na kraju, o „kazivanju koje se pripisuje antikvaru Josifu Kartafilu“. Ukazuje, u prvom poglavlju, na kratke odlomke iz Plinija (*Historia naturalis*, V, 8); u drugom, na Tomasa de Kvinsija (*Writings*, III, 439); u trećem, na jednu Dekartovu poslanicu ambasadoru Pjeru Šaniju; u četvrtom, na Bernarda Šoa (*Back to Methuselah*, V). Na osnovu ovih pozajmica, ili plagijata, zaključuje da je ceo spis apokrifan.

Po mom shvatanju, takav zaključak je nepobitan. *Kada se bliži kraj, napisao je Karlafil, iz sećanja nestaju slike; ostaju samo reči. Reči, reči rasute i krnje, reči tuđe, behu bedna milostinja koju su mu udelili sati i vekovi.*

Sesilui Innemeros

Pokojnik

Da se običan kavgadžija iz predgrađa Buenos Airesa, koji se može pohvaliti jedino umišljenom srčanošću, može uputiti u nikad prejahane pustare na granici sa Brazilom i postati krijumčarski vođa, unapred se čini nemogućnim. Upravo takvim sumnjalima želim da ispričam sudbinu Benhamina Otalore, danas možda potpuno zaboravljenog u četvrti Balvanera, a koji je skončao kako je i živio, od metka, na granici države Rio Grande do Sul. Ne znam pojedinosti njegove pustolovine; kad ih saznam, ove ću stranice morati da popravim i dopunim. Zasad neka posluži i ovaj sažetak.

Oko 1891. Benhamin Otalora ima devetnaest godina. Momak je niskog čela, iskrenih svetlih očiju, stamen kao da je Bask; vešt ubod nožem otkriva mu da je hrabar čovek; ne uzbuđuje ga suparnikova smrt, kao ni neodložan beg iz Republike. Oblasni moćnik daje mu pismo za nekog Aseveda Bandeira, Urugvajca. Otalora se ukrcava na brod, plovidba je burna i škripava; sutradan luta ulicama Montevidea, pun neizrecive i možda podsvesne tuge. Ne zatiče Asaveda Bandeira; oko ponoći, u nekom skladištu u četvrti Paso del Molino, prisustvuje obračunu između goniča stoke. Sevne nož; Otalora ne zna kome da se prikloni, ali ga privlači sama draž opasnosti, kao druge kartanje ili muzika. Odbija, u onom metežu, jedan nizak ubod koji neki nadničar hoće da zada čoveku sa crnim cilindrom i pončom. Kasnije se ispostavlja da je baš to Asevedo Bandeira. (Otalora zbog toga cepa pismo jer bi radije da pripiše zasluge isključivo sebi.) Iako robustan, Asevedo Bandeira odaje neodredljiv utisak patvorenosti; na licu mu se, uvek preblizom, prepoznaju Jevrejin, crnac i Indijanac; u držanju, majmun i jaguar; ožiljak koji mu brazda lice samo je dodatni ukras, kao i crni čekinjavi brkovi.

Zametnuta u pijanstvu, kavga prestaje kako je i započela, brzo. Otalora pije sa goničima, s njima odlazi na bekrijanje a kad stignu do neke velike kuće u Starom gradu, jutro je već poodmaklo. U zadnjem dvorištu, na zemljanom podu, prostiru svoju jahačku opremu da spavaju. Pomućene svesti, Otalora poredi proteklu noć

sa prethodnom; sada, eto, već gazi po čvrstoj zemlji, među prijateljima. Doduše, pomalo ga peče savest jer ne žali za Buenos Airesom. Spava do molitve, kada ga budi gonič koji je, pripit, nasrnuo na Bandeiru. (Otalora se priseća da je i taj čovek podelio s njima bučnu i veselu noć i da ga je Bandeira posadio sebi s desne strane i neprestano ga terao da pije.) Čovek mu kaže da ga gazda traži. U radnoj sobi koja gleda na ulazni trem (Otalora nikada ranije nije video trem sa bočnim vratima), očekivao ga je Asevedo Bandeira, u pratnji jedne belopute, ridokose žene prezrivo pogleda. Bandeira ga odmerava od glave do pete, nudi mu čašicu rakije, ponavlja da ceni njegovu srčanost, predlaže mu da se pridruži ostalima, koji kreću na sever da dovedu stoku. Otalora prihvata; u zoru već jašu ka Takuarembu.

Za Otaloru otad započinje drugačiji život, ispunjen nepreglednim svitanjima i danima prožetim konjskim mirisom. Takav život je za njega nov, i ponekad neizdržljiv, ali mu brzo ulazi u krv, jer kao što ljudi drugih naroda poštuju i predosećaju more, tako i mi (pa i ovaj koji plete ove simbole) čeznemo za neiscrpnom ravnicom koja odjekuje pod kopitima. Otalora je odrastao u četvrtima taljiša i kirijaša; za manje od godine dana postaje gaučo. Uči da jaše, da goni stoku, da kolje, da barata lasom i vezanim kuglama za obaranje stoke, da odoli snu, olujama, mrazu i suncu, da nagoni zviždukom i povikom. Samo jednom tokom tog naukovanja sreće Aseveda Bandeiru, ali stalno na njega misli, zato što biti *Bandeirina* čovek znači izazivati strahopoštovanje i zato što posle svake znalački izvedene akcije, gauči kažu da Bandeira to radi bolje. Neki misle da je Bandeira rođen na suprotnoj obali Kuareima, u brazilskoj državi Rio Grande do Sul; umesto da mu njene guste prašume i močvare, ta zamršena i gotovo beskrajna daljina, okrnje ugled, samo mu nejasno idu u prilog. Otalora postepeno uviđa da su Bandeirini poslovi mnogobrojni i da među njima krijumčarenje zauzima prvo mesto. Gonič stoke znači isto što i biti mu sluga; Otalora odlučuje da postane krijumčar. Dva njegova druga jedne noći treba da pređu granicu kako bi preneli pošiljku rakije; Otalora izaziva jednog od njih, ranjava ga i zauzima njegovo mesto. Goni ga slavljublje, ali i nejasna privrženost. *Neka čovek*

(razmišljao je) *napokon shvati da vredim više od svih njegovih Urugvajaca zajedno.*

Još jedna godina će proći pre no što se Otalora vrati u Montevideo. Obilaze prvo predgrađa, potom sam grad (koji Otalori izgleda prevelik); dolaze u gazdinu kuću; ljudi prostiru jahačku opremu u zadnjem dvorištu. Protiču dani a Otalora nikako da vidi Bandeira. Govore, usplahireni, da je oboleo; jedan crnac se obično penje u njegovu spavaću sobu sa priborom za spravljanje matea. Jednog popodneva tu dužnost dobija Otalora. Nešto mu govori da je ponižen, ali oseća i zadovoljstvo.

Spavaća soba je gotovo prazna i zamračena. Balkon je okrenut na zapadnu stranu, na dugom stolu blistaju razbacani bičevi, korbači, opasači, vatreno i hladno oružje, tu je i prastaro ogledalo sa zamućenim staklom. Bandeira leži nauznak; bunca u snu; sunčeva svetlost oštro ga ocrtava. Prostrani beli krevet kao da ga čini nekako sitnim i mračnim; Otalora zapaža sede vlasi, umor, mlitavost, brazde godina. Besan je što im zapoveda takav starkelja. Pomisli da bi jedan jedini udarac bio dovoljan da ga dokusuri. Tad opaža u ogledalu da je neko ušao. Bila je to ridokosa žena; bosa je i razgolićena, posmatra ga sa oholom radoznalošću. Bandeira se uspravlja; dok govori o seoskim poslovima i pije mate za mateom, prstima se poigrava sa ženinim pletenicama. Na kraju dozvoljava Otalori da se udalji.

Nekoliko dana kasnije, naredeno im je da krenu na sever. Stižu na neko zabačeno imanje, kakvih u beskrajnoj ravnici ima posvuda. Nigde ni drveta ni potoka, sunce tu prži od izlaska do zalaska. U kamenim oborima prebiva rogata, usukana stoka. Taj jadni posed zove se *Suspiro*.

Otalora čuje sedeći sa nadničarima da će Bandeira uskoro doći iz Montevidea. Pita za razlog; neko objasni da se neki stranac, novo-pečeni gaučo, previše zavlastio. Otalora shvata da je u pitanju šala, ali mu prija da se već mogu tako šaliti. Kasnije saznaje da se Bandeira zavadio sa nekim političkim glavešinom i da mu je ovaj uskratio podršku. Dopada mu se ta vest.

Pristižu škrinje sa puškama; stižu srebrni bokal i lavor za ženinu sobu; stižu zavese od gustog damasta; jednog jutra sa brda se spusti natmureni jahač, zarastao u bradu i ogrnut pončom. Zove se

Ulpijano Suarez i Asevedu Bandeiri dođe telohranitelj, ili *capanga*. Štur je na rečima i govori po brazilski. Otalora ne zna da li da njegovu uzdržanost pripiše neprijateljstvu, preziru ili, naprosto, divljaštvu. Zna, međutim, da za ostvarenje plana koji kuje mora da pridobije njegovo prijateljstvo.

Nakon toga u sudbinu Benhamina Otalora upliće se jedan crnogi riđan kojeg sa juga dovodi Asevedo Bandeira i koji na podsedlici opervaženoj jaguarovim krznom nosi srebrom okovano sedlo. Taj vrli konj predstavlja simbol gazdinog autoriteta i zbog toga mladić žudi za njim, a čezne, osvetnički, i za ženom vatrene kose. Žena, sedlo i riđan oznake su ili znamenje čoveka kojeg teži da uništi.

Ovde se priča komplikuje i produbljuje. Asevedo Bandeira vešto vlada umećem sve surovijeg zastrašivanja, paklenom taktikom postepenog unižavanja sagovornika, i to mešajući šalu i zbilju; Otalora rešava da primeni taj dvosmisleni melod na težak zadatak koji je nameran da ostvari. Rešava da polako preuzme mesto Aseveda Bandeira. U danima kad im preti zajednička opasnost, zadobija Suarezovo prijateljstvo. Poverava mu svoj plan; Suarez obećava da će mu pomoći. Štošta se nakon toga dešava, o ponečemu i znam štogod. Otalora Bandeiri uskraćuje poslušnost; njegova naređenja zaboravlja, ispravlja, izokreće. Cela vasseljena kao da se slavlja u službu njegove zavere i ubrzava događaje. Jednog dana, oko podneva, dolazi u poljima Takuaremba do puškaranja sa ljudima iz Rio Grandea; Otalora uskače na Bandeirino mesto i rukovodi Urugvajcima. Metak mu prostreljuje rame, no te večeri Otalora se vraća na *Suspiro* na gazdinom riđanu, te večeri nekoliko kapi njegove krvi poprska jaguarovu kožu i te noći spava sa ženom blistave kose. Po drugim kazivanjima, redosled ovih događaja je drugačiji i nisu se svi odigrali u istom danu.

Bandeira, uprkos svemu, i dalje slovi kao vođa. Izdaje naređenja koja se ne izvršavaju; Benhamin Otalora ga ne dira, kako iz sažaljenja tako i iz navike.

Poslednji prizor ove priče odigrava se u metežu poslednje noći u godini 1894. Te noći, momci iz *Suspira* jedu tek zaklano jagnje i piju kavgadžijsku rakiju; jedan od njih beskonačno na gitari ras-teže mučnu milongu. U čelu stola, pijani Otalora diže zdravicu za

zdravicom, u izlivima oduševljenja; narastajuća vrtoglavica simbol je njegove neumitne sudbine. Bandeira bez reči sedi među onima koji kliču, i pušta da teče bučna noć. Kad odbije dvanaest, ustaje kao neko ko se prisetio kakve obaveze. Ustaje i tiho kuca na ženina vrata. Ova mu odmah otvara, kao da je na to i čekala. Izlazi ovlaš odevena i bosa. Maznim a promuklim glasom, gazda joj naređuje:

– Budući da se ti i onaj iz Buenos Airesa toliko volite, ima mesta da ga poljubiš, pred svima.

Dodaje i jednu surovu psovku. Žena bi da se odupre, ali je dva muškarca hvataju za ruke i bacaju na Otaloru. Sva uplakana, ona ga ljubi po licu i grudima. Ulpijano Suarez drži uperen revolver. Pre no što će umreti, Otalora shvata da su ga izdali od samog početka, da je bio osuđen na smrt, da su mu dopustili da oseti ljubav, vlast i pobedu samo zato što su ga smatrali pokojnim, samo zato što je za Bandeira odavno bio mrtav.

Suarez, gotovo prezrivo, opali.

Teolozi

Kad su opustošili vrt, oskrnavili putire i oltare, Huni ujahaše u manastirsku biblioteku i poderaše nerazumljive knjige, prokleše ih i popališe, strahujući, verovatno, da se iza pismena kriju huljenja na gvozdenu sablju kojoj su se klanjali. Pogoreše palimpsesti i stari rukopisi, no u srcu lomače, u pepelu, osta bezmalo netaknuta dvaneasta knjiga dela *Civitas Dei*, u kojoj se kazuje da je Platon u Atini poučavao da će posle silnih vekova svet opet poprimiti prvobitni oblik, i da će on, u Atini, istom slušalištu opet izlagati isto učenje. Tekst koji je plamen poštedeo bio je posebno poštovan, a oni koji su ga čitali i bavili se njime u toj zabačenoj pokrajini smetnuše s uma da je pisac izneo to učenje samo da bi ga mogao lakše opovrgnuti. Vek kasnije, Aurelijan, pomoćni biskup u Akvileji, saznao je da na obalama Dunava najnovija sekta *monotona* (poznatih i kao *anulari*) širi učenje da istorija ima kružan tok i da ništa nije što već nije bilo i što neće biti. Točak i Zmija potisnuli su Krst u tamošnjim planinama. Svi su strahovali, no tešila ih je glasina da će Jovan Panonski, koji se proćuo raspravom o sedmom Božjem atributu, raskrinkati lako bezočnu jeres.

Aurelijanu teško padoše ove vesti, naročito poslednja. Znao je da u oblasti teologije svaka novina donosi opasnost; kasnije zaključio da je postavka o kružnom vremenu suviše neverovatna i zapanjujuća da bi mogla predstavljati ozbiljnu opasnost. (Trebalo se čuvati samo onih jeresi koje se mogu pobrkati sa pravoverjem.) Više ga je zbolelo mešanje – uplitanje – Jovana Panonskog. Dve godine pre toga, on je u svom kitnjastom delu *De septima affectione Dei sive de ceternitare* uzurpirao pitanje za koje je Aurelijan bio najpoznatiji; i sada se spremao, kao da je problem vremena u njegovoj isključivoj nadležnosti, da napadne anulare ko zna kakvim sve Prokrustovim argumentima i protivotrovima strašnijim od Zmije... Aurelijan je te večeri prelistao stranice drevnog Plutarhovog dijaloga o sumraku proročanstava; u dvadeset devetom pasusu naišao je na rugalicu namenjenu stoicima koji brane beskrajno kruženje svetova, u kojima ima nebrojeno mnogo Sunaca, Meseca,

Apolona, Dijana i Posejdona. Sve je ukazivalo da mu pronađeno mesto ide u prilog; odluči da preduhitri Jovana Panonskog i opovrgne učenje sledbenika Točka.

Neko traži ljubav određene žene samo da bi je zaboravio, da bi prestao misliti na nju; Aurelijan je, isto tako, hteo da nadmaši Jovana Panonskog, i to ne da bi mu naudio, već kako bi se izleo od mržnje koju je prema njemu gajio. Svoju mržnju primirio je i zaboravio kroz rad, sastavljanjem silogizama i smišljanjem uvreda, mnogobrojnim *nego, autem* i *nequaquam*. Sklapao je duge i gotovo nerazmrsive rečenice, pretrpane umecima, u kojima su nehat i labava sintaksa izgledali kao oblik prezira. Od kakofonije je napravio svoje oruđe. Naslutio je da će Jovan skršiti anulare proročkom dostojanstvenošću; da se ne bi podudario s njim, Aurelijan izabra podsmeš. Avgustin je napisao da Hrist predstavlja pravi put koji nas izbavlja iz kružnog lavirinta po kojem hode neznabošci; Aurelijan, predvidljiv do otrcanosti, poistoveti ih sa Iksonom, sa Prometejevom jetrom, sa Sizifom, sa tebanskim kraljem koji je video dva sunca, sa zamuckivanjem, sa papagajima, sa ogledalima i odjecima, sa dolapskim mazgama i rastavnim silogizmima. (Paganška predanja opstajala su, po njemu, kao puki ukras.) Kao i svako ko poseduje biblioteku, Aurelijan se osećao krivim što nije u celosti poznao sve njene knjige; ova teološka rasprava navela ga je da ispuni dug prema brojnim delima koja kao da su mu spočitavala njegov nemar. Tako je uspeo da ubaci odlomak iz Origenovog *De principiis*, u kojem se poriče da će Juda Iskariotski ponovo prodati Gospoda, i da će Pavle opet prisustvovati žrtvovanju Stevana u Jerusalimu; i drugi odlomak, iz Ciceronovog *Academica priora*, u kojem pisac izvrgava ruglu sve one koji zamišljaju da dok on razgovara sa Lukulom, bezbroj drugih Lukula i Cicerona govore doslovce to isto, u bezbroj istovetnih svetova. Udario je po monotonima i jednim Plutarhovim tekstom i zagrmeo kako je nečuveno da jednom idolopokloniku više znači *lumen naturae* nego njima reč Božja. Devet dana na tome je radio; desetog mu je stigao prevod Jovanovog pobijanja.

Tekst je bio smešno kratak; Aurelijan ga pogleda najpre s prezirom, a potom i sa strahom. U prvom delu tumačio je poslednje stihove iz *Poslanice Jevrejima*, gde se kaže da Isus nije žrtvovan

mного puta od početka sveta, nego samo jedanput tokom nestajućih vekova. U drugom se navodi biblijsko pravilo protiv ispraznog ponavljanja nevernika (Matej 6:7) i odlomak iz sedme Plinijeve knjige u kojem stoji da u beskrajnom svemiru ne postoje dva ista lica. Jovan Panonski je tvrdio da ne postoje ni dve iste duše i da je najteži grešnik dragocen koliko i krv koju je za njega prolio Isus Hristos. Postupak jednog jedinog čoveka (tvrdio je) važniji je od svih devet koncentričnih nebesa; taj koji umišlja da može nestali i opet se vratiti sklon je jedino hvalisavoj ispraznosti. Vreme ne nadoknađuje izgubljeno; večnost ga pohranjuje ili u slavu ili u vatru. Rasprava je bila kristalno jasna i sveobuhvatna; kao da je nije napisao pojedinac, već bilo ko ili, možda, svi ljudi.

Aurelijana obuze gotovo telesno poniženje. Najpre je pomislio da pocepa ili da preradi sopstveni tekst; kasnije ga je, s prkosnim dostojanstvom, poslao u Rim ne izmenivši ni slova. Nekoliko meseci kasnije, kad se sastao Pergamski sabor, za teologa zaduženog da osudi zablude monotona imenovan je (kako se i moglo očekivati) Jovan Panonski; njegovo učeno i odmereno pobijanje bilo je dovoljno da jeretika Eulbeba osude na lomaču. *To se dogodilo i opet će se dogoditi*, reče Euforb. *Vi ne palite lomaču, već ognjeni lavirint. Da se na ovom mestu okupe sve lomače na kojima sam goreo, na zemlju ne bi stale i anđele bi oslepile. No i to sam već mnogo puta rekao.* Zatim je zaurlao, jer ga zahvati plamen.

Točak je ustuknuo pred Krstom^[4] a Aurelijan i Jovan i dalje nastaviše u tajnosti svoj sukob. Obojica su vojevala u istom taboru, priželjkivala su isto odličje, ratovala protiv istog Neprijatelja. Aurelijan ne napisa nijednu reč kojom nije iz potaje nastojao da nadmaši Jovana. Njihov dvoboj bio je nevidljiv; ukoliko ne varaju opsežni registri brojnih tomova Aurelijanovog dela, sačuvani u Migneovoj *Patrologiji* (od Jovanovih dela sačuvano je samo dvadeset reči), protivnikovo ime nigde se ne pominje. Obojica su osudila anateme drugog carigradskog sabora; obojica su proganjala arijance, koji poriču Sinovljevu istobitnost sa Ocem; obojica su potvrdila pravovernost Kosmasove *Topographia christiana*, koja uči da je zemlja četvrtasta kao jevrejski tabernakl. Na nesreću, sve četiri strane sveta zahvati nova jeres. Nastala u Egiptu ili Aziji (svedočanstva se ne podudaraju, a Bosije ne prihvata Harnakove argu-

mente u vezi s tim), jeres preplavi istočne pokrajine i podiže svetišta u Makedoniji, Kartagi i Treverisu. Činilo se da je posvuda; zuckalo se da su u britanskoj eparhiji izvrtali raspeća i da je u Cezareji sliku Gospoda potislo ogledalo. Ogledalo i obol bili su znamenja novih raskolnika.

U istoriju su ušli pod raznim imenima (*spekulari, abismali, kainiti*), ali ih najčešće nazivaju *histrionima*. To im je ime nadenuo Aurelijan, a oni su ga drsko prihvatili. U Frigiji su ih prozvali *simulakrima*, u Dardaniji takođe. Jovan Damaskin ih je zvao *oblicima*; valja pomenuli da je Erfjord krilikovao taj odlomak. Nije bilo proučavaoca jeresi koji se nije zgražavao pred njihovim razuzdanim običajima. Mnogi histrioni propovedali su isposništvo; neki su sami sebe sakatili, kao Origen; neki su živeli u podzemnim kanalima; jedni bi sebi vadili oči; drugi su (kao *nabukodonosori* iz Nitrije) „pasli kao volovi, a dlaka im je izbijala kao u orla“. Sa isposništva i samomučenja često bi skliznuli u zločin; pojedine zajednice dopuštale su krađu; druge, ubijanje; treće, sođomiju, rodoskvrnuće i bestijalnost. Sve odreda bile su bogohulne; ne samo da su hulile na hrišćanskog Boga, nego i na davnašnja božanstva sopstvenog panteona. Tajno su sačinili i svoje svete knjige koje su nestale, na veliku žalost učenjaka. Ser Tomas Braun, oko 1658, piše: „Vreme je došlo glave nadobudnim *histrionskim* jevandeljima, ali ne i Pogrdama kojima se šibala njihova Bezbožnost“. Erfjord smatra da su te „pogrde“ (sačuvane u jednom grčkom rukopisu), zapravo, izgubljena jevandelja. To se ne može prihvatiti, budući da ne poznajemo histrionsku kosmogoniju.

U hermetičkim knjigama piše da nema razlike između gornjeg i donjeg sveta; u *Žoharu* pak stoji da je donji svet odraz gornjeg. Histrioni su svoje učenje zasnovali na izopačenju ove ideje. Pozvali su se na Mateja 6:12 („oprosti nam dugove naše kao i mi što opraštamo dužnicima svojijem“) i 11:12 („carstvo nebesko na silu se uzima“), kako bi dokazali da Zemlja utiče na nebesa, i na Prvu *Korinćanima* 13:12 („vidimo kao kroz staklo u zagonetki“) kako bi dokazali da je sve što vidimo samo privid. Možda su se povelijem učenjem monotona i umislili da svaki čovek predstavlja dva čoveka i da je pravi onaj drugi, na nebesima. Zamišljali su i da ljudski postupci imaju svoj obrnuti odraz, tako da kad smo budni, onaj dru-

gi spava, ako bludničimo, drugi je neporočan, ako krademo, drugi je širokogrud. Kad umremo, sjedinjujemo se sa drugim i postajemo on. (Poneki odjek tog učenja očuvao se kod Bloja.) Drugi histrioni smatrali su da će smak sveta doći kad se iscrpu sve njegove mogućnosti; kako nema ponavljanja, pravednik mora odbaciti (počiniti) najnedostojnije postupke, da ovi ne bi ukaljali budućnost i kako bi ubrzao dolazak Isusovog carstva. Ovakav stav pobijale su druge sekte, koje su smatrale da istorija sveta treba da se ostvari u svakom pojedincu. Većina će, kao Pitagora, morati da prelazi kroz mnoga tela pre no što dobiju oslobođenje; branitelji protejskog učenja tvrdili su pak da „su za života lavovi, zmajevi, veprovi, voda i drvo“. Demosten govori o pročišćenju blatom, čemu su se podvrgavali novi sledbenici orfičkih tajni; proteici su, u skladu s tim, pročišćenje tražili u zlu. Smatrali su da, poput Kaipokrata, niko neće izići iz tamnice pre no što plati i poslednji obol (Luka 12:59), i znali su da obrlate pokajnike sledećim redovima: „ja dođoh da imaju život i izobilje“ (Jovan 10:10). Govorili su i da ne biti zao znači bili đavolski ohol... Mnogobrojne i raznolike mitologije smislili su histrioni; jedni su propovedali isposništvo, drugi raskalašnosl, a svi odreda opštu pometnju. Teopomp, histrion iz Berenike, opovrgao je sve te priče; rekao je da je svaki čovek Božji organ kojim on oseća svet.

Krivovernici iz Aurelijanove biskupije bili su oni koji su tvrdili da u vremenu nema ponavljanja, a ne oni za koje se svaki ljudski postupak odražavao na nebu. To je bila čudna okolnost; Aurelijan je i pominje u jednom izveštaju za rimske vlasti. Prelat koji je izvešljaj primio bio je caričin poverenik; svi su znali da mu takva zahtevna dužnost zabranjuje da se naslađuje spekulativnom teologijom. Njegov sekretar – nekadašnji saradnik Jovana Panonskog, sada njegov neprijatelj – slovio je kao neumorni progonitelj jeretika; Aurelijan je u izveštaju izložio i histrionsku jeres, onako kako je ona tumačena na tajnim okupljanjima u Đenovi i Akvileji. Sastavio je nekoliko pasusa; baš kad se spremao da napiše najtežu optužbu – da ne postoje dva jednaka trenutka – pero mu se zaustavi. Nije mu dolazio pravi izraz; primedbe novom učenju („Želiš da vidiš što ljudsko oko još videlo nije? Pogledaj mesec. Želiš da čuješ ušima neslušano? Poslušaj ptičiji pev. Želiš da dodirneš ru-

kama nikad dodirnutu? Dotakni zemlju. Istinu vam kažem, Bog tek treba da stvori svet.“) bile su preusiljene i preslikovite da bi ih naveo. A onda mu najednom sinu rečenica od dvadeset reči. Zapisala je, zadovoljan sobom; odmah potom posumnja da je u pitanju tuđa misao. Sutradan se setio da ju je pročitao mnogo godina ranije u *Adversus annulares* Jovana Panonskog. Proverio je navod; zaista je bio odatle. Poče da se dvoumi. Ako bi izmenio ili izostavio koju reč, oslabio bi izraz; ako ih ostavi, preuzima reči čoveka koga se gnušao; ako uputi na izvor, kao da ga potkazuje. Prizva zato Božju pomoć. Pred svitanje mu njegov anđeo čuvar izdiktira srednje rešenje. Aurelijan sačuva iste reči, ali ih proprati sledećom napomenom: *Ono što sad laju jeretici nauštrb vere, rekao je već jedan naš visokoučeni savremenik, više lakomisleno nego grešno.* Nakon toga usledilo je ono najgore, ono očekivano, neizbežno. Aurelijan je bio prinuđen da oda ime tog čoveka; Jovana Panonskog optužiše za širenje jeretičkih misli.

Četiri meseca kasnije, neki kovač iz Aventina, obmanut histrionskim smicalicama, natovari na leđa svog sinčića golemu gvozdenu kuglu, e da bi njegov dvojnik mogao da poleti. Dete od toga umre; sablazan koju je izazvao taj zločin Jovanovim sudijama nametnu besprimernu strogost. Jovan nije hteo da ustukne; ponovio je da pobijanje njegove rečenice znači upadanje u kužnu jeres monotona. Nije razumeo (nije hteo da razume) da su monotoni već bili stvar prošlosti. Gotovo starački uporan, navodio je bez kraja i konca najblistavije delove iz svojih nekadašnjih polemika; sudije su se sada ograđivale od onoga što ih je nekada toliko oduševljavalo. Umesto da pokuša da sa sebe spere i najmanju mrlju histrionizma, Jovan se upinjao da dokaže da ga optužuju za strogu pravovernost. Raspravljao je sa ljudima od čije je odluke zavisila njegova sudbina, a počinio je nedopustivu neopreznost da im se obraća oštroumno i prezrivo. Dvadeset i šestog oktobra, nakon rasprave koja je potrajala tri dana i tri noći, osudiše ga da umre na lovači.

Aurelijan je prisustvovao pogubljenju zato što bi njegovu odsutnost protumačili kao priznavanje krivice. Za izvršenje kazne izabraše brežuljak na čijem se vrhu uzdizao stub, duboko poboden u zemlju sa brojnim naramcima pruća unaokolo. Na podnevnom

suncu, Jovan Panonski ničice je ležao u prašini, urličući kao zver. Grebao je zemlju, ali ga krvnici podigoše, razgolitiše i na kraju vezaše za stub.

Na glavu mu nataknuše slamenu krunu natopljenu sumporom; kraj njega postaviše primerak kužne knjige *Adversus annulares*. Prethodne noći pala je kiša pa je pruće sporo gorelo. Jovan Panonski molio se najpre na grčkom a posle i na nekom neznanom jeziku. I baš kad ga je plamen stao prljiti, Aurelijan se usudi da digne pogled. Načas zastadoše plameni jezičci; tad Aurelijan prvi i poslednji put vide lice omrznutog čoveka. Podseti ga na nekoga, ali se ne mogaše setiti na koga. Potom se izgubi u plamenu; Jovan tada kriknu kao da kriči požar.

Plutarh navodi da je Julije Cezar oplakao Pompejevu smrt; Aurelijan Jovanovu nije oplakao, ali se zato osetio kao čovek izlečen od neizlečive bolesti, koja mu je već postala sastavni deo života. Godine mu protekoše u Akileji, u Efesu, Makedoniji. Lutao je po nepristupačnim graničnim predelima Carstva, po neprohodnim močvarama i pustinjama koje zovu na razmišljanje, sve u nameri da mu samoća pomogne da razume svoju sudbinu. U jednoj mauritanskoj ćeliji, u noći punoj lavova, ponovo je razmotrio optužbu protiv Jovana Panonskog i po ko zna koji put našao opravdanje za donetu presudu. Mnogo je teže uspevao da opravda svoju lukavu prijavu. U Rusadiru je besedio zastarelu propoved *Svetlost nad svetlostima što gori na telu prokletnika*. Dok je boravio u Hiberniji, u jednoj samostanskoj kolibi opasanoj šumom, jedne noći pred svitanje, trglo ga je rominjanje kiše. Setio se jedne rimske noći kada ga je iznenadio jednak istančan zvuk. U podne je grom zapalio šumu, tako da je Aurelijan skončao smrću Jovanovom.

Kraj priče može se ispričati jedino u metaforama, budući da se odvija u kraljevstvu nebeskom, u kojem nema vremena. Možda valja reći da je Aurelijan razgovarao sa Bogom i da ga je Ovaj porbrkao sa Jovanom Panonskim, jer Ga verske razmirice nimalo ne zanimaju. Iz toga bi se, međutim, moglo zaključiti da je u pitanju zabuna u Božjem umu. Zato bi tačnije bilo reći da je u raj u Aurelijan spoznao da su nedokučivom Božanstvu on i Jovan Panonski (pravovernik i krivovernik, mrzitelj i omrznuti, tužitelj i žrtva) bili jedna te ista osoba.

Priča o ratniku i zatočenicu

Na stranici 278. knjige *La poesia* (Bari, 1942), Kroče, sažimajući jedan latinski tekst historičara Pavla Đakona, opisuje Droktulftovu sudbinu i navodi njegov epitaf; i sudbina i epitaf duboko su me dirnuli a kasnije sam shvatio i zašto. Droktulft je bio lombardijski ratnik koji je tokom opsade Ravene napustio vlastite redove i poginuo braneći grad koji je prethodno napao. Žitelji Ravene sahranili su ga u jednom hramu i uklesali za njega epitaf kojim su izrazili svoju zahvalnost („*contempsit caros, clum nos amat Me, parentes*“) i oštar nesklad između surovog izgleda tog varvarina i njegove prostodušnosti i dobrote:

*Terribilis visu facies mente benignus, Longaque robusto pectoris
barba fuit!*^[5]

Tako glasi priča o sudbini Droktulfta, varvarina koji je poginuo braneći Ravenu, ili je to deo njegove životne priče koju je Pavle Đakon uspeo spasti od zaborava. Ne znam čak ni u koje se to doba zbililo: da li polovinom VI veka, kad su Langobardi pustošili italijanske ravnice, ili u VIII veku, pre predaje Ravene. Zamislimo (ovo nije istorijska rasprava) da je u pitanju ono prvo.

Zamislimo, *sub specie aeternitatis*, tog Droktulfta, ali ne kao Droktulfta pojedinca, koji je nesumnjivo bio jedinstven i nedokučiv (kao i svi pojedinci), već kao lik kakvim je njega i tolike druge načinilo predanje, što će reći kao spoj zaborava i pamćenja. Kroz mračnu geografiju prašuma i močvara, ratovi su ga sa obala Dunava i Labe naneli u Italiju a da možda nije ni znao da ide na jug niti da vojuje protiv rimskog imena. Može biti da je bio pristalica arijanizma, koji uči da je slava Sina tek odraz slave Oca, no razumnije je zamisliti ga kao poklonika Zemlje, Herle, čiji je prekriveni idol išao od kolibe do kolibe na kočijama koje su teglile krove, ili božanstava rata i groma, grubo istesanih drvenih figura, zamotanih u sukno i načičkanih novčićima i narukvicama. Dolazio je iz neprohodnih šuma veprova i pragoveda; bio je beloput, smeo, prostodušan, surov, odan svome vođi i plemenu, a ne svetu. Ratovi ga dovode u Ravenu i u njoj vidi nešto što nije video nika-

da ranije, ili nikada do kraja. Vidi dan i čemprese i mermer i njihov sklad. Vidi složenu celinu, koja nije nered; vidi grad, organizam koji čine statue, hramovi, vrtovi, odaje, ograde, ćupovi, kapiteli, pravilno uređen prostor na otvorenom. Nijedno od tih dela (znam) ne opčinjava ga lepotom; diraju ga kao što bi danas nas dirnula kakva složena mašina, čiju svrhu ne poznajemo, ali u čijem se izgledu naslućuje besmrtni um. Možda mu je dovoljno što vidi samo jedan kameni luk, sa nerazumljivom porukom ispisanom večnim latinskim slovima. Odjednom ga zablesne i preplavi to olkrovenje, koje se zove Grad. Zna da će u njemu bili tek kao pas, ili dete, i da ga neće ni izbliza razumeti, ali zna i da taj grad vredi više od njegovih božanstava, i od vere kojoj je prišao, i od svih nemačkih močvara. Droktulft napušta zemljake i bori se za Ravenu. Gine, i na grobnici uklesuju reči koje on ne bi razumeo:

Contempsit caros, dum nos amat Me, parentes, Hanc patriam reputans esse, Ravenna, suam. [6]

Nije bio izdajnik (izdajnici najčešće ne nadahnjuju pobožne epitafe); bio je vizionar, preobraćenik. Nekoliko naraštaja posle njegove smrti, Langobardi, koji su osuđivali prebeglicu, učiniše što i on: postaje Italijani, to jest Lombardi, i možda je neko njihove krvi – kakav Aldider – mogao poroditi one koji su rodili Aligerija... Mnoge se pretpostavke mogu izvesti iz Droktulftovog postupka; moja je najsažetija; ako nije istinita kao činjenica, biće istinita kao simbol.

Kada sam u Kročeovoj knjizi pročitao priču o ovom ratniku, osetio sam se posebno ganut, i imao sam utisak da u različitom obliku ponovo dobijam nešto što mi je već pripadalo. Na trenutak pomislih na mongolske konjanike koji su od Kine hteli da naprave beskrajni pašnjak, a ostareli su u gradovima koje su nameravali da razore; nije to bila uspomena koju sam tražio. Onda je konačno pronađoh; bila je to priča koju mi je nekada kazivala moja baka Engleskinja, sada pokojna.

Godine 1872. moj deda Borhes bio je zapovednik severne i zapadne granice Buenos Airesa i južne oblasti Santa Fea. Štab se nalazio u Huninu; nešto dalje, raspoređen na četiri-pet milja, stajao je lanac utvrđenja; još dalje, ono što se tada zvalo Pamša, kao i Tierra Adentro. Jednom prilikom moja baka, zadivljena koliko i pod-

smešljiva, spomenu svoju sudbinu Engleskinje zakopane na taj kraj sveta; uzvратиše joj da nije ni prva ni poslednja, a nekoliko meseci kasnije pokazaše joj neku indijansku devojku koja je polako prelazila preko trga. Koračala je bosa a na sebe je prebacila dva crvena ćebeta; kike su joj bile plave. Jedan vojnik joj reče da druga Engleskinja želi da razgovara sa njom. Žena pristade; stupila je u štab odvažno i donekle sumnjičavo. Na bakrenastom licu, išaranom drečavim bojama, oči joj imahu onu bledo-plavu boju koju Englezi nazivaju sivom. Imala je gipko telo, kao košuta; ruke jake i koščate. Dolazila je iz pustare, iz Tiera Adentra, i sve joj je izgledalo skučeno: vrata, zidovi, nameštaj.

Možda su te dve žene na trenutak osetile sestrinsku bliskost, živele su daleko od svog voljenog ostrva, u jednoj neverovatnoj zemlji. Moja baka je nešto upita; druga žena odgovori s mukom, upinjući se da pronađe reči i ponavljajući ih kao da je oduševljena njihovim vajkadašnjim prizvukom. Petnaest godina nije progovorila svoj maternji jezik i teško se snalazila. Reče da je iz Jorkšira, da su joj se roditelji doselili u Buenos Aires, da ih je izgubila u jednoj indijanskoj zasedi, da su je Indijanci odveli i da je sada žena jednom poglavici, kome je rodila dva sina i koji je bio jako hrabar. To joj je govorila na grubom engleskom, sa mešavinom araukanskog i pampaškog, a iza priče naslućivao se surov život: šatori od konjske kože, lomače od balege, ždranje pregorelog mesa ili presnih iznutrica, nečujno kretanje u zoru; napadi na torove, ratni pokliči i pljačka, ratovanje, goli jahači koji gone mnogobrojnu stoku, mnogoženstvo, smrad i vradžbine. Preneražena i puna sažaljenja, moja baka je stade nagovarati da se ne vraća. Zaklela se da će je zaštititi i da će joj izbaviti decu. Žena joj odgovori da je i ovako srećna i vrati se, iste noći, u pustaru. Fransisko Borhes poginuće nemalo zatim u revoluciji iz 1874; možda je tada moja baka mogla u toj ženi, koju je takođe otrgnuo i preobrazio ovaj neumoljivi kontinent, videti samo čudovišno ogledalo vlastite sudbine...

Svake godine je plavokosa Indijanka dolazila u Hunin ili Fuerte Lavalje da u dućanima nabavi potrepštine i takozvane poroke: mate, duvan i cigaret-papir; od razgovora sa mojom bakom, više se nije pojavila. Međutim, videle su se još jednom. Moja baka je

izišla da lovi; na jednom ranču, nadomak močvarišta, jedan čovek klao je ovcu. Kao u snu, stvori se Indijanka na konju. Baci se na zemlju i stade piti vruću krv. Ne znam da li je to učinila zato što drugačije nije mogla ili je to bio neki izazov i znak.

Hiljadu trista godina i more razdvajaju sudbinu zatočenice i sudbinu Droktulftovu. Obe su sudbine sada podjednako nenadoknatile. Lik varvarina koji se bori za slobodu Ravene i lik Evropejke koja bira pustaru mogu izgledati oprečni. Međutim, oboje su se prepustili nekom tajanstvenom porivu, dubljem i od razuma, i s njim u skladu postupili, iako ne bi umeli da ga opravdaju. Može biti da su priče koje sam ovde izložio jedna te ista priča. Glava i pismo tog novčića Bogu su isti.

Urliki fon Kilman

Životopis Tadea Isidora Kruza (1829-1874)

I'm looking for the face I had Before the world was made.^[7]
Yeats, *The Winding Stair*

Šestog februara 1829, odmetnuti gauči, kojima je Laval već bio za petama, hitali su da se s juga pridruže Lopezovim trupama. Zanoćili su na imanju za čije ime nisu bili čuli, na tri-četiri milje od reke Pergamino; pred zoru, jednoga od njih spopade jeziv san: u polumraku barake, užasnuti krik probudi ženu koja je spavala s njim. Niko ne zna šta je usnio, jer već sutradan, u četiri izjutra, Suarezova konjica razbi odmetnike goneći ih najpre devet milja, sve do zagasitih strništa, gde je u jednom jarku pomenutom čoveku raspolutila lobanju jedna sablja iz ratova u Peruu i Brazilu. Žena se zvala Isidora Kruz; kad je rodila, sinu je dala ime Tadeo Isidoro.

Nije mi namera da iznosim njegov život. Od svih dana i noći koji ga čine, zanima me samo jedna noć; sve ostalo svešću na ono najnužnije za njeno razumevanje. Pustolovina je zapisana u jednoj čuvenoj knjizi, čiji sadržaj može, zapravo, svima ljudima biti sve (*Prva Korinćanima, 9:22*), budući da se ne da iscrpsti silnim ponavljanjima, tumačenjima i izopačavanjima. Svi koji su raspravljali o životu Tadea Isidora, a njih je podosta, ističu da je na njegovo stasavanje presudan uticaj odigrala ravnica, međutim, toliki drugi gauči, u dlaku nalik njemu, rađali su se i umirali u prašumskim obalama Parane i po urugvajskim vrletima. Živeo je, nema zbora, u svetu predvidljivog divljaštva. Do 1874, kada su ga pokosile crne boginje, nikada nije video ni planinu ni gasnu pumpu ni mlin. Niti je video grad. Godine 1849. otišao je u Buenos Aires goneći krdo stoke sa poseda Fransiska Havijera Aseveda; njegovi drugovi krenuše u grad da se provesele; nepoverljivi Kruz nije ni makao iz konačišta nadomak tora. Tamo je provodio dane i dane, ćutke, spavao je na zemlji, ispijao mate, ustajao u cik zore i skru-

šeno se molio. Razumeo je (mimo reči, čak i mimo razuma) da u gradu nema šta da traži. Jedan od nadničara, podnapit, slade da mu se ruga. Kruz mu tad ništa ne odvrati, no kako je ovaj i narednih noći, po povratku iz grada, sedeći uz vatru, jednako terao po svome, Kruz (koji prethodno nije pokazao ni ozlojeđenost, a kamoli ljutinu) potegne nož i ubije ga. Bežao je i krio se u nekom tršćaku; nakon nekoliko noći, čapljin krik javi mu da ga je opkolila policija. Na obližnjem grmu isprobao je nož; da ga ne ometaju pri kretanju, skinuo je mamuze. Borba mu je bila milija od predaje. Raniše ga u podlakticu, u rame, u levu šaku; on je najžustrijima iz protivničkog tabora naneo ljute rane; kad mu je krv curnula kroz prste, stao je da se bori kao lav; pred zoru su ga razoružali, ošamućenog od izgubljene krvi. U ono vreme, služenje vojske bilo je isto što i izdržavanje kazne: Kruz je sledovalo utvrđenje na severnoj granici. Učestvovao je u građanskim ratovima kao običan vojnik; nekad je vojevao za svoj rodni kraj, nekad protiv njega. Januara 23. godine 1856, kod Lagunas de Kardosa, sa još tridesetoricom hrišćana i pod komandom starijeg narednika Eusebija Laprida, tukao se protiv dvesta Indijanaca. U jednom naletu raniše ga kopljem.

Njegova nejasna i junačka životna priča obiluje prazninama. Znamo da je oko 1868. ponovo u blizini Pergamina: oženjen je ili živi sa ženom, ima sina, poseduje parče zemlje. Narednik u odredu seoske policije postaje 1869. Iskupio se za svoju prošlost; u to vreme mora da se smatrao srećnikom, iako u dubini duše to nije bio. (Vrebala ga je, u budućnosti, jedna besana, ključna noć, u kojoj je napokon ugledao sopstveno lice, noć u kojoj je napokon čuo sopstveno ime. Ako se valjano razume, čitav njegov život zao kružen je tom noći; bolje rečeno, jednim njenim trenutkom, jednim postupkom u toj noći, zato što su postupci naši simboli.) Svaka sudbina, ma koliko da je duga i složena, sastoji se zapravo od *jednog jedinog trenutka*: od trenutka kada čovek jednom za svagda spozna ko je. Pričaju da je Aleksandar Makedonski video svoju ratničku budućnost u čudesnoj priči o Ahilu; švedski kralj Karlo XII, u priči o Aleksandru. Tadeo Isidoro Kruz, koji nije znao da čita, nije ništa spoznao iz knjige; video je sebe samog u jednom okršaju i u jednom čoveku. Ovako je to bilo.

Poslednjih dana meseca juna 1870. dobio je naređenje da uhapsi nekog razbojnika koji je na duši nosio dva ubistva. Dezertirao je iz jedinica kojima je na južnoj granici komandovao pukovnik Benito Mačado; tokom neke pijanke, ubio je jednog crnca u nekom bordelu; tokom neke druge, žitelja okruga Rohas; u izveštaju je pisalo i da je rodom iz Laguna Kolorade. Na tom su se mestu, četrdeset godina ranije, okupili oni odmetnuti gauči koji su po zloj kobi prepustili svoja tela pticama i psima; otuda je krenuo Manuel Mesa, koga su pogubili na trgu Pobede, dok su dobošima hteli da učutkaju njegov bes; otuda je krenuo neznanac koji je Kruza začeo i život izgubio u nekom jarku, glave raspolučene sabljom iz bitaka u Peruu i Brazilu. Kruz je u međuvremenu zaboravio ime tog mesta; sad ga je prepoznao sa blagim ali neobjašnjivim nemirrom... Zločinac na konju vukao je za nos vojnike koji su ga progonili, tako što ih je stalno zbunjivao složenim i dugim manevrima; ovi ga, ipak, opkoliše u noći dvanaestog jula. Sakrio se u nekom šiblaku. Pomrčina je bila bezmalo neprozirna. Kruz je sa svojim, oprezno i pešice, nastupao ka žbunju u čijoj je treperavoj dubini vrebao ili spavao tajanstveni čovek. Glasnu se čaplja; Tadeu Isidoru Kruzu se učini da je već doživeo taj trenutak. Kriminalac iskoči iz skrovišta spreman za borbu. Kruz ga nazre, onako strašnog; lica gotovo zaraslog u kosu i prosedu bradu. Ne mogu da prepričam borbu, iz dobro poznatog razloga. Dovoljno će biti da podsetim da je dezertter teško ranio ili ubio više Kruzovih ljudi. Ovaj, međutim, dok se borio u pomrčini (dok se njegovo telo borilo u pomrčini), počeo da shvata. Shvatio je da među sudbinama nema boljih i gorih, i da svaki čovek treba da se pomiri sa sudbinom koju nosi u duši. Shvatio je da ga činovi i uniforma sputavaju. Shvatio je da mu je sudbina namenila ulogu vuka, a ne druželjubivog psa; razumede da je onaj drugi bio on. Svanjivalo je nad nedoglednom ravnicom; Kruz zbacio šapku na zemlju, viknu da neće dozvoliti da zločinački ubiju hrabrog čoveka i okrenu se protiv sopstvenih vojnika, rame uz rame sa dezertterom Martinom Fijerom.

Ema Cunc

Četrnaestog januara 1922, na povratku iz tekstilne fabrike *Tar-buh i Lovental*, Ema Cunc je u dnu ulaznog trema zatekla jedno pismo sa pečatom iz Brazila, po kojem je odmah znala da joj je otac umro. U prvi mah zbuniše je markica i koverat; potom ju je zabrinuo nepoznati rukopis. Desetak nečitko napisanih redova ispunilo je celu stranicu; Ema pročita da je gospodin Majer zabunom popio prejaku dozu veronala i da je preminuo u bolnici u Baheu trećega ovog meseca. Vest je potpisao jedan očev poznanik iz pansiona, neki Fejn ili Fajn, rodnom iz Rio Grandea, koji nije mogao znati da se obraća pokojnikovoj kćeri.

Emi papir ispade iz ruke. Najpre je obuze mučnina u stomaku, kolena joj poklecnuše; onda je ophrvla osećanje zaslepljene krivice, nestvarnosti, jeze, straha; nakon toga, požele da je sutrašnji dan već svanuo. U nastavku shvati da je takva želja uzaludna, budući da je očeva smrt ono jedino što se na svetu dogodilo i da će se od sad događati do u beskraj. Podiže papir i ode u svoju sobu. Krišom ga odloži u fioku, kao da na izvestan način unapred zna šta će uslediti. Ili je to možda već počela naslućivati; već je bila ona koja će biti.

U nastupajućoj tami, Ema je do kraja toga dana oplakivala samoubistvo Manuela Majera, koji se za srećnih dana zvao Emanuel Cunc. Prisetila se letovanja na jednom imanju blizu Gualegujaja, prisetila se (pokušala je da se priseti) svoje majke, prisetila se kućice u Lanusu prodane na licitaciji, prisetila se žutih rombova na jednom prozoru, setila se naloga za hapšenje, nanete sramote, prisetila se anonimnih pisama sa umetnutim člankom o „blagajnikovoj proneveri“, setila se (niti bi to ikada mogla zaboraviti) da joj se otac, one poslednje noći, zakleo da je lopov bio, zapravo, Lovental. Lovental Aron, nekadašnji poslovođa u fabrici a sada njen suvlasnik. Ema je od 1916. čuvala tajnu. Nikome je nije otkrila, čak ni svojoj najboljoj prijateljici, Elsi Urstajn. Možda se klonila drske neverice; možda je verovala da je tom tajnom povezana sa odsut-

nim ocem. Lovental nije znao da ona zna; Ema Cunc je iz te beznčajne okolnosti crpila osečaj nadmoći.

Te noći nije oka sklopila, a kada su prvi jutarnji zraci opertali četvorougaonik prozora, već je skovala svoj plan. Postarala se da taj dan, koji joj se učinio beskrajno dug, bude kao i svaki drugi. U fabrici se zuckalo o štrajku; Ema se, kao i uvek, izjasnila protiv bilo kakvog nasilja. U šest sati, kad je završila posao, otišla je sa Elsom u jedan ženski klub sa gimnastičkom dvoranom i bazenom. Obe su se učlanile; morala je da ponavlja i sriče svoje ime i prezime, i da istrpi neumesne upisivačeve šale. Sa Elsom i mlādom od sestara Kronfus dogovorila se u koji će kinematograf ići u nedelju popodne. Zatim se poveo razgovor o momcima, o čemu niko nije očekivao da Ema bilo šta kaže. U aprilu će napuniti devetnaest godina, ali je od muškaraca još uvek maltene patološki zazirala... Na povratku je sebi skuvala supu od tapioke i povrća, rano večerala, legla u krevet i prisilila sebe da zaspi. Tako je, ispunjen obavezama i ni po čemu poseban, protekao petak, petnaesti u mesecu, dan koji je prethodio izvršenju plana.

U subotu je probudi nestrpljenje. Ne uznemirenost, nego baš nestrpljenje, i neobično olakšanje što je taj dan najzad osvanuo. Sada više nije morala ni da planira ni da zamišlja; za nekoliko sati dosegnuće jednostavnost činjenica. Pročitala je u *La prensi* da će te noći švedski brod *Nordstjernan* isploviti sa gata br. 3; preko telefona je pozvala Lovenlala, nagoveslila da želi da mu saopšti, mimo svojih drugarica, nešto vezano za štrajk i obećala da će predveče svratiti do njegove kancelarije. Glas joj je podrhtavao; drhtavost je bila primerena potkazivaču. Toga jutra nije se dogodilo ništa vredno pomena. Ema je radila do dvanaest i sa Elsom i Perlom Kronfus utanačila pojedinosti oko nedeljnog izlaska. Nakon ručka je prilegla i zatvorenih očiju ponovo razmotrila skovani plan. Učini joj se da će njegov završni deo biti manje strašan od početnog, ali da će joj svakako doneti slast pobede i zadovoljenje pravde. Najednom, uzbunjena, ustade i otrča do komode. Otvori fioku; ispod portreta Miliona Silsa, gde ga je spustila prethodne večeri, stajalo je Fajново pismo. Niko ga nije mogao videti; stade ga čitati a onda ga pocepa.

Opisati verodostojno sve što se dogodilo tog popodneva bilo bi teško, možda čak i neumesno. Pakao se, između ostalog, odlikuje i nestvarnošću, i ta odlika kao da ublažava njegove užase, a možda ih i pojačava. Kako verodostojno predstaviti, čin u koji bezmalo da nije verovao ni njegov izvršilac, kako vaspostaviti onaj kratkotrajni haos kojega se danas uspomena na Emu Cunc gnuša i odriče? Ema je živela blizu Almagra, u ulici Linijer; znamo da je tog popodneva otišla u luku. Možda joj se na ozloglašenom šetalištu Huelio učinilo da je ogledala umnožavaju, svetlost prokazuje a pohotne oči razgolićuju, no logičnije je pretpostaviti da u početku nepri-mećeno šeta pod ravnodušnim svodovima vašarišta... Kročila je u dve-tri kafane, zapamtila držanje i trikove drugih žena. Na kraju je pronašla mornare sa *Nordstjenana*. Uplašila se da joj jedan mladić ne izmami kakvo nežno osećanje te izabra jednog drugog, po svoj prilici rastom nižeg od sebe, prostačinu, sve u nameri da čistota užasa ne bude okaljana. Muškarac je proveo kroz neka vrata, zatim kroz jedan sumnjiv hodnik, pa uz zavojite stepenice i onda kroz neko predvorje (u kojem je videla okno sa rombovima istim kao u kući u Lanusu), pa onda kroz hodnik i najzad kroz vrata koja se zatvoriše. Važni događaji izmešteni su iz vremena, bilo zato što u njima neposredna prošlost kao da je odsečena od budućnosti, bilo zato što njihovi sastavni delovi kao da nisu uza-stopni.

Da li je u tom vanvremenom vremenu, u tom zbrkanom kovitlacu nepovezanih i surovih osećaja, Ema Cunc *makar jednom* pomislila na pokojnika zbog kojeg se žrtvuje? Meni se čini da jeste, jedan jedini put, i da baš u tom trenutku njen očajnički naum zamalo da propadne. Pomislila je (nije mogla da ne pomisli) da je njen otac njenoj majci uradio upravo onu strahotu koju su njoj sada činili. Uvidela je to sa tupim zaprepašćenjem i odmah se sakrila u vrto-glavicu. Muškarac, Šveđanin ili Finac, nije govorio španski; on Emi beše alatka isto koliko i ona njemu, samo što je ona poslužila za uživanje, a on za isterivanje pravde.

Kad je ostala sama, Ema ne otvori oči odmah. Na noćnom ormaricu ležao je novac koji je ostavio muškarac: Ema se pridiže i pocepa ga kao što je prethodno pocepala pismo. Pocepati novac je svetogrđe, baš kao i bacanje hleba; Ema se pokaja, skoro istog tre-

nutka. Tako oholi postupak, na takav dan... Strah joj se utopio u ojađenost njenog tela, u odvratnost. Sapeta odvratnošću i tugom, Ema ipak polako ustade i stade da se oblači. U sobi više nije bilo živih boja; čileo je suton. Ema pođe za rukom da iziđe neopazice; na uglu se popela u tramvaj koji je vozio na zapad. U skladu sa svojim planom, izabrala je jedno od prednjih sedišta, da joj ne vide lice. Možda ju je, dok je pratila promicanja bezličnih ulica, ohrabrilo uverenje da ono što se dogodilo nije zatrovalo poredak stvari. Vozila se proređenim sivim četvrtima, gledala i u isti mah zaboravljala, i sišla u jednu od naporednih ulica oko šetališta Varnes. Nasuprot očekivanom, umor joj je davao snage, primoravajući je da se usredsredi na pojedinosti poduhvata, i u drugi plan stavljao pozadinu i krajnji cilj.

Arona Loventala svi su smatrali ozbiljnim čovekom; u očima malobrojnih prijatelja, bio je škrlica. Ziveo je na gornjem spralu fabrike, sam. Kako je živeo na pustoj periferiji, bojava se lopova; u fabričkom dvorištu držao je velikog psa, a u fioci svoga radnog stola revolver, što je svakome bilo poznato. Godinu dana pre toga dolično je oplakao iznenadnu smrt svoje žene – iz porodice Gaus, koja mu je donela bogat miraz! – no njegova istinska strast bio je novac. Na sopstvenu sramotu, patio je što novac lakše čuva negoli zarađuje. Bio je veoma pobožan; verovao je da je sa Gospodom sklopio tajni dogovor, kojim su mu u zamenu za molitve i bogougodna dela, oprošteni gresi. Čelav, krupan, u crnini, sa tamnim cvikerima i riđe brade, stajao je kraj prozora i čekao poverljivi izveštaj radnice Cunc.

Vide je kako odguruje gvozdenu kapiju (koju je on namerno odškrinuo) i prelazi mračno dvorište. Vide kako zaobilazi vezanog psa kad je ovaj zalajao. Ema je micala usnama kao neko ko se ispotiha moli; sricala je, umorno, presudu koju će gospodin Lovental čuti pre no što umre.

Stvari se nisu odigrale onako kako je Ema Cunc predvidela. Od prethodne zore, ona je sebe često zamišljala kako odlučno revolverom cilja u hulju terajući ga da prizna svoju gnusnu krivicu, i kako izvodi smeli plan koji će Božjoj Pravičnosti omogućiti da nadvlada ljudsku pravdu. (Ne iz straha, već kako bi delovala kao oruđe te Pravde, nije želela da je stigne kazna.) Posle toga, jedan

hitac u grudi je trebalo da zapečati sudbinu Loventalu. Ali, stvari se nisu tako odigrale.

Kad se našla pred Aronom Lovenlalom, Ema ne oseti toliko poriv da osveti svog oca koliko da smesta naplati gadosti koje je zbog toga morala da otrpi. Posle onako temeljnog obeščašćenja, nije mogla da ga ne ubije. Nije imala vremena ni za dramska prenemaganja. Sela je, sramežljivo se izvinila Loventalu, pozvala se (poput pravog potkazivača) na dužnu odanost, izgovorila nekoliko imena, nagovestila neka druga i začutala, tobož savladana strahom. Uspela je da privoli Loventala da iziđe po čašu vode. Kada se ovaj, sumnjičav zbog tolikog prenemaganja ali i blagonaklon, vratio u trpezariju, Ema je iz fioke već izvadila teški revolver. Dva puta je pritisla obarač. Pozamašno telo stropoštalo se kao da su ga raskinuli pucnji i dim, razbi se čaša s vodom, njegovo lice je zapaljeno i besno pogleda, iz usta mu suknuše psovke na španskom i hebrejskom. Jednako je sipao kletve; Ema morade da opali još jednom. U dvorištu, vezani pas počeo da laje a iz psovačkih usta iznenada kuljnu krv i umrlja bradu i odeću. Ema slade izricati pripremljenu optužbu („Osvetila sam oca i neće me moći kazniti...“), ali je ne dovrši, jer je gospodin Lovental izdahnuo. Nikada nije saznala da li ju je razumeo.

Besomučni lavež podseti je da još uvek nije sve gotovo. Razbaca stvari na divanu, otkopča sako na lesu, skinu mu okrvavljene cvikere i ostavi ih na kartoteci. Onda podiže slušalicu i ponovi ono što je toliko puta ponavljala, tim ili nekim drugim rečima: *Dogodilo se nešto neverovatno... Gospodin Lovental me je pozvao izgovarajući se da je reč o štrajku... Silovao me je, ubila sam ga...*

Priča je uistinu bila neverovatna, ali su je svi prihvatili, budući da je u suštini bila istinita. Istinit je bio ton Eme Cunc, istinit njen stid, istinita mržnja. Takođe je istinito bilo poniženje koje je pretrpela; jedino su lažne bile okolnosti, vreme i jedno ili dva imena.

Asterionov dom

*I kraljica rodi sina kojemu nadenuše ime Asterion.
Apolodor: Biblioteka, III, 1*

Znam da me optužuju da sam ohol, možda i da sam čovekomrzac, pa i da sam mahnit, možda. Takve optužbe (koje ću umeti da kaznim u pravi čas) naprosto su smešne. Istina je da ne izlazim iz svoje kuće, ali je istina i da su njena vrata (kojih je bezbroj)^[8] danonoćno otvorena kako ljudima tako i životinjama. Neka izvoli ko me god se prohte. Neće u njoj zateći, doduše, ni ženstvenu raskoš ni velelepnost palata, nego spokoj i osamu. Naći će se u kući kakvoj nema ravne na zemaljskom šaru. (Lažu svi koji tvrde da u Egiptu postoji slična građevina.) Čak i moji klevetnici priznaju da u kući nema *ni traga od nameštaja*. Jednako je smešna glasina da sam ja, Asterion, ovde zatočen. Zar treba da ponavljam da nijedna vrata nisu zatvorena, ili da dodajem kako nema nijednog jedinog zasuna? Istini za volju, jednom sam u sumrak i kročio na ulicu, no morao sam da se vratim pre mraka, toliko su me uplašila bezbojna lica svetine, pljosnata kao dlan. Sunce je već bilo zašlo, ali neko neutešno dečje zapomaganje i molitveni žagor prostačke gomi- le bili su jasan znak da su me prepoznali. Narod je kumio i preklinjao, bežao, ničice preda mnom padao; jedni su se penjali ka hramu Dvojne Sekire, drugi su skupljali kamenice. Neki su, mislim, utočište potražili u moru. Nije mi majka zalud bila kraljica; sa pa- stvom me ne mogu mešati, sve i da to u skromnosti svojoj poželim.

Da sam besprimeran, u to nema sumnje. Ne zanima me šta čovek čoveku može preneti; poput filozofa, smatram da se ništa ne da saopštiti pisanom veštinom. Svoj duh, predodređen za uzvišena dela, ne opterećujem dosadnim i izlišnim tričarijama; nikad se nisam potrudio da zapamtim razliku između pojedinih slova. Iz- dašna nestrpljivost nije mi dozvolila da naučim da čitam. Katkad zažalim zbog toga, jer noći i dani sporo protiču.

Razonode, jasno, uvek bude. Poput ovna spremnog da nasrne, jurim po kamenim hodnicima sve dok se ne srušim, ošamućen. Skrivam se u senci kakve čatrnje ili stanem na zavijutku hodnika, pa se sam sa sobom naganjam. Bacam se katkad s krova, sav se ras-krvavam. U svako doba mogu da se načinim da spavam, dovoljno je da zatvorim oči i dišem duboko. (Nekad lako uistinu zaspim, a kad otvorim oči, dan promenio boju.) Pa ipak, od svega najviše volim da se igram sa drugim Asterionom. On mi tobož dolazi u posetu a ja ga provodim kroz kuću.

Najsvečanije mu govorim: *Sada se vraćamo na prethodno ukrštanje hodnika ili Sada izlazimo na drugo dvorište ili Znao sam da će ti se dopasti ovo curilo ili Da vidiš sada čatrnju napunjenu peskom ili Sada ćeš videti kako se račva podrum.* Ponekad se zburnim pa se obojica od srca nasmejemo.

Ne smišljam jedino nove igre; razmišljam ja i o svom domu. Svi njegovi delovi ponavljaju se po ko zna koliko puta, svako je mesto drugo mesto. Ne postoji jedna čatrnja, jedno dvorište, jedno pojilo, jedne jaslje; ima četrnaest (bezbroyni su) jaslja, pojila, dvorišta, čatrnja. Građevina je veličine sveta; tačnije, ona je svet. Pa ipak, od tolikog lutanja po dvorištima sa čatrnjama i prašnjavim hodnicima popločanim škriļjcem, obreh se jednom i na ulici i ugledah more i hram Dvojne Sekire. Nisam ih razumeo sve dok mi jedna noćna pričina ne otkri da je četrnaest (ima ih bezbroj) i mora i hramova. Sve je mnogo, četrnaest puta umnoženo, ali dve stvari na ovome svetu kao da postoje samo jednom: gore, vijugavo sunce, i dole, Asterion. Može biti da sam ja stvorio i zvezde i sunce i ovu ogromnu građevinu, samo se više toga ne sećam.

Svake devete godine stupi u nju devet muškaraca, da ih oslobodim svih zala. Začujem im korake ili glas na kraju kamenih hodnika i razdragano im potrčim u susret. Obred potraje tek nekoliko minuta. Popadaju jedan za drugim a da ja ni ruke ne okrvavam. Gde padnu, tu i ostanu. Docnije mi njihove telesine pomažu da razlikujem hodnike. Ne znam ko su, ali znam da mi je jedan od njih, u smrtnome času, prorekao da će i meni doći izbavitelj. Otad mi samoća lakše pada, jer znam da moj izbavitelj živi i da će se na kraju izdići nad ovaj prah. Kad bih mogao da oslušnem sve šumove na ovome svetu, razaznao bih mu korake. Kamo sreće da me

odvede nekud gde nema tolikih hodnika i vrata. *Kako li samo izgleda moj izbavitelj?*, pitam se. Da li je bik ili čovek? Možda bik sa čovečijim licem? Ili je kao ja?

Blesnu jutarnje sunce na bronzanom maču. Ni traga krvi nije više bilo na njemu.

– Nećeš verovati, Arijadna – reče Tezej – ali Minotaur bezmalo da se nije ni branio.

Marti Maskero Istman

Druga smrt

Pre koju godinu (pismo sam izgubio), Ganon mi je pisao iz Gualaguajčija, najavljujući da će mi poslati prevod speva *The Past* Ralfa Valda Emersona, možda prvi na španskom, i dodajući u postskriptumu da je don Pedro Damijan, koga se verovatno sećam, umro nekoliko noći pre toga od zapaljenja pluća. Taj čovek je, izmožden groznicom, ponovo u bunilu preživeo krvavu bitku kod Masoljera; učini mi se da se ovakva vest mogla predvideti, čak da je bila za očekivanje, budući da je don Pedro, sa svojih devetnaest ili dvadeset godina, vojevao pod zastavama Aparisija Saravije. Revolucija iz 1904. zatekla ga je na nekom imanju blizu Rio Negra ili Paisandua, gde je nadničio; Pedro Damijan je bio iz pokrajine Entre Rios, iz Gualaguaja, ali se pridružio prijateljima, zanesen i neupućen koliko i oni. Borio se u pokojem okršaju i u poslednjoj bici; vraćen 1905, prihvatio se seoskih poslova, smerno i duravno. Koliko je meni poznato, iz pokrajine se više nije micao. Trideset poslednjih godina proveo je na nekom malom osamljenom posedu, milju-dve od Njankaja; u toj nedodžiji razgovarao sam s njim jednog popodneva (tačnije, pokušao sam da razgovaram s njim jednog popodneva), čini mi se, 1942. Bio je ćutljiv i priprost. Buka i bes bilo je sve što je ispričao o bici kod Masoljera; zato me nije ni začudilo što ih je na samrti ponovo preživeo... Znajući da više neću videti Damijana, pokušah da ga se prisetim; moje vizuelno pamćenje toliko je oslabilo da sam ga se setio tek sa jedne fotografije na kojoj ga je Ganon uslikao. Ovo i ne treba da čudi, ako uzmemo u obzir da sam tog čoveka video samo jednom, početkom 1942, a lik na slici bezbroj puta. Fotografiju mi je poslao Ganon lično; zaturio sam je negde i više je ne tražim. Da je pronađem, uplašio bih se.

Druga epizoda odigrala se nekoliko meseci kasnije, u Montevideu. Damijanova groznica i hropac naveli su me da napišem jednu fantastičnu priču o porazu kod Masoljera; Emir Rodrigez Monagal, kome sam ispričao njen zaplet, pisamcetom me je preporučio pukovniku Dionisiju Tabarezu, koji je učestvovao u tom poho-

du. Pukovnik me je primio posle večere. Zavaljen u stolici za lju-ljanje, u dvorištu, prisećao se zbrkano, razgaljen, prohujalih vre-mena. Govorio je o municiji koja nikad nije stigla i iscrpljenim ko-njima, o neispavanim vojnicima zemljanog lica dok marširaju ne-znano kuda, o Saraviji, koji je mogao da ušeta u Montevideo ali je od toga odustao, „jer se gaučo pribojava grada“, o ljudima prekla-nim od uha do uha, o građanskom ratu koji je pre ličio na na ostvarenje kakvog razbojničkog sna nego na sudar dveju vojski. Spomenuo je Iljeskas, Tupambae, Masoljer. Govorio je u lako zao-kružanim rečenicama i tako upečatljivo da sam shvatio da o tim istim stvarima stalno pripoveda, pa posumnjah da iza tih reči uopšte i ima uspomena. U jednom predahu pošlo mi je za rukom da nabacim Damijanovo ime.

– Damijan? Pedro Damijan? – reče pukovnik. – Taj je bio moj voj-nik. Žgoljavko koga su momci zvali Dajman.

Gromoglasno se zacerekao i naglo utihnuo, obuzet nekom bilo glumljenom bilo istinskom nelagodom.

Drugačijim glasom reče da rat, kao i žena, služi muškarcu da se iskaže i da, pre no što se okuša u boju, niko ne zna ko je i šta je. Neko bi za sebe mogao misliti da je kukavica a ispadne junačina, i obrnuto, kao što se desilo tom jadnom Damijanu, koji se po gostio-nicama šepurio da pripada stranki belih, da bi pokleknuo kod Ma-soljera. U retkim čarkama sa *crvendaćima* poneo se kao muška-rac, ali je drugu pesmu pevao kad su se sudarile vojske, zagruvali topovi, a svaki osetio kako se pet hiljada ljudi namerilo da ga ubi-ju. Jadan momak, mirno životario strižući ovce a onda odjednom u ratnom kovitlacu...

Tabarezova verzija neobjašnjivo me je posramila. Više bih voleo da se stvari nisu tako dogodile. U razgovoru sa ostarelim Damija-nom, pre toliko godina, ja sam i nehotice stvorio od njega neku vr-stu idola; Tabarezova verzija ga je potpuno razbila. Naglo shvatih razlog za uzdržanost i tvrdokorno Damijanovo samovanje; nije ga skromnost na to navela, već sramota. Zalud sam sebe uveravao da je čovek opterećen kukavičkim činom složeniji i zanimljiviji od običnog junoše. Gaučo Martin Fijero, mislio sam, teže ostaje u se-ćanju od Lorda Džima i Razumova. No ako je i tako, Damijan je, kao gaučo, bio obavezan da bude Martin Fijero – naročito pred

urugvajskim gaučima. U onome što je Tabarez rekao i prećutao naslutio sam opori okus takozvanog „artigizma“ ili Artigasovog duha: uverenje (možda nepobitno) da je Urugvaj priprostiji od naše zemlje i, upravo zbog toga, junačniji... Sećam se da smo se te noći oprostili glumeći srdačnost.

Te zime mojoj fantastičnoj priči (koja nikako nije dobijala svoj konačan oblik) još uvek su nedostajali izvesni podaci, te sam opet morao da svratim do pukovnika Tabareza. Zatekoh ga sa jednim gospodinom njegovih godina, doktorom Huanon Fransiskom Amaram, iz Paisandua, koji je takođe ratovao u Saravijinoj revoluciji. Razgovor se, dakako, poveo o Masoljeru. Amaro je ispričao nekoliko dogodovština i zatim dodao nekako otegnuto, kao da naglas razmišlja:

– Zanoćili smo na imanju *Santa Irena*, sećam se, gde nam se priključiše neki ljudi. Među njima je bio i jedan francuski veterinar koji je poginuo dan uoči bitke, i jedan mladani strižač ovaca, iz Entre Riosa, neki Pedro Damijan.

Zajedljivo mu upadoh u reč.

– Znam, znam – rekao sam. – Argentinac koji se kukavički poneo kad je krenulo da puca.

Zaćutao sam; obojica me zbunjeno pogledaše.

– Grešite, gospodine – izusti konačno Amaro. – Pedro Damijan je umro onako kako bi to pozeleo svaki muškarac. Bilo je to oko četiri po podne. Na vrhu brežuljka utvrdila se protivnička pešadija; naši krenuše u juriš uperenih kopalja. Predvodio ih je Damijan. Dok je ispuštao ratni poklič, metak ga pogodi posred grudi. Zategao je dizgine, dovršio poklič i svalio se na zemlju gažen konjskim kopitima. Izdahnuo je, a poslednji jurišnici kod Masoljera prešli su preko njega. Takav junak a još ni dvadeseta mu nije bila.

Govorio je, nema sumnje, o nekom drugom Damijanu, no ja ga, ne lezi vraže, upitah šta je to uzvikivao.

– Psovke – reče pukovnik. – Šta drugo čovek da uzvikuje u jurišu?

– Može biti – reče Amaro – ali je klicao i „Živeo Urkisa!“ Nastade tajac. Na kraju pukovnik promrmlja:

– Kao da se nije borio kod Masoljera, već kod Kaganče ili Indija Muerte, pre sto godina.

Iskreno zbunjen, dodao je:

– Ja sam zapovedao tim jedinicama i smem da se zakunem da prvi put čujem za tog Damijana.

Nismo uspeli da mu ga prizovemo u sećanje.

Na povratku u Buenos Airesu opet sam se začudio nad činjenicom da ga je mogao zaboraviti. Ispred jedanaest divnih tomova Emersonovih dela, u prizemlju Mičelove engleske knjižare, zatekao sam jednog popodneva Patrisija Ganona. Upitah ga šta je sa njegovim prevodom speva *The Past*. Reče da nema nameru da ga prevodi i da je španska književnost ionako dovoljno dosadna da bi joj bio potreban jedan Emerson. Podsetih ga da mi je taj prevod obećao u istom pismu u kojem mi je javio o Damijanovoj smrti. On me upita ko je Damijan. Odgovorih mu, ali uzalud. Budući da sam sa jezom ustanovio da me začuđeno sluša, izlaz sam potražio u književnoj raspravi o napadima na Emersona, tog pesnika raznovrsnijeg, veštijeg i nesumnjivo samosvojnijeg od zlosrećnog Poa.

Treba da spomenem još neke činjenice. U aprilu primih pismo od pukovnika Dionisija Tabareza; proradio mu je mozak i sada se živo sećao mladića iz Entre Riosa koji je predvodio juriš kod Masoljera i koga su njegovi te iste noći sahranili podno brežuljka. U julu sam boravio u Gauleguajčiju; nisam uspeo da pronađem Damijanovo imanje. Više ga niko nije pamtio. Hteo sam da se raspitam kod nadzornika Dijega Abaroe, koji je bio uz njega dok je umirao; i on je preminuo, još pre zime. Hteo sam i da se podsetim Damijanovog lika; nekoliko meseci kasnije, prelistavajući neke albume, ustanovio sam da natmureno lice koje sam sebi predstavio pripada slavnom tenoru Tamberliku, u ulozi Otela.

Prelazim na pretpostavke. Po onoj najlakšoj, mada i najneuverljivijoj, postoje dva Damijana: kukavica koji je negde 1946. umro u Entre Riosu, i junačina, poginuo kod Masoljera 1904. Njen nedostatak leži u lome što ne objašnjava zagonetno, čudljivo sećanje pukovnika Tabareza, zaborav koji za tako kratko vreme briše i lik i ime onoga koga se naknadno prisetio. (Ne prihvatam, ne želim da prihvatim još jednostavniju pretpostavku: da sam onoga prvoga samo sanjao.) Još zanimljivija je pretpostavka koju je Urlika fon Kilman pripisala natprirodnim silama. Pedro Damijan je po-

ginuo u bici, rekla je Urlika, ali je u smrtnom času zamolio Boga da ga vrati u Entre Rios. Bog se načas dvoumio da li da mu udeli tu milost: onaj koji ju je iskao već je pao mrtav, a neki su vojnici videli da se stropoštao sa konja.

Bog, koji ne može da menja prošlost ali može slike iz prošlosti, zameni sliku smrti u sliku nesvestice, a senku čoveka iz Entre Riosa vrati u njen zavičaj. Vratila se jeste, ali ne smemo smetnuti s uma da je to ipak bila senka. Vratila se u osamu, u život bez žene i prijatelja; sve je to volela i imala, ali izdaleka, kao da je sa druge strane stakla; „preminuo je“, a njegova bleđa slika nestala je kao voda u vodi. Ova pretpostavka nije tačna, ali me je po svemu sudeći navela na onu ispravnu (koju danas vidim kao ispravnu), u isti mah i jednostavniju i neobičniju. Otkrio sam je na gotovo volšeban način u raspravi *De Omnipotentia* Pjera Damijanija, na koju su me luputila dva stiha iz XXI pevanja *Raja*, u kojima se postavlja upravo pitanje identiteta. U petom poglavlju te rasprave, Pjer Damijani tvrdi, protivno Aristotelu i Fredegariju iz Tura, da Bog može udesiti da ne bude ono što je nekoć bilo. Iščitah te oveštale teološke rasprave i počeh razumevati tragičnu priču o don Pedru Damijanu.

Ovako je ja vidim. Damijan se poneo kao kukavica na bojištu kod Masoljera i ostatak života iskoristio je da se iskupi za tu sramotnu ljagu. Vratio se u Entre Rios; ni na koga nije podigao ruku, nikoga nije *zasekao*, niti se upinjao da stekne glas srčanog čoveka, ali se zato čeličio na poljima Njankaja, boreći se s planinom i nekrotivom stokom. Pripremao je, a da to zacelo nije ni znao, ostvarenje čuda. U dubini duše ovako je razmišljao: ako me sudbina baci u drugu bitku, umeću da se istaknem. Četrdeset punih godina čekao je na nju nadajući se iz potaje, i sudbina mu je na kraju i udeli, u smrtnom času. Udelila mu ju je u obliku bunila, no još su Grci znali da smo svi mi samo senke iz sna. Na samrti je ponovo doživeo svoju bitku, poneo se kao pravi muškarac predvedeći poslednji juriš, sve dok ga metak nije pogodio posred grudi. Tako je 1946, uz pomoć strasti koja je dugo tinjala, Pedro Damijan poginuo u porazu kod Masoljera, koji se odigrao na prelasku zime u proleće godine 1904.

U *Teološkoj sumi* poriče se da Bog može da udesi da prošlosti nije bilo, ali se uopšte ne pominje zamršen sled uzroka i posledica, koji je tako nepregledan i tako složen da se možda ne bi mogao ukloniti ni jedan jedini davnašnji događaj, ma koliko beznačajan bio, a da se time ne poremeti sadašnjost. Izmeniti prošlost ne znači izmeniti samo jedan događaj, već i poništiti sve njegove posledice, kojih obično ima bezbroj. Drugim rečima, to znači stvoriti dve opšte istorije. U prvoj (recimo), Pedro Damijan umire u Entre Riosu 1946; u drugoj, kod Masoljera, godine 1904. U drugoj živimo sada, ali odbacivanje prve nije bilo trenutno i izazvalo je nesaglasnosti koje sam ovde izneo. U pukovniku Dionisiju Tabarezu stekle su se različite etape: isprva se setio da se Damijan poneo kao kuka-vica; zatim je potpuno na njega zaboravio, da bi se na kraju setio njegove junačke pogibije. Ništa manje nije poučan ni slučaj nadzornika Abaroe; verujem da je umro zato što je o don Pedru Damijanu znao previše.

Što se mene tiče, znam da mi ne pretila slična opasnost. Naslutio sam i pribeležio proces koji je ljudima nedostupan, svojevrsni misaoni skandal; pa ipak, izvesne okolnosti ublažavaju moju jezivu povlasticu. Rekao bih, naime, da nisam napisao jedino istinu. Slutim da u ovoj priči ima i lažnih uspomena. Slutim da se Pedro Damijan (ako je ikad i postojao) nije zvao Pedro Damijan, i da ga se sećam pod tim imenom samo zato da bih jednog dana poverovao kako su me na priču o njemu naveli argumenti Pjera Damijanija. Nešto slično događa se i sa spevom koji sam spomenuo na početku, a koji se odnosi na bespovratnost prošlosti. Oko 1951. poverovaću da sam izmislio fantastičnu priču a ispostaviće se da sam opisao stvarni događaj; bezazleni Vergilije, pre dve hiljade godina, takođe je verovao da nagoveštava rođenje običnog čoveka, a prorekao je Božje rođenje.

Jadni Damijan! Smrt ga je pokosila u dvadesetoj, u besmislenom i nevažnom ratu i u bratoubilačkoj bici, ali je postigao ono za čim je žudeo svim srcem, načekavši se da u tome uspe, od čega, možda, i nema veće sreće.

Deutsches Requiem

Gle, i da me ubije, opet ću se uzdati u nj.
Jov 13:15

Zovem se Oto Ditrih tur Linde. Jedan od mojih predaka, Kristof cur Linde, poginuo je u konjičkom jurišu koji je odlučio o pobedi kod Corndorfa. Moga pradedu po majci, Urliha Forkela, ubili su u šumi Maršnoar francuski slobodni strelci, na izmaku 1870; kapelan Ditrih cur Linde, moj otac, istakao se u opsadi Namira 1914, i dve godine kasnije, kod prelaska preko Dunava.^[9] Mene će pak streljali kao krvnika i ubicu. Sud je doneo pravednu odluku; još na samom početku priznao sam da sam kriv. Sutra, kad zatvorski časovnik pokaže devet sati, već ću biti mrtav; stoga je prirodno što mislim na svoje pretke, jer, tako blizu njihovim senima, ja na neki način jesam oni.

Tokom suđenja (srećom, brzo okončanog) nisam govorio; da sam se branio, samo bih omeo donošenje odluke i pokazao bih se kao kukavica. Sada je pak drukčije; noć uoči svog pogubljenja, smem da govorim bez zazora. Oproštaj ne tražim, jer i nisam zgrešio, ali tražim razumevanje. Svako ko bude umeo da me saslušša, shvatiće isloriju Nemačke i buduću istoriju sveta. Znam da će slučajevi poput moga, danas izuzetni i zapanjujući, uskoro postati sasvim uobičajeni. Sutra ću umreti, ali predstavljam simbol budućih pokolenja.

Rođen sam u Marijenburgu, 1908. Dve moje strasti, danas gotovo zaboravljene, omogućile su mi da se hrabro, pa i uspešno, nosim sa brojnim nesrećnim godinama: muzika i metafizika. Iako ne mogu da spomenem sve svoje dobročinitelje, ne želim da izostavim dva imena: Bramsovo i Šopenhauerovo. I pesništvo sam proučavao; ovim imenima zato dodajem drugo vrlo germansko ime: Vilijam Šekspir. Nekada sam se zanimao za teologiju, no od te fantastične discipline (i od hrišćanske vere) zauvek su me odbili kako Šopenhauer svojim neposrednim razlozima, tako i Šekspir i Brams beskrajnom raznovrsnošću svoga sveta. Neka znade svako

ko oduševljen, drhtureći od razneženosti i zahvalnosti, zastane gdegod u delima tih sretnika, da sam i ja nad njima zastajao, ja, gad nad gadovima.

Negde 1927. ušli su u moj život Niče i Špengler. Primećuje jedan pisac iz XVIII veka da nema toga ko želi išta da duguje svojim savremenima; ja sam, u nameri da se oslobodim uticaja koji me je pritiskao, napisao članak pod nazivom *Abrechmitng mit Spengler*, u kojem ističem da najprimereniji spomenik sa obeležjima koja pisac naziva faustovskim nije svaštarska Geteova drama,^[10] već ep napisan dvadeset vekova pre nje, *De rerum natura*. Pa ipak, odao sam tom filozofu istorije priznanje na njegovoj iskrenosti, na njegovom nepatvoreno nemačkom duhu (*kerndeutsch*), u osnovi vojničkom. Godine 1929. uđoh u Partiju.

Samo reč-dve o godinama obuke. Meni su one pale teže nego mnogima drugima, jer i pored toga što mi ne manjka hrabrosti, strana mi je svaka sklonost nasilju. Razumeo sam, međutim, da se nalazimo na pragu jednog novog doba i da to doba, uporedivo jedino sa početnim razdobljima islama ili hrišćanstva, traži nove ljude. Ponaosob, moji drugovi bili su mi mrski; uzalud sam nastojao da uverim sebe kako zarad visokog cilja koji nas je okupio više nismo pojedinci.

Teolozi tvrde da ako bi se pažnja Gospodnja makar za tren odvratila od ove moje ruke koja piše, zgromilo bi je ništavilo, pogodila nekakva munja bez svetlosti. Moje je mišljenje da niko ne može ni postojati, ni čašu vode okusiti ili koranicu hleba odlomiti, a da za to ne postoji opravdanje. Za svakoga čoveka to opravdanje je različito; ja sam očekivao neumoljiv rat u kojem bismo okušali svoju veru. Bilo mi je dovoljno saznanje da ću kao vojnik učestvovati u njegovim bitkama. Ponekad sam strahovao da će nas izneveriti kukavičluk Engleske i Rusije. Slučaj, iliti sudbina, drukčije mi je skrojio budućnost: prvoga marta 1939, u predvečerje, izbili su u Tilsilu nemiri o kojima novine nisu pisale; na ulici iza sinagoge, dva metka prostrelili su mi nogu, koju je potom trebalo amputirati. Nekoliko dana kasnije, naša vojska ušla je u Češku; u vreme kad su to javljale sirene, ležao sam prikovan za bolnički krevet, nastojeći da se prenesem u Šopenhauerove knjige i zaboravim na sebe.

Kao simbol moje zaludne sudbine, na prozorskoj dasci spavao je velik, mekan mačak.

U prvom tomu knjige *Parerga und Paralipomena* pročitah da je sve što se čoveku događa, od trenutka rođenja pa do smrtnoga časa, on sam sebi predodredio. To znači da je svaka nemarnost hotimična, svaki slučajni susret dogovoren, svaka naneta uvreda iskupljenje, svaki poraz tajanstvena pobeda, svaka smrt samoubistvo. Nema veštije utehe od uverenja da svoju nesreću sami bira-mo; ova teleologija svakog ponaosob otkriva nam tajni poredak stvari i na čudesan način nas poislovećuje sa božanstvom. Kakva me je to nepoznata namera (mozgao sam) podstakla da u ono predvečerje potražim one metke i onakvo sakaćenje? Znao sam da po sredi nije strah od rata, već nešto dublje. Napokon mi se učini da sam razumeo. Umreti na braniku vere jednostavnije je nego tu veru iziveti u njenoj punoći; vojevati u Efesu protiv nemani lakše je (hiljade neznanih mučenika tako su postupili) negoli biti Pavle, Hristov sluga; jedan postupak manje je vredan od zbira čovekovih sati. Borba i slava su *olakšice*; Napoleonov poduhvat bio je lakši od Raskolnikovljevog. Sedmog februara 1941. imenovan sam za podzapovednika koncentracionog logora u Tarnovicu.

Obavljanje ove dužnosti nije mi bilo po volji, ali nemarnost nisam nikad pokazao. Na mucu se poznaju junaci; onaj ko je milostiv i milosrdan gleda da se pokaže u zatvorima i u tuđem bolu. Nacizam je, po svojoj suštini, jedna moralna činjenica, odbacivanje svlaka nekadašnjeg, iskvarenog čoveka, kako bi se zaodenuo novi. U bici, dok vojskovođe viču i vlada opšti metež, taj je preobražaj ubičajen, ali nije tako i u tesnoj ćeliji, u kojoj nas podmuklo milosrđe iskušava vajkadašnjim blagostima. Ne beležim zalud ovu reč; milosrđe je Zaratustrinom čoveku najveći greh. Ja ga zamalo počinih (priznajem) kad su nam iz Vroclava poslali uvaženog pesnika Davida Jerusalima.

Tom je čoveku bilo pedeset godina. Oskudevao je u ovozemalj-skim dobrima, proganjali su ga, napadali i ružili a on je svoju darovitost posvetio kroz pevanje o sreći. Čini mi se da ga je nekad Albert Sergel, u svojoj knjizi *Dichtung der Zeit*, uporedio sa Vitmenom. Poređenje nije najsrećnije; Vitmen slavi svemir na način već zadat, uopšten, maltene ravnodušan; Jerusalim se pak raduje

svakoj stvari, sa sitničavom ljubavlju. Nikada se ne upušta u nabranjanja, ne popisuje. Još uvek mogu da ponovim brojne heksametre iz onog duboko doživljenog speva pod nazivom *Ce Jang, slikar tigrova*, kroz koji kao da u velikom broju krstare ćutljivi, naporedni tigrovi. Ne mogu da zaboravim ni onaj monolog *Rozenkranc razgovora s Anđelom*, u kojem neki londonski zelenaš iz XVI veka na samrtni bezuspešno nastoji da okaje svoje grehe, ne sluteći pri tom da je tajna opravdanost njegovog života u tome što je jednu svoju mušteriju (koju je video samo jednom i odmah zaboravio) nadahnuo da stvori lik Šajloka. Čovek nezaboravnog pogleda, zagasite puti i gotovo crne brade, David Jerusalim otelovljavao je sefardskog Jevrejina, iako je pripadao izopačenim i omraženim Aškenazima. Strogo sam postupao prema njemu; nisam dopustio da me smekšaju ni saosećanje ni njegova slava. Shvatio sam mnogo godina pre toga da sve u sebi nosi zametak kakvog mogućnog Pakla; neko lice, reč, busola, reklama za cigarete, mogu da izlude čoveka ukoliko ne uspe da ih zaboravi. Zar nije lud onaj kome se neprestano priviđa karta Mađarske? To načelo odlučih da primenim i na disciplinski režim u našoj kući i...^[11] Krajem 1942, Jerusalim je pomerio pameću; prvoga marta 1943. pošlo mu je za rukom da izvrši samoubistvo.^[12]

Ne znam da li je Jerusalim razumeo da sam ga satio zato da bih satio sopstvenu samilost. U mojim očima, on nije bio čovek, pa ni Jevrejin; preobratio se u simbol jednog odvratnog kutka moje duše. Zajedno smo prošli kroz ropac, umro sam sa njim, na izvestan način sam sa njim izgubio i sebe, i zbog toga sam bio neumoljiv.

U međuvremenu, nad nama su kružili slavni dani i slavne noći jednog srećnog rata. U vazduhu koji smo udisali lebdelo je osećanje nalik na ljubav. I kao da smo se iznenada približili moru, u krvi su nam tekli zadivljenost i zanos. Sve je, tih godina, bilo drukčije; čak i okus snova. (Ja, možda, nikada do kraja nisam bio srećan, ali poznato je da su za nesreću potrebni izgubljeni rajevi.) Nema toga ko ne teži punoći, to jest zbiru svih iskustava za koja je čovek sposoban; nema toga koji ne strahuje da će ga izneveriti neki deo te bezgranične baštine. A moja generacija sve je to dobila, jer joj je najpre bila ponuđena slava i zatim poraz.

Oktoobra ili novembra 1942, moj brat Fridrih pogine u drugoj bici kod El Alamejna, u egipatskim peščarama; u jednom bombardovanju iz vazduha, nekoliko meseci kasnije, sruše nam rodnu kuću; u drugom, koncem 1943, moju laboratoriju. Skoljen golemim kontinentima, Treći Rajh je izdisao; njegova ruka digla se na sve i sve ruke na njega. Tad se dogodi nešto jedinstveno, nešto što verujem da tek sada razumem. Bio sam uveren da ću moći da iskapim čašu otrova, ali me kod taloga zaustavi jedan neočekivani okus, zagonetni i do krajnosti grozomoran okus radosti. Pokušao sam da ga objasnim na različite načine i nijedan me nije zadovoljio. Pomislih: *Zadovoljan sam porazom zato što potajno znam da sam zgrešio i da me samo kazna može iskupiti.* Pomislih: *Zadovoljan sam porazom zato što je to kraj a ja sam veoma umoran.* Pomislih: *Zadovoljan sam porazom jer se dogodio, jer je beskrajno povezan sa svime što jeste, što je bilo i što će biti, jer osuđivati ili oplakivati jedan jedini stvarni događaj znači, zapravo, huliti na vaseljenu.* Prebirao sam po svim tim razlozima, sve dok nisam naišao na onaj pravi.

Kažu da se svi ljudi rađaju ili kao aristotelovci ili kao platonovci. To je ravno izjavi da ne postoji rasprava apstraktne prirode koja nije tek jedan tren u raspravi između Aristotela i Platona; kroz vekove i geografske širine, menjaju se imena, dijalekti i lica, ali ne i večni antagonisti. I kroz istoriju naroda provlači se jedan tajni kontinuitet. Arminije, dok je u nekoj močvari kasapio Varove legije, nije ni slutio da je preteča Nemačkog Carstva; Luteru, prevodiocu Biblije, ni na kraj pameti nije bilo da mu je u udeo palo da oblikuje narod koji će zauvek uništiti Bibliju; Kristof cur Linde, koga je usmrtio jedan moskovski metak 1758, pripremio je na neki način pobede iz 1914; Hitler je verovao da se bori za *jednu* zemlju, ali se zapravo borio za sve zemlje, čak i za one koje je napao i prezirao. Nije važno što njegovo *ja* to nije znalo; znali su to njegova krv i njegova volja. Svet je umirao od judaizma i od te bolesti koju judaizam donosi, od vere u Hrista; mi smo ga naučili nasilju i veri u mač. Od tog mača stradamo, nalik na onog čarobnjaka koji je sagradio lavirint da bi morao da luta po njemu dok je živ, ili na Davida koji osuđuje neznanca na smrt da bi docnije čuo otkrovenje: *Ti si taj čovek.* Mnoge stvari valja uništiti da bi se sa-

zdao novi poredak; sad znamo da je Nemačka bila jedna od tih stvari. Položili smo nešto više od života, položili smo sudbinu svoje voljene zemlje. Neka drugi proklinju i neka drugi plaču; mene raduje što je naš poklon bio zaokružen i besprekoran.

Sada se nad svetom nadvija jedno neumitno doba. Mi smo ga iskivali, mi koji smo već njegova žrtva. Zar je važno što je Engleska čekić a mi nakovanj? Bitno je da vlada nasilje a ne ponizna hrišćanska bojažljivosl. Ako pobeda, nepravda i sreća nisu za Nemačku, onda neka pripadnu drugim narodima. Neka nebo postoji, makar nama mesto bilo u paklu.

Gledam svoje lice u ogledalu ne bih li doznao ko sam, ne bih li saznao kako ću se ponašati za koji sat, kad se suočim s krajem. Moje telo može se i uplašiti, ja – ne.

Averoesovo traganje

S'imaginant que la tragedie n'est autre chose que l'art de louer...

[13]

Ernest Renan, *Averroes*, 48 (1861)

Abul-Valid Muhamad ibn Ahmad ibn Muhamad ibn Rušd (čitav vek je ovom dugom imenu trebalo da se preobradi u Averoes, postavši najpre Benraist i Aveniriz, pa čak i Aben-Rasad i Filijus Rosadis) ispisivao je jedanaesto poglavlje svoga dela *Tahafut-ul-Tahafut* (Samouništenje uništenja), u kojem se tvrdi, nasuprot perzijskom isposniku Gazaliju, piscu knjige *Tahafut-ut-falasifa* (Uništenje filozofa), da božanstvo poznaje samo opšte zakonitosti svemira, one koje se odnose na vrste, a ne na pojedinačno. Siguran u sebe, pisao je polagano, zdesna nalevo; sastavljanje silogizama i povezivanje dugih pasusa nije ga ometalo da, kao u kakvom blagostanju, uživa u svežini i prostranosti kuće koja ga je okruživala. Usred podnevnog odmora gukale su zaljubljene golubice; iz nekog nevidljivog dvorišta dopirao je žubor šedrvana; nešto u Averoesovom telu, čiji su preci vodili poreklo iz arapskih pustinja, blagosiljalo je postojanost vode. Dole su bili vrtovi, bašta; dole, radišni Gvadalkivir i voljena Kordoba, blistava koliko i Bagdad ili Kairo, poput složenog i krhkog instrumenta, dok se unaokolo (i to je Averoes osećao) nedogledno širila španska zemlja, u kojoj svaka od malobrojnih stvari postoji na ključan i večit način.

Pero je klizilo po hartiji, zaključci su se nepobitno povezivali, no jedna sitna briga ipak je remetila Averoesovo blagostanje. Nije se odnosila na *Tahafut*, njegov usputni rad, već na jedan problem jezičke prirode vezan za monumentalno delo koje je trebalo da opravda pred ljudima njegov život: na komentare Aristotela. Ovaj Grk, izvor svekolike filozofije, ljudima je podaren kako bi ih naučio svemu što se može naučiti; Averoes je žudeo da protumači njegova dela poput ulema koji tumače Kuran. Istorija skoro i da ne poznaje ništa lepše i dirljivije od predanosti ovog arapskog lekara mislima čoveka od kojeg ga razdvaja četrnaest vekova; ionako slo-

ženi zadatak bio je otežan činjenicom da je Averoes, koji nije poznao sirijski i grčki, radio preko prevedenog prevoda. Dan ranije, dve nejasne reci prikovale su ga za početak *Poetike*. Te reči bile su *tragedija* i *komedija*. Naišao je na njih nekoliko godina pre toga, u trećoj knjizi *Retorike*; niko, u čitavom Islamu, nije ni slutio šta bi one mogle značiti. Zalud je prevrtao po stranicama Aleksandra Afrodizijskoga, zalud je sravnjivao prevode nestorijanca Hunaina ibn Išaka i Abu Bašara Mate. Tekst *Poetike* vrveo je ovim dvema rečima; bilo je nemoguće zaobići ih. Averoes odloži pero. Pomisli (s nevericom, doduše) da je ono što tražimo najčešće nadohvat ruke, te složi rukopis *Tahafuta* i uputi se do police na kojoj su, u prepisu persijskih kaligrafa, stajali poredani mnogobrojni tomovi *Mohkama* slepog Abensida. I sama pomisao da ih već nije pregledao bila je smešna, no primami ga dokono zadovoljstvo da prelistava njegove stranice. Iz ove učene razbibrige prenu ga nekakva melodija. Pogleda kroz rešetkasti balkon; dole, u uzanom zemljanom dvorištu, igrali su se golišavi dečaci. Jedan je drugome stajao na ramenima, očigledno glumeći mujezina; čvrsto zatvorenih očiju, pevao je jednoličnim glasom *Nema drugog boga do Boga*. Onaj koji ga je držao, nepomičan, glumio je minaret; treći, vukući se na kolenima po prašini, glumio je okupljene vernike. Igra potraja kratko; svi su hteli su budu mujezin, a niko vernici ili kula. Averoes ču kako se prepiru na *prostačkom* narečju, ili bolje reći na nesigurnom španskom muslimanske raje na Poluostrvu. Otvori Halilov *Kitah ul ain* i s ponosom pomisli da u čitavoj Kordobi (a možda i u čitavom Al Andalusu) nije bilo savršenijeg primerka tog dela od ovog koji mu je emir Jakub Al-Mansur nekoć poslao iz Tangera. Ime te luke podseti ga da se putnik Abulkasim al Ašari vratio iz Maroka, i da će iste večeri, u kući kuranškog stručnjaka Faraha, večerati s njim. Abulkasim je tvrdio kako je dopro sve do kraljevstva sinskog (kineskog) carstva; njegovi protivnici, s onom posebnom logikom koja izvire iz mržnje, zaklinjali su se da nikada nije nogom stupio u Kinu i da je u hramovima te zemlje hulio na Alaha. Sastanak će neizbežno potrajati nekoliko sati; Averoes se, sav užurban, opet prihvati pisanja *Tahafuta*. Radio je do predvečerja.

Razgovor u Farahovoj kući prešao je sa neuporedivih namesnikovih vrлина na vrline brata njegovog, emira; kasnije, u vrtu, razgovaralo se o ružama. Abulkasim se, i ne pogledavši ih, zakle da nigde nema takvih ruža koje bi se mogle meriti sa onima koje krase andaluske vrtove. Farah se nije dao potkupiti; primeti da učeni Ibn Kutaiba opisuje jednu izvrsnu vrstu večne ruže koja raste u indijskim vrtovima i čije grimizne latice nose na sebi reči koje kažu: *Nema boga do jednoga Boga, Muhamed je Božji izaslanik*. Dodade da Abulkasim te ruže nesumnjivo poznaje. Ovaj ga uspaničeno pogleda. Ako odgovori potvrdno, svi će s pravom pomisliti da je najpovodljiviji i najprevrtljiviji lažov; ako odgovori odrečno, smatraće da je neznabožac. Zato se reši da promrmlja kako Gospod drži ključeve tajanstvenih pojava i da na zemljici nema ničeg što se zeleni ili vene a da nije zapisano u Njegovoj Knjizi. Te reči pripadaju jednoj od prvih sura; dočeka ih žamor pun poštovanja. Osokoljen tom dijalektičkom pobedom, Abulkasim htjede da kaže kako je u svojim delima Gospod savršen i nedokučiv. Tad Averoes izjavi, prethodeći dalekim dokazima još uvek problematičnog Hjuma:

– Lakše mi je prihvatiti grešku učenoga Ibn Kutaiba, ili prepisivača, nego poverovati da iz zemlje niču ruže koje propovedaju veru.

– Tako je. Velikih li i istinitih reči! – reče Abulkasim.

– Neki putnik – priseti se Abdalmalik – govori o jednom drvetu kojemu su plodovi zelene ptice. Lakše mi je poverovati u njega nego u ruže sa slovima.

– Boja ptica – reče Averoes – kao da ide u prilog čudu. Uz to, vočke i ptice spadaju u prirodan svet, dok je pisanje veština. Lakše je preći s lišća na ptice nego s ruža na pismena.

Drugi gost uz negodovanje odbi da je pisanje veština, budući da izvornik Kurana – *te matice Knjige* – prethodi Postanju i da je na nebu pohranjen. Treći pomenu Džahiju iz Barse, koji tvrdi da je Kuran materija koja može poprimiti oblik čoveka ili životinje, a to mišljenje kao da odgovara mišljenju onih koji mu pripisuju dva lica. Farah naširoko izloži pravovemo učenje. Kuran je (reče) jedna od Božjih odlika, poput njegovog milosrđa; zapisuje se u knjigu, izgovara se jezikom, pamti u srcu, a govor i slova i pisanje delo su

ljudskih ruku, dok je Kuran neopoziv i večan. Averoes, koji je već bio napisao komentar za *Republiku*, mogao je reći da je *matica Knjige* nešto nalik na svoj platonski prauzor, ali shvati da je teologija kao tema Abulkasimu sasvim nedostupna.

Drugi, koji su takođe to primetili, zatražiše od Abulkasima da im ispriča kakvo čudo. I tada, kao i danas, svet beše surov; samo su ga srčani mogli proputovati, ali i bednici, koji se na sve priviknu. Abulkasimovo pamćenje bilo je kao ogledalo njegovog ličnog kuka- vičluka. Šta je pa mogao da ispriča? Od njega traže čuda a čudo je, možda, i nesaopštivo: bengalski mesec nije isti kao i jemenski, ali se može opisati istim rečima. Abulkasim je neko vreme okle- vao, a onda progovori:

– Ko pohodi razna podneblja i gradove – izjavi pobožno – vidi mnogo toga nepatvorenog. Ovo sam čudo, recimo, ispričao samo jedanput, i to turskom sultanu. Zbilo se u Sin Kalanu (Kantonu), gde se u more uliva Voda života.

Farah upita da li je grad udaljen mnogo milja od zidina što ih je Iskandar Zul Karnain (Aleksandar Dvorogi Makedonski) podigao kako bi zaustavio Goga i Magoga.

– Dele ih čitave pustinje – reče Abulkasim, nehotice oholo – četr- deset milja treba jednoj kafili (karavanu) da ugleda njegove tor- njeve i isto toliko, kažu, da do njih dođe. U Sin Kalanu ne znam nijednog čoveka koji ih je video ili koji je video nekoga ko ih je vi- deo.

Strah od golog beskraja, pukog prostora, od puke materije, načas ophrva Averoesa. Pogleda u simetrični vrt; znao je da je oslareo, postao beskoristan, nestvaran. Abulkasim nastavi:

– Jednog popodneva, muslimanski trgovci iz Sin Kalana odvedo- še me do jedne ofarbane drvene kuće u kojoj je živelo mnogo ljudi. Ne može se opisati kakva je to kuća bila, ponajpre jedna jedina prostorija sa nizovima komarnika ili niša, sve jedan iznad drugog. U tim su nišama ljudi jeli i pili; tako isto i na podu i na jednoj te- rasi. Na toj terasi su ljudi svirali u bubanj i lautu, osim petnaest- dvadeset (sa grimiznim maskama), koji su molili, pevali i razgo- varali. Čamili su u ćelijama a niko nije video zatvor; jahali su a konja ni od korova; vojevali su ali su im mačevi bili od trske; umi- rali su i potom ustajali.

– Tako postupaju ludaci – reče Farah – Nadmašuju očekivanja razumnog čoveka.

– Nisu bili ludi – morao je objasniti Abulkasim. – Prikazivali su, reče mi jedan trgovac, neku priču.

Niko nije ništa razumeo, niti se činilo da je iko želeo da razume. Zbunjeni Abulkasim pređe sa pomno slušanog pripovedanja na neugodna obrazlaganja. Reče, pomažući se rukama:

– Zamislimo da neko prikazuje kakvu priču umesto da je prepričava. Neka to bude priča o dva spavača iz Efesa. Vidimo ih kako se povlače u pećinu, vidimo ih kako se mole i kako zaspivaju, kako spavaju otvorenih očiju, vidimo ih kako rastu u snu, vidimo ih kako se bude nakon trista devet godina, vidimo ih kako prodavcu predaju jedan stari novčić, vidimo ih kako se bude u raj, vidimo ih kako se bude uz psa. Nešto slično prikazali su nam onog popodneva ljudi na terasi.

– Da li su ti ljudi govorili? – upita Farah.

– Naravno da su govorili – reče Abulkasim, pretvorivši se u apologetičara jedne predstave koje jedva da se sećao i koja mu je poprilično dodijala. – Govorili su, pevali i besedili!

– Ako je tako – reče Farah – onda nije trebalo *dvadeset* osoba. Jedan jedini govornik može da ispriča bilo šta, ma koliko zamršeno bilo.

Svi se složiše sa ovakvim zaključkom. U zvezde kovahu vrline arapskog jezika, kojim se Bog služi da bi zapovedao anđelima; onda na red dođoše vrline arapske poezije. Abdalmalik, nakon što ju je dostojno uzveličao, pripisa zastarelost onim pesnicima koji su se u Damasku ili Kordobi uporno držali pastirskih slika i beduinskog rečnika. Reče da je besmisleno da čovek pred čijim se očima prostire Gvadalkivir slavi bunarsku vodu. Založi se za hitnu pramenu istrošenih metafora; reče da je, kada je Zuhair uporedio sudbinu sa slepom kamilom, ta figura mogla zaneti ljude, ali da ju je petovekovno udivljenje izlizalo. Svi se složiše s ovakvim zaključkom, koji su već mnogo puta slušali, iz mnogih usta. Averoes nije progovarao. Na kraju se javi, ne toliko radi drugih koliko sebe radi.

– Manje rečito – kaza Averoes – ali sa sličnim argumentima, branio sam nekada stav koji iznosi Abdalmalik. U Aleksandriji se go-

vorilo da na greh nije spreman jedino onaj koji ga je već počinio i pokajao se; da bi se čovek oslobodio greha, dodajmo i to, treba najpre da ga ispovedi. Zahir u svojoj pesmi kaže da je tokom osamdeset godina patnje i slave mnogo puta video kako sudbina očas sruši ljude, poput slepe kamile; Abdalmalik tvrdi da nas ta figura više ne može očarali. Takvoj zamerci može se protivslovati na više načina. Prvo, ako cilj pesme treba da bude iznenađenje, njeno vreme se ne bi merilo vekovima, nego danima i satima, možda čak i minutima. Drugo, veliki pesnik manje je pronalazač a više otkrivalac. U pohvalu Ibn Šarala iz Berhe, ponavljalo se da je samo on mogao zamisliti da zvezde pred zoru lagano padaju kao lišće s drveća; to bi, da je tačno, samo obelodanilo da je slika otrcana. Slika koju može stvoriti samo jedan čovek jeste ona koja nikoga ne dira. Bezbrojne su stvari na zemlji; svaka se može uporediti sa svakom.

Uporediti zvezde s lišćem proizvoljno je koliko i uporediti ih sa ribama ili pticama. Za uzvrat, nema nikoga ko nije makar jednom osetio da je sudbina u isti mah i snažna i nespretna, i nedužna i nečovečna. U takvom uverenju, koje može biti prolazno ili stalno, ali koje niko ne može zanemariti, napisan je Zuhairov stih. Ne može se izreći bolje ono što je njime rečeno. Štaviše (i tu možda leži srž mojih razmišljanja), vreme ruši dvorce, ali stihove samo obogaćuje. Zuhairov stih, kad ga je u Arabiji sastavio, poslužio je da sučeli dve slike, sliku stare kamile i sliku sudbine; kada ga sada ponavljamo, služi da se podsetimo Zuhaira i da naše muke poistovetimo s mukama tog pokojnog Arapina. Figura je tada imala dva člana, danas ih ima četiri. Vreme širi prostor stihova i ja znam neke koji, poput muzike, svim ljudima znače sve. Ja sam tako, kad su me pre mnogo godina u Marakešu mučile uspomene na Korbodu, s uživanjem ponavljao stihove koje je u vrtovima Ruzafe Abdurahman uputio jednoj afričkoj palmi:

*I ti si, o palmo,
Na ovom tlu strankinja...*

Jedinstvena je blagodel pesništva; reči napisane rukom kralja koji je čeznuo za Istokom poslužile su meni, prognanom u Afriku, da mi ublaže žal za Španijom.

Averoes potom govoraše o prvim pesnicima, o onima koji su u Doba Neznanja, pre islama, već sve rekli, na beskrajnom jeziku

pustinja. Uzbunjen, ne bez razloga, Ibn Šarafovim trabunjanjem, reče i da je kod starih i u Kuranu već sadržana sva poezija, i kao neznalačku i taštu osudi težnju za izmišljanjem novog. Ostali su ga s uživanjem slušali, jer je branio starinu.

Mujezini su već pozivali na prvu jutarnju molitvu kad je Averoes ušao u biblioteku. (U haremu su crnokose robinje mučile jednu riđokosu robinju, no on je za to saznao tek naveče.) Nešto mu ukaza na značenje dveju nejasnih reči. Sigurnim i pažljivim rukopisom unese u svoj tekst sledeće redove: *Aristu (Aristotel) zove tragedijom panegirike, a komedijom satire i anateme. Stranice Kurana i pesme u svetilištu vrve od čudesnih tragedija i komedija.*

Obuze ga pospanost, oseti blagu jezu. Odvivši turban, pogleda se u kovano ogledalo. Ne znam šta su videle njegove oči, nijedan istoričar nije opisao crte njegovog lica. Znam da je nestao iznenađeno, kao pogođen nekom munjom bez sjaja, i da je s njim iščezla i kuća i nevidljivi vodoskok i knjige i rukopisi i golubovi i mnogobrojne crnokose robinje i drhtava riđokosa i Farah i Abulkasim i ružičnjaci a možda i Gvadalkivir.

U ovoj priči želeo sam da ispričavam kako teče jedan poraz. Mislio sam, najpre, na onog kanterberijskog nadbiskupa koji se poduhvatio da dokaže postojanje Boga; zatim na alhemičare koji su tragali za kamenom mudrosti; potom na zaludne delitelje ugla na tri jednaka dela i ispravljачe kružnice. Onda sam pomislio da je mnogo poetičniji slučaj čoveka koji sebi postavi cilj koji bi njemu samom bio nedostupniji nego drugima. Pade mi na pamet Averoes koji, zatvoren u okruženju islama, nikada nije mogao da sazna pravo značenje reči *tragedija* i *komedija*. Ispričao sam njegov slučaj; kako sam odmicao, osetio sam ono što je moralo osetiti Barlonovo božanstvo koje, u nameri da stvori bika, stvori bufala. Osetih kako mi se ruga sopstveno delo. Osetih da je Averoes, u svojoj želji da zamisli šta je to drama i ne znajući za pozorište, isto tako apsurdan koliko i ja, koji sam želeo da zamislim Averoesa na osnovu šturih mrvica Renanovih, Lejnovih i Asina Palasiosa. Osetih, na poslednjoj strani, da moje pripovedanje simbolizuje mene samog dok pišem, i da sam, kako bih napisao ovu priču, morao da postanem taj čovek, a opet, da postanem taj čovek morao

sam da ispriповedam ovu priču, i tako dalje, do u beskraj. (U trenutku kada prestajem da verujem u njega, „Averoes“ iščezava.)

Zahir

U Buenos Airesu Zahir je običan kovani novac od dvadeset sentava; zarezi od noža ili peroreza prelaze preko slova N T i broja dva; datum 1929. utisnut je na naličju. (U Gudžeratu, krajem XVIII veka, Zahir je bio tigar; na Javi, slepac iz džamije u Surakarli koga su kamenovali vernici; u Persiji, astrolab koji su po naređenju Nadir-šaha bacili u more; u Mahdijevim tamnicama, oko 1892, jedan mali kompas umotan u pocepotinu turbana, koji je dotakao Rudolf Karl fon Slatin; u džamiji u Kordobi, prema Cotenbergu, žila u mermeru na jednom od hiljadu dvesta stubova; u jevrejskoj četvrti u Teluanu, dno nekog bunara.) Danas je trinaesti novembar; sedmog juna, ujutru, Zahir je dospao u moje ruke; nisam više onaj koji sam tada bio; još uvek sam kadar prisetiti se, pa i ispričati ono što se tada dogodilo. Još uvek sam, makar delimično, Borhes.

Šestog juna umrla je Teodelina Viljar. Njene slike preplavljivale su tridesetih godina mondenske časopise; verovatno su je zbog tog preobilja i smatrali prilično zgodnom, mada tako bezuslovnu pretpostavku ne bi mogle potkrepiti sve njene fotografije. S druge strane, Teodelina Viljar više je držala do savršenstva nego do lepote. Jevreji i Kinezi popisali su sve ljudske situacije; u *Mišni* stoji da u sabatno predvečerje krojač ne bi trebalo da izlazi na ulicu s iglom u ruci; u *Knjizi obreda*, da se gost kod prve čaše mora držati ozbiljno, a kod druge s poštovanjem i radošću. Sličnu je, samo još sitničaviju strogoću sebi nametala Teodelina Viljar. Nastojala je, poput konfučijanskog sledbenika ili talmudisle, da joj svaki postupak bude besprekora, pri čemu je njen napor bio još vrsniji i teži jer pravila njenog *vjeruju* nisu bila večna, već uvek prilagođena trenutnim ćudima Pariza ili Holivuda. Teodelina Viljar pojavljivala se na primerenim mestima, u primereno vreme i u primerenoj odeći, i uvek primereno bezvoljno, a da su pri tom bezvoljnost, odeća, vreme i mesto bezmalo odmah izlazili iz mode, služeći (po rečima same Teodeline Viljar) jedino za definisanje pomodarstva. Tragala je za apsolutnim, kao Flober, ali za apsolutnim u trenut-

nom. Vodila je uzoran život a ipak ju je izjedalo neko unutarnje očajanje. Neprestano se menjala, kao da hoće da pobjegne od same sebe; boja njene kose i oblik frizure bili su čuveni po svojoj nestalnosti. Menjala je i osmeh, ten, šminku oko očiju. Od 1932. pažljivo je gajila vitku liniju... Rat ju je podstakao na ozbiljna razmišljanja. Kako pratiti modu u okupiranom Parizu? Neki stranac, u koga nikada nije imala poverenja, zloupotrebio je njenu lakovernost i utrapio joj određenu količinu cilindričnih šešira; godinu dana kasnije, pročulo se da se te ludorije *u Parizu nikad i nisu nosile* i da, prema tome, to i nisu bili šeširi, već proizvoljna i nedopustiva izvoljevanja. Nesreća nikad ne dolazi sama; doktor Viljar morao je da se preseli u ulicu Araos a slika njegove kćerke krasila je ubrzo oglase za kreme i automobile. (Kreme je i te kako koristila, automobile više *nije* imala!) Znala je da upražnjavanje njene veštine iziskuje gomilu para; više je volela da se povuče nego da zaostaje. Osim toga, teško joj je padalo da se takmiči sa nikogovičkama. Nesrećni stan u ulici Araos pokazao se suviše skupim; šestog juna, Teodelina Viljar izneverila je sebe umrevši usred Južnog predgrađa. Treba li da priznam da sam, vođen najiskrenijom od argentinskih strasti, snobizmom, bio u nju zaljubljen i da me je njena smrt ganula do suza? Možda je čitalac već i sam u to posumnjao.

Tokom bdenja, usled poodmaklog raspadanja, pokojnik obnavlja svoja predašnja lica. U jednom delu te zbrkane šestojuanske noći, Teodelina Viljar nekim čudom postade ona od dvadeset godina pre toga; crte njenog lica dobiše ponovo onaj zapovedni izraz koji pružaju oholost, novac, mladost, svest o vodećem položaju u izvesnoj hijerarhiji, nedostatak mašte, ograničenost i priglupost. Pomislih manje-više sledeće: nijedan izraz na licu koje me je toliko zaokupljalo neće mi se urezati u sećanje koliko upravo ovaj; dobro je da je poslednji, jer je mogao biti prvi. Ostavio sam je ukočenu među cvećem da usavršava svoj prezir prema smrti. Bilo je oko dva izjutra kada sam otišao. Napolju su očekivani nizovi prizemnica i jednospratnica poprimili onaj apstraktni, poseban, noćni izgled, kad ih pojednostave senke i tišina. Opijen gotovo bezličnim saosećanjem, koračao sam niz ulice. Na ćošku ulica Čile i Takuari

spazih jednu kafanu. U njoj su se, na moju nesreću, kartala tri čoveka.

Kod figure pod imenom *oksimoron*, jednoj reči dodaje se pridev koji kao da joj protivreči; tako su gnostici govorili o crnoj svetlosti; alhemičari o crnom suncu. To što sam izišao nakon svoje poslednje posete Teodelini Viljar i ušao u krčmu da nešto popijem, bio je svojevrsni oksimoron; u iskušenje su me bacili njegova prostota i lakoća. (Činjenica da se tamo neko kartao samo ističe kontrast.) Naručih rakiju od narandže; u kusuru mi vratiše i Zahir; pogledah ga na trenutak; iziđoh na ulicu, možda već u groznici. Pomislih da nema novčića koji ne bi bio simbol svih novčića što u beskraj svetlucaju kroz istoriju i predanja. Pomislih na Haronov obol; na obol koji je prosio Belisarije; na Judinih trideset srebrnjaka; na drahme kurtizane Laise; na prastari novčić spavača u Efesu; na blistave čarobnjakove novčiće iz *Hiljadu i jedne noći*, koji posle posladoše okrugli papirići; na nepotrošivi denar Isaka Lakedema; na šezdeset hiljada srebrnjaka, po jedan za svaki stih jednog epa, koje Firdusi vrati jednom kralju zato što nisu bili zlatnici; na zlatni dukat koji je Ahab zabio na jarbol; na florin Leopolda Bluma, koji je uvek padao na istu stranu; na lujdor čiji je lik, kod Varena, razotkrio begunca Luja XVI. Kao u kakvom snu, misao da svaki novčić omogućuje ove čuvene reminiscencije učini mi se kao da ima ogromnog, iako neobjašnjivog značaja. Požurih niz puste ulice i trgove. Na jednom ćošku skolio me umor. Videh jednu zardalu gvozdenu ogradu; iza nje, crne i bele pločice crkve Konsepsion. Hodao sam ukруг; sada sam se opet zatekao nedaleko od krčme u kojoj su mi dali Zahir.

Zaokrenuh; na mračnoj raskrnci još izdaleka videh da su krčmu zatvorili. U ulici Belgrano uđoh u taksi. Nimalo pospan, bezmalo radostan, pomislih da nema ničeg neuhvatljivijeg od novca, budući da je, strogo uzev, svaki novčić (recimo, novčić od dvadeset centava) prava riznica budućih mogućnosti. Novac je apstraktan, ponovljao sam, novac je buduće vreme. Može biti večer na ivici grada, može biti Bramsova muzika, može biti ova ili ona mapa, može biti šah, može biti kafa, može biti Epiktetove izreke koje uče kako se prezire zlato; on je Protej nestalniji od Prometeja sa ostrva Farsa. On je nepredvidljivo, Bergsonovo vreme, a ne postojano vreme

islama ili stoika. Deterministi poriču da na svetu postoji i jedan jedini postupak koji je mogućan, *id est* postupak koji se mogao dogoditi; novčić je simbol naše slobodne volje. (Nisam ni slutio da su takva „razmišljanja“ bila lukavstvo protiv Zahira i prvi vid njegovog paklenog uticaja.) Zaspah nakon upornog mozganja, ali usnuh sebe kao novčića koje čuva grifon.

Sutradan shvatih da sam bio pripit. Odlučih da se ralosiljam novčića koji je u mene uneo toliki nemir. Pogledah ga: ničeg posebnog na njemu, osim nekoliko ureza. Najbolje je bilo zakopati ga u bašti ili ga sakriti u neki kutak biblioteke, no meni je bilo stalo da istupim iz kruga njegovog uticaja. Zato mi se činilo da je bolje da ga izgubim. Nisam otišao tog jutra ni do Pilara ni do groblja; odvezao sam se podzemnom do Konstitutiona i od Konstitutiona do San Huan i Boeda. Sidoh, neočekivano, na Urkisi; uputih se prvo na zapad pa na jug; pređoh rasejano nekoliko raskršća i u jednoj dovoljno bezličnoj ulici uđoh u neku gostioničicu, naručih rakiju i platih Zahikom. Zažmirih iza tamnih naočara; uspelo mi je da ne vidim ni brojeve na kućama ni ime ulice. Te noći popih tabletu veronala i spokojno zaspah.

Do kraja juna zaokupljalo me je pisanje jedne fantastične priče. Ona sadrži dve-tri zagonetne perifraze – umesto *krv* u njoj stoji *voda za mač*; umesto *zlato*, *zmijsko leglo* – i napisana je u prvom licu. Pripovedač je neki isposnik koji se odrekao veza s ljudima i živi u nekoj pustari. (To mesto zove se Gnitahedr.) S obzirom na čednost i jednostavnost njegovog načina života, neki ga smatraju anđelom; ovo već spada u milosrdno preterivanje, jer nema toga koji nije zgrešio. Dovoljno je pomenuti da je zaklao rođenog oca; doduše, ovaj je bio čuveni čarobnjak koji se, preko vradžbina, dokopao neizrecivog blaga. Život je posvetio zadatku da sačuva blago od mahnite ljudske gramzivosti; dan i noć bdeo je nad njim. Brzo, možda i prebrzo, tom bdenju doći će kraj: zvezde mu prorekoše da je već iskovan mač koji će mu zapečatiti sudbinu. (Gram je ime tome maču.) Pripovedač sve kitnjastijim stilom hvali sjaj i savitljivost svoga tela; u jednom pasusu rasejano govori o krljuštima; u drugom kaže da je blago koje čuva od žeženog zlata i crvenih prstenova. Na kraju shvatamo da je isposnik zapravo zmija Fafnir i

da blago na kojem leži pripada Nibelunzima. Sigurdov dolazak naglo prekida priču.

Već sam rekao da mi je pisanje te igrarije (u koju sam ubacio, nazoviučeno, pokoji stih iz *Fafnismala*) pomoglo da zaboravim na novčić. Bilo je noći kada sam sa tolikom sigurnošću verovao da ga mogu zaboraviti da sam ga se namerno podsećao. Izvesno je da sam te trenutke zloupotrebljavao; pokazalo se da je bilo lakše započeti ih nego okončati. Zalud sam ponavljao da se ta bedna niklena kovanica uopšte ne razlikuje od drugih koje prelaze iz ruke u ruku, jednake, beskrajne i bezopasne. Ta je misao trebalo da me podstakne da pomislim i na neki drugi novčić, ali bez uspeha. Sećam se uzaludnog pokušaja sa pet i deset čileanskih sentava, i sa jednim urugvajskim eskudosom. Šesnaestog jula nabavio sam jednu englesku funtu; u toku dana nisam je ni pogledao, ali te noći (i mnogih drugih) postavih je pod lupu i proučih je na svetlosti jedne jake sijalice. Potom sam je, prekrivši je papirom, precrtao olovkom. Ni njen sjaj, ni zmaj, ni Sveti Đorđe nisu mi mnogo koristili; nije bilo načina da se otarasim svoje fiksne ideje.

U avgustu mesecu odlučih da se posavetujem sa psihijatrom. Nisam mu poverio celu ovu smešnu priču; rekoh mu da me muči nesаница i da me obično progona slika nekog predmeta, recimo, nekakvog žetona ili novčića... Ubrzo iz jedne knjižare u ulici Sarmijento iskopah primerak knjige *Urkunden zur Geschichte del Zahirsage* (Breslau, 1899) Julijusa Barlaha.

U toj knjizi opisana je moja boljka. Prema uvodu, pišćeva name-ra bila je da „u jednom jedinom tomu, u prijemljivoj velikoj osmini, sakupi svu dokumentaciju koja se odnosi na praznoverje oko Zahira, čak i četiri beleške iz arhiva u Habihtu i izvorni rukopis izveštaja Filipa Medouza Tejlora“. Verovanje u Zahir je islamskog porekla i po svemu sudeći potiče iz XVIII veka. (Barlah osporava one delove koje Cetenberg pripisuje Abulfedu.) *Zahir* na arapskom znači ‘poznat, vidljiv’; u tom značenju, jedno je od devedeset i devet Božjih imena; narod u muslimanskim zemljama tako zove „bića ili stvari koje imaju onu strašnu odliku da se ne mogu zaboraviti i čija slika na kraju zaludi čoveka“. Prvo nepobitno svedočanstvo dao je Persijanac Lulf Ali Azura. Na cepidlačkim stranicama enciklopedijske biografije pod nazivom *Hram Ognja*, ovaj

poligraf i derviš kazuje da se u nekoj školi u Širazu nalazio jedan bakreni astrolab, „tako napravljen da svako ko ga makar jednom vidi prestane na bilo šta drugo misliti, zbog čega kralj naredi da ga bace u najdublje morske dubine, kako ljudi ne bi zaboravili na svemir“. Još je detaljniji izveštaj Medouza Tejlora, koji je služio u nizamu, u Hajdarabadu, i napisao čuveni roman *Confessions of a Thug*. Negde 1832, Tejlor je u predgrađima Bhuja čuo neobičan izraz „Video je tigra“ (*Verily he has looked on the Tiger*), kojim se opisuje ludilo ili svetost. Rekli su mu da se izraz odnosi na jednog magičnog tigra koji je došao glave svima koji su ga videli, makar to bilo i iz daleka, jer bi svi nastavili da misle o njemu sve do kraja života. Neko reče da je jedan od tih nesrećnika pobegao u Mizor, gde je u jednom dvorcu naslikao lik tigra. Nekoliko godina kasnije, Tejlor poseti tamnice toga kraljevstva; u zatvoru u Nituru upravnik mu pokaza jednu ćeliju na čijem je podu, po zidovima i tavanici jedan muslimanski fakir prethodno naslikao (varvarskim bojama koje vreme ne samo da nije uništilo, već ih je usavršilo) neku vrstu beskrajnog tigra. Tog tigra činili su mnogi drugi tigrovi, u vrtoglavom prepletu; presecali su ga tigrovi, prugali su ga tigrovi, obuhvatao je mora i Himalaje i vojske nalik na druge tigrove. Slikar je odavno umro, u toj istoj ćeliji; poticao je iz Sinda ili možda iz Gudžerata, a prvobitna zamisao mu je bila da iscrta kartu sveta. Od tog nauma ostali su na čudovišnoj slici samo tragovi. Tejlor je tu priču preneo Muhamadu al Jemeniju, iz Ford Vilijama; ovaj mu reče da na Zemljinom šaru nije bilo stvorenja koje ne leži da postane *Zaheer*,^[14] ali da Milosrdni ne dopušta da dve stvari to budu u isti mah, budući da i jedna jedina može da općini silan svet. Reče još i da Zahir oduvek postoji, i da je u Doba Neznanja bio idol po imenu Jeuk, a potom prorok iz Horasana, koji je nosio veo optočen dragim kamenjem ili zlatnu obrazinu.^[15] Reče još i da je Bog nedokučiv.

Mnogo sam puta pročitao Barlahovu monografiju. Ne mogu da proniknem u osećanja koja je u meni pobudila; sećam se svog oca kada sam shvatio da me ništa ne može spasti, onog unutarnjeg olakšanja pri saznanju da nisam kriv za svoj zao udes, one zavisti koju su u meni pobudili svi za koje Zahir nije bio novčić, već deo

mermera ili tigra. Kako je samo lako ne misliti na tigra, mozgao sam. Sećam se i neobičnog uznemirenja kada sam pročitao sledeći pasus: „Jedan komentator *Gulšama* i *Raza* kaže da će svako ko je video Zahira ubrzo videti i Ružu i navodi jedan stih umetnut u Atarovu *Asrar Namu* (Knjigu o nesaznatljivom): „Zahir je Ružina senka i pocepatina na Velu“.

One noći kada smo bdeli nad Teodelinom, iznenadilo me je što među prisutnima ne vidim gospođu Abaskal, njenu mlađu sestru. U oktobru mi jedna njena prijateljica reče:

– Jadna Julija, počela je čudno da se ponaša pa su je strpali u sanatorijum. Kako li će samo zaludeti bolničarke kad je budu hranile. I dalje trabunja kako se plaši nekakvog novčića, kao i *chauffeur-a* Morene Sakman.

Vreme izbleđuje uspomene a izoštrava sećanje na Zahir. Pre sam mogao da zamislim pismo a onda i glavu; sada obe strane vidim jednovremeno. Ovo nije zato što je u mojim mislima Zahir od stakla, jer jedna strana ne preklapa drugu; pre bi se reklo da je u pitanju sferično viđenje u kojem se Zahir pojavljuje u središtu. Sve što nije Zahir dospeva do mene nekako prosejano i daleko: prezriv Teodelinin lik, fizički bol. Tenison je rekao da ako bi nam pošlo za rukom da shvatimo makar jedan cvet, znali bismo ko smo i šta je svet. Možda je želeo da kaže da nema nijedne sitnice, ma koliko beznačajna bila, koja u sebi ne bi sadržava svetsku istoriju i njen beskonačni sled uzroka i posledica. Možda je želeo da kaže da je vidljivi svet u celosti prisutan u svakoj svojoj predstavi, kao što je volja, po Šopenhaueru, u celosti prisutna u svakom pojedincu. Kabalisli su mislili da je čovek mikro-kosmos, simbolično ogledalo svemira; po Tenisonu, to bi moglo važiti za sve. Sve, čak i nepodnošljivi Zahir.

Pre 1948. snaći će me Julijina sudbina. Drugi će morati da me hrane i oblače, neću znati da li je večer ili jutro, neću znati ko je bio Borhes. Bilo bi pogrešno oceniti takvu budućnost kao strašnu, jer nijedna od njenih okolnosti neće imati uticaja na mene. To bi bilo isto kao da tvrdite da anestetiziran čovek trpi stahovit bol dok mu otvaraju lobanju. Više neću opažati svemir, opažaću Zahir. Po idealističkom učenju, glagoli *živeti* i *sanjati* jesu, u strogom smislu, sinonimi; sa hiljada prividnosti preći ću na jednu; sa jednog

zamršenog sna na drugi, sasvim pojednostavljen. Drugi će pomisliti da sam se i ja zaludeo Zahirom. Kada svi ljudi na zemlji budu danonoćno mislili na Zahir, šta će biti san a šta java, Zemlja ili Zahir?

U gluvo doba noći još uvek mogu da hodam ulicama grada. Zora me katkad iznenadi na klupi na trgu Garaj, dok razmišljam (pokušavam da razmišljam) o onom odlomku iz *Asrar Name* u kojem se kaže da je Zahir Ružina senka i pocepatina na Velu. Povezujem tu tvrdnju sa sledećom vešću: Da bi se izgubili u Bogu, sulisti ponavljaju svoje sopstveno ili devedeset i devet Božjih imena koja sada više ništa ne znače. Ja čeznem da krenem istim putem. Možda će mi poći za rukom da potrošim Zahir snagom neprestanog razmišljanja o njemu, možda iza tog novčića stoji Bog.

Vali Cener

Božji zapis

Tamnica je duboka i kamena; oblikom je bezmalo savršena polulopta, iako je pod (takođe kamen) nešto manji od najšireg prečnika kruga, što samo pojačava jednovremeni utisak stešnjenosti i prostranosti. Po sredini je deli zid koji, iako vrlo visok, ne dopire do najviše tačke svoda; na jednoj strani sam ja, Cinakan, sveštenik piramide Kaolom koju spali Pedro de Alvarado; na drugoj je jedan jaguar koji ispotiha, jednačitim koracima, odmerava vreme i prostor svog zatočeništva. Tik uz pod, dugačak prozor sa rešetkama zaseca središnji zid. U času bez senki (u podne), digne se u visini kapak i tamničar, čiji je lik tokom godina izbledeo, vešto nam preko gvođenog čekrka spušta konopcem vrčeve sa vodom i komade mesa. Svetlost tada uđe pod svod te mogu da vidim jaguara.

Zaboravio sam koliko već godina ležim u pomrčini; ja koji sam nekoć, kao mlad, bez po muke ovim zatvorom hodio, sada samo iščekujem, u samrtnom položaju, kraj koji su mi bogovi odredili. Dugačkim kremenim nožem parao sam žrtvama grudi a sad bez vradžbina ne bih mogao ni iz prašine ustati.

Pre no što potpališe Piramidu, ljudi koji sjahaše s visokih konja stadoše da me zlostavljaju užarenim gvoždem kako bih im otkrio gde se nalazi sakriveno blago. Na moje oči srušiše kip boga, no ovaj me ipak ne napusti, jer i pored mučenja ništa nisam odao. Sakatili su me, lomili i nagrđivali. Na kraju se probudih u ovoj tamnici, iz koje za ovog života izići neću.

Zla me sudbina nagnala da činim makar šta, da vreme nekako ispunjavam, pa se stadoh prisećati, u tami ovoj, svega što znam. Kolike sam samo noći spiskao prisećajući se redosleda i broja kamenih zmija ili oblika kakvog lekovitog drveta. Tako sam potčinjavao godine i zaposedao ono što je već moje bilo. Jedne noći osetih kako mi se primiče sasvim jasna uspomena; kao kad se namerniku, pre no što ugleda more, uzburka krv. Nekoliko sati do nje, počeh da razaznajem uspomenu; beše to jedno od božjih predanja. Navešćući da će na koncu vremena udariti silne nedaće i razaranja, Bog prvog dana Postanja ispisa jednu čarobnu rečeni-

cu, kadru da odagna sva ta zla. Zapisao ju je tako da stigne i do najdaljih pokolenja i da joj slučaj ne može nauditi. Niko ne zna na kom je mestu zapisana, ni kakvim slovima, ali nema sumnje da u tajnosti opstaje, i da će je pročitati neki izabranik. Zato pomislih da će mi, budući da, kao i obično, bejasmo na koncu vremena, sudbina izdabranika, poslednjeg božjeg sveštenika, omogućiti pristup tom zapisu i njegovo razumevanje. Čamotinja u tamnici nije zauzdala moje nadanje; može biti da sam ga prethodno hiljadu puta video na Kaolomu, samo je sada trebalo da ga dokučim.

Ova me pomisao osokoli, a onda u meni izazva vrtoglavicu. Na Zemljinom šaru ima pradavnih oblika, nepatvorenih i večnih; svaki od njih mogao je biti traženi simbol. Jedna planina može biti božja reč, ili reka, neko carstvo ili raspored zvezda. Međutim, tokom vekova planine se uravne, reka izmeni tok, carstva pretrpe smene i razaranja, čak se i zvezdani likovi menjaju, i nebesa se kreću. Planina i zvezda su jedinke, i zato su trošenju podložni. Potražiti nešto trajnije a manje otporno. Pomislih na tolike smene žitarica, pasišta, ptica, ljudskog soja. Možda je čarolija zapisana upravo na mom licu, možda sam baš ja bio cilj sopstvenog traženja. Tako zamišljenom, pade mi na pamet da je jaguar jedan od božjih atributa.

Tad mi dušu obuze pobožnost. Zamislih prvu zoru po postanku, zamislih gde moj bog zapisuje poruku po živopisnom krznu jaguara koji će se pariti i rađati bez kraja i konca, u pećinama, po tršćacima, na ostrvima, kako bi i do poslednjeg čoveka stigla. Zamislih tu mrežu tigrova, taj topli tigrovski lavirint, što uteruju strah u kosti po prerijama i među stadima kako bi sačuvali jednu jedinu šaru. U drugoj je ćeliji bio jaguar; u njegovoj blizini naslutih potvrdu svoje pretpostavke i skriveno odobravanje.

Duge sam godine posvetio izučavanju rasporeda i odnosa među mrljama. Svaki obnevideli dan udeljivao mi je po časak svetlosti, kada sam jedino mogao u pamćenje urezivati crne oblike kojima je bilo prošarano žuto krzno. Neki su bili tačkasti; drugi su obrazovali poprečne pruge po unutrašnjim stranama nogu; drugi su se pak ponavljali u obliku prstenova. Možda su svi bili samo jedan te isti glas ili ista reč. Mnogi su crvenim bili obrubljeni.

Ne treba ni da pominjem koliko je to tegoban posao bio. Koliko sam samo puta zavapio ka svodu da je taj tekst nemogućno odgonetnuti. Pa ipak, stvarna zagonetka na kojoj sam radio poče me zabrinjavati manje od one opšte zagonetke zapisane božjom rukom. Kakav bi tip rečenice (pitao sam se) sastavio jedan apsolutni um? Držao sam da čak ni na jezicima ljudi nema ni jedne jedine rečenice koja ne uključuje čitav svemir; kazati *tigar* isto je što i kazati sve njegove tigrove-prethodnike, jelene i kornjače koje je proždrao, travu kojom su se hranili jeleni, zemlju koja je majčica travi, nebo od kojeg je Zemlja postala. Držao sam da bi bog na svom jeziku u svakoj svojoj reči izricao te beskrajno ulančane pojave, i to ne prećutno, već izričito, i ne postepeno, već u isti mah. Vremenom mi se predstava o božjoj rečenici učinila detinjastom i bogohulnom. Jedan bog bi, pomišljao sam, trebalo da izrekne samo jednu jedinu reč i u toj reči sveukupnost. Nijedna reč koju bi izgovorio ne bi smela za svemirom zaostajati ili biti manja od svekolikog vremena. Senke i prividi toga glasa, koji vredi koliko i čitav jedan jezik i koliko sve ono što se tim jezikom može razumeti, jesu slavljubive i jadne ljudske reči *sveukupnost, svet, svemir*.

Jednog dana, ili noći – ima li uopšte razlike između mojih dana i noći? – usnuh da se na podu tamnice nalazi zrnca peska. Ravnođušan, nastavih da spavam; usnih zatim kako se budim i zatičem dva zrnca peska. Spavao sam i dalje; sada usnih da su bila tri zrnca peska. Razabrah da sanjam; probudih se uz krajnji napor. No zalud mi buđenje; gušio me je bezbrojni pesak. Neko mi reče: *Nisi se probudio na javi, nego si prešao u prethodni san. Taj je pak san u drugom snu, i tako u beskraj, koliko ima zrnaca peska. Nema kraja putu kojim se moraš vratiti, i umrećeš a nećeš se uistinu probuditi.*

Osetio sam da se gubim. Iako mi je pesak prodirao kroz usta, vrisnuh: *Niti me sanjani pesak može ubiti, niti snova može biti u drugim snovima.* Probudi me neka svetlost. U višnjoj tami lebdeo je svetli krug. Videh lice i ruke tamničareve, čekrk, konopac, meso i vrčeve.

Čovek se malo-pomalo poistoveti sa svojom sudbinom; čoveka, na kraju krajeva, i čine okolnosti u kojima živi. Pre negoli tumač ili osvjetnik, pre negoli božji žrec, ja sam bio zatočenik. Iz neumornog

lavirinta snova vratio sam se u zlokobnu tamnicu kao da mi je rođena kuća. Blagosiljah njenu memlu, blagosiljah tigra u njoj, blagosiljah svetlosno okno, blagosiljah svoje ostarelo bolno telo, blagosiljah pomrčinu i kamen.

Tad se desilo nešto što niti mogu da zaboravim niti da saopšlim. Osetih kako se spajam sa božanstvom, sa svemirom (i ne znam da li se ove reči među sobom razlikuju). Uznošenje ne ponavlja svoje simbole; neko je Boga video kao problesak, neko ga je osetio u maču ili u ražinim laticama. Ja ugledah ogroman Točak, koji mi nije bio pred očima, niti pozadi, ni sa obe strane, već svagde, jednovremeno. Taj je točak bio od vode, ali i od vatre, i beše (premda mu se video rub) beskrajan. Činile su ga, u prepletu, sve stvari koje će biti, koje jesu i koje behu, ja sam bio jedna od pređa te sveobuhvatne potke, a Pedro de Alvarado, mučitelj moj, bio je druga, U njemu su bili uzroci i posledice, i bio mi je dovoljan samo pogled na taj Točak pa da sve shvatim, do beskraja. O, kakve sreće kad se razume, veće i od uobrazilje ili osećanja! Videh svemir i videh njegove najdublje namere. Videh prapočetke o kojima kazuje Sveopšta knjiga. Videh gde se planine dižu iz vode, videh praljude s toljagama, videh ćupove kako se okreću protiv ljudi, videh pse kako ih rastržu. Videh boga bez lica koji stoji iza bogova. Videh beskonačne puteve koji čine jednu jedinu sreću i, shvativši celinu, razumedoh i zapis na tigru.

To je formula od četrnaest slučajnih reči (koje samo izgledaju slučajne) i dovoljno bi bilo da je glasno izrekнем pa da postanem svemoćan. Dovoljno bi bilo da je izrekнем pa da srušim ovu kamenu tamnicu, da u moju noć nahrupi dan, da se podmladim i postanem besmrtan, da tigar rastrgne Alvarada, da zabijem sveti nož u španske grudi, da obnovim piramidu, da obnovim carstvo. Četrdeset slogova, četrnaest reči, i ja, Cinakan, zavladao bih zemljom kojom je vladao Moktezuma. Ali znam da te reči neću nikad izgovoriti, jer više se ne sećam Cinakana.

Neka umre sa mnom tajna zapisana na tigrovima. Ko je god odgonetnuo vasseljenu, ko je god odgonetnuo uzavrele namere vasseljene, taj ne može misliti na čoveka ni na njegovu tričavu sreću ili nesreću, pa makar u pitanju bio on sam. Taj čovek *bio je on* i sada ga se više ne tiče. Šta ga se tiče sudbina tog drugog, šta ga se tiče

narod toga drugoga, ako on sada nije niko. Zato ja ne izgovaram magične reči, zato se prepuštam zaboravu vremena, ležeći u pomrčini.

Emi Riso Platero

Ibn Hakan al Buhari, mrtav u svom lavirintu

*... sliče pauku koji je sebi napravio kuću...
Kuran, XXIX, 41*

– Ovo je – reče Danrejven, proprativši širokim pokretom ruke čak i oblacima zastrte zvezde i crnu pustaju, more i veličanstvenu, oronulu građevinu nalik na zapuštenu konjušnicu – zemlja mojih pradedova.

Anvin, prijatelj mu, izvadi lulu iz usta i promrsi nešto uzgredno, u znak odobravanja. Beše to prvo letnje večer 1914; siti sveta lišenog dostojanstva opasnosti, prijatelji uživahu u samoći ovog graničnog predela Kornvala. Danrejven je negovao tamnu bradu i sebe je smatrao piscem zamašnog epa koji njegovi savremenici teško da su mogli čitati a čiju temu ni on sam još uvek nije smislio; Anvin je objavio studiju o teoremi koju Fermat nije napisao povodom jedne Diofanove stranice. Obojica su – treba li dodati? – bili bezbrižni i strastveni mladi ljudi.

– Prošlo je sigurno četvrt veka – reče Danrejven – otkako je Ibn Hakan al Buhari, poglavica ili kralj nekog sudanskog plemena u dolini Nila, umro u glavnoj prostoriji ovog zdanja od ruke Zaida, svog brata od strica. I posle toliko godina, okolnosti njegove smrti ostale su nerazjašnjene.

Anvin, poslušno, upita za razlog.

– Razloga ima mnogo – glasio je odgovor. – Prvo i prvo, ova građevina je lavirint. Drugo, čuvali su je jedan rob i jedan lav. Treće, iz nje je isparilo skriveno blago. Četvrto, ubica je već bio mrtav u vreme kad se dogodilo ubistvo. Peto...

Anvin ga prekide, nestrpljiv.

– Ne gomilaj zagonetke – reče mu. – One moraju biti jednostavne. Seti se Poovog ukradenog pisma, seti se Zangvilove zaključane sobe.

– Ili složene – odgovori Danrejven. – Seti se svemira. Penjući se uz peskovite strmine, stigoše do lavirinta. Ovaj im se izbliza učinio kao kakav ravan zid bez kraja i konca, od golih cigala, jedva viši od čoveka. Danrejven reče da je oblik lavirinta kružan, ali da mu je prečnik tako veliki da se zakrivljenost ne opaža. Anvin se seti Nikole od Kuže, kome je svaka prava linija bila samo odsečak beskonačne kružnice... Oko ponoći otkriše trošna vrata koja su vodila kroz slep, preteći hodnik. Danrejven reče da je građevina puna raskršća, ali da se stalnim skretanjem ulevo može za manje od sata stići do središta njihovog prepleta. Anvin pristade da krenu. Oprezni koraci odzvanjali su po kamenom podu; glavni hodnik se granao u druge, uže prolaze. Građevina kao da je htela da ih uguši svojim preniskim stropom. Morali su da napreduju kroz zamršenu pomrčinu jedan za drugim. Anvin je išao prvi. Rukom je sporo opipavao grubo podignute, nedogledne zidove. Anvin je, zastajkujući u mraku, slušao iz usta svoga prijatelja priču o Ibn Hakanovoj smrti.

– Moja najdavnija uspomena na Ibn Hakana al Buharija – kazivao je Danrejven – potiče verovatno iz luke Pentrit. Pratlju mu je činio crnac s lavom; oni su bez sumnje bili prvi crnac i prvi lav koje sam ugledao sopstvenim očima, izuzmemo li gravire iz *Svetog pisma*. Tada sam bio dečak, ali je utisak koji je Ibn Hakan ostavio na mene bio upečatljiviji od onog koji su proizveli zver boje sunca i čovek boje noći. Učinilo mi se da je veoma visok; koža mu je bila zagasite boje, crne oči pospane, nos drzak, usta mesnata, brada riđa, bio je plećat, sigurnog i tihog hoda. Rekoh ukućanima: „Brodom je stigao pravi kralj“. Kasnije, dok su neimari radili svoj posao, unapredio sam ga i prozvao Vavilonskim Kraljem.

Vest da će se stranac naseliti u Pentritu dočekana je sa zadovoljstvom, ali su zato površina i oblik započete kuće izazvali čuđenje, pa i zgražanje. Činilo se nedopustivim da kuća ima jednu jedinu sobu a beskonačno duge hodnike. „Mavri možda i žive u takvim kućama, ali hrišćani sigurno ne“, govorilo se u narodu. Naš paroh, gospodin Alabi, vanredno načitan, iskopa odnekud priču o nekom kralju koga je Božanstvo kaznilo zato što je sazidao lavirint i ispriča je sa propovedaonice. Ibn Hakan u ponedeljak poseti parohov dom; okolnosti vezane za taj kratki susret tada nisu bile po-

znate, ali nijedna sledeća propoved nije ciljala na oholost, a Mavar uspe da unajmi neimare. Mnogo godina kasnije, nakon Ibn Hakanove pogibije, Alabi je vlastima u najkraćem prepričao njihov razgovor.

Ibn Hakan mu je tada, s nogu, uputio ove ili slične reči: „Nema više toga koji može da osudi ono što činim. Krivice koje mi pripisuju tolike su da sve i da vekovima ponavljam Poslednje Ime Božje, ne bih mogao da ublažim ni jednu jedinu svoju muku; krivice koje mi pripisuju tolike su da sve i da vas ovim rukama zadavim, ne bih time otežao muke koje mi je namenila beskrajna pravda. Ime mi znaju širom sveta; ja sam Ibn Hakan al Buhari, predvodio sam gvozdenim žezlom pustinjska plemena. Godinama sam ih pljačkao, uz pomoć Zaida, svoga brata od strica, no Bog se ne oglušiti na moje zločine i podiže narod na pobunu. Ljude mi poraziše i poklaše; meni je uspelo da pobegnem s blagom koje sam nago milao višegodišnjom pljačkom. Zaid me odvede do groba nekog sveca, podno jedne kamene planine; jednom sam robu naredio da stražari nad licem pustinje; Zaid i ja zaspasmo premoreni. Te noći sanjah da sam uhvaćen u nekakvu mrežu od zmija. Prenuh se užasnut; kraj mene, u praskozorje, spavao je Zaid; na takav san nagnao me je dodir paukove mreže po koži. Beše mi krivo što Zaid, poznata kukavica, spava tako spokojno. Pomislih da blago nije neizmerno i da bi on mogao zatražiti svoj deo. Za pojasom sam imao bodež sa srebrnom drškom; potrgoh ga i prerezah mu vrat. U smrtnome hropcu prokrkljao je nekoliko meni nerazumljivih reči. Kad sam ga pogledao, već je bio mrtav, no ja iz straha da ne ustane naredili robu da mu lice smrska kamenom. Lutali smo zatim prostranstvima sve dok jednog dana nismo ugledali more. Brazdali su ga visoki brodovi; pomislih da pokojnik ne može hodati po vodi i odlučih da krenem u druge zemlje. Prve noći tokom plovidbe usnuo sam kako ubijam Zaida. Sve se ponovilo, samo što sam sada razumeo njegove reči. Kazao je: *Kao što ti mene sada brišeš, izbrisaću i ja tebe, ma gde bio. Zakleh se da ću osujetiti tu pretnju; sakriću se u središte lavirinta, e da bi mu se duh u njemu izgubio.*“

Nakon tih reči, ode. Alabi najpre pomisli da je Mavar skrenuo pameću i da je besmisleni lavirint zapravo simbol i jasna potvrda

njegovog ludila. Potom shvati da se to objašnjenje podudara sa nesvakidašnjom građevinom i nesvakidašnjom pričom, ali ne i sa snažnim utiskom koji je na njega ostavio čovek Ibn Hakan. Možda su takve priče uobičajene u egipatskim pešćarama, možda su takve neobičnosti (kao Plinijevi zmajevi) primerenije izvesnim kulturama nego određenom pojedincu... Alabi je u Londonu prelistao stare brojeve *Tajmsa*; uverio se da je do pobune uistinu došlo, kao i da su Buhari i njegov vezir, koji je slovio kao kukavica, bili poraženi.

I čim su neimari završili gradnju, Ibn Hakan se nastani u središtu lavirinta. Više ga u selu nisu viđali; katkad bi se Alabi uplašio da ga je Zaid stigao i presudio mu. Noću bi nam vetar donosio lavlju riku a ovce bi se u toru tiskale od praiskonskog straha.

Brodovi iz istočnjačkih luka umeli su da, na putu za Kardif ili Bristol, uplove u mali zaliv. Rob bi izlazio iz lavirinta (koji je tada, sećam se, bio grimizan a ne izbledeo, kao sada) i razmenjivao pokoji afričku reč sa posadama, u nameri. reklo bi se, da među mornarima razabere vezirov duh. Šuškaloo se da se te posade bave krijumčarenjem, pa ako krijumčare zabranjena alkoholna pića i slonovaču, zašto ne bi i seni pokojnika?

Tri godine po izgradnji kuće, podno vrleti pristade brod *Rose of Sharon*. Nisam bio među onima koji su videli taj jedrenjak i možda su zbog toga na predstavu koju imam o njemu uticale zaboravljene grafike *Abukira* ili *Trafalgar*, no mislim da je bio od onih izvrsno sagrađenih brodova, koji ne deluju kao da su delo brodogradilaca, pa ni stolara, već majstora-drvodelje. Bio je (ako ne na javi, onda bar u mojim snovima) uglačan, taman, tih i brz, posadu su činili Arapi i Malajci.

Usidrio se u zoru jednog oktobarskog dana. Bilo je predveče kad je Ibn-Hakan banuo u Alabijevu kuću. Pretrnuo od straha, jedva je mogao da izgovori kako je Zaid ušao u lavirint i da su njegov rob i lav već ubijeni. Upitao je ozbiljnim tonom da li vlasti mogu da ga zaštite. Pre no što je Alabi odgovorio, on uteče kao da ga je spopao isti onaj užas koji ga je i doveo u tu kuću, drugi i poslednji put. Alabi se, sam u biblioteci, začudi otkud tolika strašljivost kod čoveka koji je u Sudanu ugnjetavao gvozdena plemena i vrlo dobro znao šta znači boriti se i šta znači ubiti. Sledećeg dana opazi

da je jedrenjak isplovio (prema Suakinu, na Crvenom moru, saznalo se naknadno). Verujući da mu je dužnost da proveri je li rob mrtav, zaputi se ka lavirintu. Buharijeva zasopljena priča učini mu se nestvarnom, ali iza jedne okuke u hodnicima naiđe na lava, i lav je ležao mrtav, a iza druge i na roba, takođe mrtvog, i u središnjoj sobi na Buharija, kome je neko smrskao lice. Kraj nogu mu je stajao kovčeg optočen sedefom; neko je razvalio bravu i odneo i poslednju paru.

Završne rečenice, opterećene govorničkim pauzama, htele su da budu recite; Anvin nasluti da ih je Danrejven izrekao mnogo puta pre toga, jednako samosvesno i jednako jalovo. Upita, tobož zainteresovan:

– A kako su stradali lav i rob?

Okoreli glas odgovori mu sa turobnim zadovoljstvom:

– I njima je lice bilo smrskano.

Batu koraka pridružilo se rominjanje kiše. Anvin pomisli da će morati da prespavaju u lavirintu, u središnjoj sobi iz priče, i da će sećanje njihovu podužu neudobnost preobratiti u pustolovinu. Nije govorio. Danrejven nije mogao da se uzdrži i upita ga, kao neko ko ne oprašta dug:

– Zar ova priča nije neobjašnjiva?

Anvin mu odgovori, kao da naglas razmišlja:

– Ne znam da li je objašnjiva ili neobjašnjiva. Znam samo da je presna laž.

Danrejven stade da psuje i pozva se na svedočanstvo starijeg pastоровog sina (Alabi je, čini se, preminuo) i svih žitelja Pentrita. Anvin se izvini, zapanjen koliko i Danrejven. Vreme kao da je, u pomrčini, sporije prolazilo; obojica se uplašiše da su zalutali i kad su već bili na izmaku snaga, neka im slabašna svetlost odozgo pokazala početne stepenike jednog uzanog stubišta. Popeše se i uđoše u neku ruševnu okruglu odaju. Dva znaka ukazivala su na strah nesrećnoga kralja: jedan uzak prozor koji je gledao na pustaru i more, i bočni kapak koji se otvarao nad zavojem stepeništa. Iako je bila prostrana, odaja je više ličina na zatvorsku ćeliju.

Ne toliko zbog kiše, koliko iz želje da dozive nešto vredno sećanja i prepričavanja, prijatelji zanočiše u lavirintu. Matematičar je

spokojno spavao, ali ne i pesnik; progonili su ga stihovi koje je njegov razum smatrao odvratnima:

Faceless the sultry and overpowering lion,

Faceless the stricken slave, faceless the king^[16]

Anvin je verovao da ga priča o Buharijevoj smrti nije zanimala, ali se probudi ubeđen da je odgonetnuo njenu tajnu. Celog narednog dana bio je zamišljen i povučen, kombinujući joj delove, i tričetiri noći kasnije, pozva Danrejvena u jednu londonsku pivnicu i reče mu ovim ili sličnim rečima:

– U Kornvalu ti rekoh da je priča koju sam od tebe čuo lažna. Činjenice su bile tačne, ili bi to mogle biti, ali su onako kako si ih ti ispričao bile očigledne izmišljotine. Počecu od najveće, od neverovatnog lavirinta. Begunac se obično ne krije u lavirintu. Taj ne podiže lavirint na uzvišici, uz obalu, i to grimizne boje, da izdaleka mornarima privuče pažnju. Šta će mu da gradi lavirint, kad nema većeg od svemira. Ko uistinu želi da se sakrije, tome je London bolji lavirint od nekakvog vidikovca u koji vode svi hodnici jedne građevine. Mudre misli koje ti sada iznosim pale su mi na um preksinoć, dok smo slušali kako rominja kiša po lavirintu i čekali da nas pohodi san; one su me opomenule i okrepile, pa sam odlučio da zaboravim tvoje ludorije i razmišljam o nečem pametnijem.

– O teoriji skupova, recimo, ili o četvrtoj dimenziji prostora – primeti Danrejven.

– Ne – reče Anvin ozbiljno. – Razmišljao sam o kritskom lavirintu. O lavirintu u čijem je središtu živeo čovek sa glavom bika.

Danrejven, upućen u kriminalistička štiva, pomisli kako je sama zagonetka uvek vrednija od njenog odgonetanja. Zagonetka je deo natprirodnog, pa čak i božanskog; rešenje pak samo znak veštine. Reče, da bi odložio neizbežno:

– Na medaljama i kipovima glavom bika se odlikuje Minotaur. Dante ga je zamislio sa telom bika i glavom čoveka.

– I ta mi verzija odgovara – potvrdi Anvin. – Važno je da čudovišna kuća odgovara čudovišnom stanaru. Minotaur i te kako opravdava postojanje lavirinta.

Niko ne bi rekao to isto za kakvu pretnju u snu. Kad sam se setio Minotaurovog lika (što je neizbežno kada je reč o lavirintu), pro-

blem je, zapravo, bio rešen. Priznajem, međutim, da nisam odmah razumeo da je taj prastari lik ključ zagonetke, ali mi je zato tvoja priča pružila drugi, tačniji simbol: paučinu.

– Paučinu? – ponovi zbunjeno Danrejven.

– Da. Nimalo me ne bi začudilo da je upravo paučina (opšli oblik paučine ili, još jasnije, Platonova paučina) nagnala ubicu (jer postoji ubica) na zločin. Setićeš se da je Buhari u grobnici sanjao mrežu od zmija i da je, prenuvši se iz sna, otkrio da ga je na takav san podstakla neka paučina. Vratimo se onoj noći kada je Buhari sanjao mrežu. Potučeni kralj, vezir i rob beže sa blagom kroz puštinju. Sklanjaju se u nekoj grobnici. Vezir, za koga znamo da je kukavica, spava, a ne spava kralj, za koga znamo da je hrabar. Da ne bi delio blago s vezirom, kralj ga izbode nožem; njegova sen pričinjava mu se u snu, nekoliko noći kasnije. Sve je to neuverljivo; meni se čini da se odigralo nešto drugo. Te noći spavao je hrabri kralj a stražario Zaid, kukavica. Spavati znači u mislima odlutati iz svemira, a teško se na lutanje odlučuje onaj koji zna da ga progone isukanim sabljama. Pohlepni Zaid nadvi se nad san svoga kralja. Namerio se da ga ubije (možda se i poigrao nožem), ali se nije odvažio. Poziva roba, sakrivaju deo blaga u grobnicu i beže u Suakin i Englesku. Visoki lavirint crvenih zidova podiže na vidnom mestu uz obalu ne da bi se sakrio, već da bi domamio i ubio Buharija. Znao je da će brodovi prineti po nubijskim lukama vest o ridokosom čoveku, o robu i lavu, i da će ga Buhari kad-tad potražiti u njegovom lavirintu. U poslednjem hodniku mreže čekala je zamka. Buhari ga je bezgranično prezirao; i najmanja mera opreznosti bila bi za njega ponižavajuća. Osvane priželjkivani dan; Inb Hakan se iskrcava u Engleskoj, odlazi do vrata lavirinta, prolazi kroz slepe hodnike i već možda stupa na prve stepenike kada ga njegov vezir ubija, ne znam da li hicem iz zasede. Rob je verovatno ubio lava, a drugi hitac roba. Onda je Zaid kamenom smrskao sva tri lica. Morao je to da učini; samo jedan leš sa smrskanim licem potegao bi pitanje identiteta, ali zato su zver, crnac i kralj činili niz koji će, uzimajući u obzir početne pretpostavke, svima ukazati na poslednju pretpostavku. Nije uopšte čudno da ga je savladao strah dok je razgovarao sa Alabijem; tek što je po-

činio užasan zločin a već je bio spreman da beži iz Engleske kako bi se domogao blaga.

Neki tajac, pun zamišljenosti ili neverice, proprati Anvinove reči. Danrejven naruči drugu kriglu piva pre no što izloži svoje mišljenje.

– Prihvatam – reče – da bi moj Ibn Hakan mogao biti Zaid. Takva preobraženja, reci ćeš ti, klasične su tehnike žanra, istinske *konvencije* koje traži zahtevan čitalac. Ne mogu, ipak, da prihvatim pretpostavku da je jedan deo blaga ostao u Sudanu. Seti se da Zaid beži i od kralja i od kraljevih neprijatelja; lakše je zamisliti kako otima čitavo blago nego kako gubi vreme ukopavajući jedan njegov deo. Možda novac nije pronađen zato što je bio potrošen; neimari su verovatno iscrpli izvor koji, za razliku od crvenog zlata Nibelunga, nije bio neiscrpan. Kako onda da zamislimo Ibn Hakana kako preplovljava more da bi povratio već spiskano bogatstvo.

– Nije spiskano – reče Anvin – već utrošeno da se u neverničkoj zemlji podigne velika kružna zamka od cigala, s ciljem da se Ibn Hakan uhvati i uništi. Ako je tvoja pretpostavka tačna, onda je Zaid onako žurio iz mržnje i straha, a ne iz gramzivosti. Jeste ukrao blago, ali je tek naknadno uvideo da mu ono nije najvažnije. Najvažnije je bilo da Ibn Hakan nestane. Zato je glumio da je Ibn Hakan, ubio je Ibn Hakana, a na kraju i *postao Ibn Hakan*.

– Da – potvrdi Danrejven. Bio je skitnica koji će se, pre no što u smrti postane niko i ništa, setiti da je bio kralj, ili da je nekada glumio kralja.

Dva kralja i dva lavirinta [17]

Kazuju ljudi dostojni poverenja (iako Alah zna bolje) da je na početku sveta neki kralj Vavilonskih ostrva sazvaio svoje neimare i vračeve i naložio im da sagrade lavirint tako složen i vešto smišljen da ni najvispreniji muževi ne smednu u njega stupiti, a ako i stupe, da se u njemu izgube. Takva građevina izazva pravu sablazan, jer Bogu pripada da stvara pometnju i proizvodi čudesa, a ne ljudima. Kad prođe neko vreme, stigne na njegov dvor arapski kralj, i kralj ga vavilonski (u nameri da se naruga prostoti svoga gosta) nagovori da uđe u lavirint pa ga pusti da kroz njega luta, ozlojeđen i izgubljen, sve do zalaska sunca. Tad ovaj zavapi za Božjom pomoći te nabasa na vrata. Nijednom se rečju požalio nije, samo reče vavilonskom kralju da on u Arabiji ima lavirint i bolji i lepši, i da će ga, ako je Bogu ugodno, jednoga dana provesti njime. Potom se vrati u Arabiju, sazove svoje vojskovođe i poglavare i sa takvom ratnom srećom navali na vavilonsko kraljevstvo da poruši utvrđenja, potuče vojsku i zarobi samog kralja. Svezanog ga onda uprti na lakonogu kamilu i odvede u pustinju. Tri dana su jahali pre no što mu reče: „O gospodaru vremena, ti koji si suština i oličenje ovoga veka, u Vavilonu ti se prohtelo da me pustiš da lutam kroz bronzani lavirint s onolikim stepenicama, vratima i zidovima; sad je Svevišnji blagoizvoleo da ja tebi svoj lavirint pokažem; u njemu se ne moraš penjati stepeništima, ne moraš provaljivati vrata, ni lutati nedoglednim hodnicima, ni nailaziti na zidove od kojih ne možeš dalje“.

Onda mu odveza konopce i ostavi ga nasred pustinje, gde je ovaj skapao od gladi i žeđi. Neka je slava Onome koji ne umire.

Iščekivanje

Kočija se zaustavila kod broja 4004 te ulice u severozapadnom delu grada. Još nije bilo devet ujutru; čovek s odobravanjem primeti oko sebe prošarane platane, kvadrat zemlje u podnožju svakog od njih, uredno održavane kuće sa balkončićima, susednu apoteku, izbledele rombove na farbornici i gvoždari. Uz pločnik preko puta uzdizao se dugačak bolnički zid bez prozora; nešto dalje, na nekoliko staklenika ljeskalo se sunce. Čovek pomisli da će sve te stvari (zasad proizvoljne, slučajne i ispretumbane, poput onih koje vidamo u snovima) vremenom postati, ako Bog da, nepromenljive, neophodne i uobičajene. Na staklenom izlogu apoteke pisalo je keramičkim slovima: Breslauer; Jevreji su upravo potisnuli Italijane, koji su prethodno potisnuli starosedeoce. Tako je i bolje; čovek nije želeo da ima posla sa svojim zemljacima.

Kočijaš mu se našao oko poveće drvene škrinje; jedna bezvoljna ili umorna žena najzad otvori vrata. Ne silazeći sa klupe, kočijaš mu vrati vinten, urugvajski novčić koji mu je ostao u džepu još od one noći u hotelu u Melu. Čovek mu pruži četrdeset sentava i smesta zažali zbog toga: „Dužan sam da se vladam tako da me ne primete. Počinio sam dve greške: dao sam novčić iz druge zemlje i pokazao da mi nije svejedno što sam se zbunio.“

Idući za ženom, on prođe kroz ulazni trem i prednje dvorište. Soba koju su mu rezervisali gledala je, srećom, na zadnje dvorište. Krevet je bio gvozden; vešta zanatlijska ruka uobličila je ram u nestvarne vijuge u obliku listova i grana lozice; u sobi je stajao i visok orman od borovine, noćni stočić, niska polica sa knjigama, dve rasparne stolice i umivaonik sa lavorom, bokalom, šatulicom za sapun i bocom od neprovidnog stakla. Karta provincije Buenos Aires i jedno raspeće krasili su zid; tapete su bile purpurne boje, sa motivom ovećeg pauna koji širi rep. Jedina vrata vodila su u dvorište. Trebalo je stolice drukčije razmestiti da bi škrinja stala u sobu. Novi stanar nije imao primedbi; kada ga je žena pitala za ime, rekao je da se zove Viljari, ali nije to učinio kao da nekoga izaziva, niti da bi ublažio poniženje koje, istini za volju, nije ni

osećao, već zato što mu to ime nije davalo mira, zato što nikako nije mogao smisliti neko drugo. Pri tom ga, dakako, nije zavela knjiška zabluda da pretpostavi kako bi preuzimanje neprijateljevog imena moglo biti domišljat potez.

Gospodin Viljari u početku nije izlazio iz kuće; tek nekoliko sedmica kasnije osmelio se da nakratko iziđe, u predvečerje. Potom je za nekih večeri odlazio do obližnjeg kinematografa. Nikad ne bi išao dalje od zadnjeg reda; uvek je ustajao nešto pre kraja predstave. Gledao je tragične priče o ljudima iz podzemlja; u njima je, svakako, bilo grešaka, u njima je, nema sumnje, bilo i slika koje su ličile na njegov predašnji život; Viljari ih nije zapažao, pomisao da bi se umetnost i stvarnost mogle poklapati bila mu je strana. Poslušno je nastojao da uživa u tim slikama; hteo je da unapred prozre nameru s kojom su ih prikazivali. Za razliku od onih koji čitaju romane, on sebe nikada nije zamišljao kao lik iz knjige.

Nikada nije dobijao poštu, čak mu ni gradska obaveštenja nisu stizala, ali je zato sa nejasnom nadom redovno čitao određenu novinsku rubriku. Predveče bi jednom stolicom podupro vrata i usredsređeno otpijao mate zagledan u ladolež na zidu naspramne dvospratnice. Dugogodišnje samovanje naučilo ga je da u mislima svi dani počinju da liče jedni na druge, ali da nema ni jednog jedinog dana, čak ni u zatvoru ili u bolnici, koji ne bi doneo iznenađenje. Tokom predašnjih zatočenja podlegao je iskušenju da broji dane i sate, no ovo je bilo drugačije, jer mu se nije znao kraj – osim ako jednog jutra novine ne objave vest o smrti Alehandra Viljarija. Moglo se dogoditi da je Viljari *već umro*, pa bi onda ovaj život bio samo san. Strepeo je od te mogućnosti, jer nije bio načisto da li bi je primio kao olakšanje ili kao nesreću; potom zaključio da je besmislena i da treba da je odbaci. U davnim danima, ne toliko davnim zbog proteklog vremena koliko zbog dva-tri neopoziva događaja, žudeo je za mnogim stvarima, i to bezobzirnom čežnjom; ta silna žudnja, koja je nekoć izazivala mržnju kod muškaraca i budila ljubav u ponekoj ženi, sada više nije težila neobičnim stvarima: želela je jedino da se ne okonča, da istrajava. U ukusu matea, u mirisu crnog duvana, u nastupajućem rubu senke koja ovladava dvorištem.

U kući je živeo jedan ostareli vučjak. Viljari se sprijateljio s njim. Pričao mu je na španskom, italijanskom, i mrmljao mu one retke reči kojih se sećao na seoskom narečju svoga detinjstva. Viljari je nastojao da živi u čistoj sadašnjosti, bez uspomena i predviđanja; za ova druga mario je više no za one prve. Nejasno je naslućivao da je prošlost materija od koje je načinjeno vreme; zbog toga se vreme odmah i preokreće u prošlost. Nekim danima, njegov umor ličio je na sreću: u takvim trenucima svodio se bezmalo na psa.

Jedne noći prenerazi ga i uplaši žestok bol u ustima. To strahovito čudo ponovi se nekoliko minuta kasnije, i pred zoru opet. Viljari sutradan naruči kočiju i odveze se do zubarske ordinacije u četvrti Onse. Tamo mu izvadiše zub. U tom transu nije se pokazao ni malodušniji ni razboritiji od ostalih.

Drugom prilikom, uveče, na povratku iz kinematografa, oseti da ga neko gura. Jarosno i ljutilo, sa potajnim olakšanjem, uneo se bezočniku u lice. Prostački ga opsova; ovaj, zabezeknut, nekako promrmlja izvinjenje. Bio je to visok čovek, mlad, tamnokos, a pratila ga je žena nemačkog lika; Viljari je te noći sebe uveravao da ih ne poznaje. Međutim, izišao je na ulicu tek četiri-pet dana nakon toga.

Među knjigama na polici nalazila se i *Božanstvena komedija*, sa prvobitnim Andreolijevim komentarima. Manje iz ljubopitljivosti a više iz osećanja dužnosti, Viljari se upusti u čitanje tog kapitalnog dela; pre ručka čitao bi po jedno pevanje a potom, strogo se držeći redosleda, beleške. Cenio je da paklene muke nisu ni neverovatne ni preterane, i nije ni pomišljao da bi ga Dante osudio na poslednji krug, u kojem Ugolinovi zubi u beskraj glođu Ruđerijev potiljak.

Paunovi na purpurnim tapetama kao da su bili stvoreni da pospeše noćne more, ali gospodin Viljari nikad nije sanjao nakazni venjak zasenčen prepletom živih ptica. Pred rasvit bi, međutim, usnuo san uvek iste sadržine, a drukčijih pojedinosti. Dva čoveka i Viljari ušli bi sa uperenim revolverima u sobu ili bi ga zaskočili po izlasku iz kinematografa, ili bi sva trojica bila onaj neznanac koji ga je gurnuo, ili su ga namrgođeno čekali u dvorištu, tobož ne poznajući ga. Na kraju sna, on bi vadio revolver iz fioke noćnog ormančića (a on je u toj fioči uistinu držao revolver) i pripucao na

te ljude. Od prasaka bi se budio i uvek bi to bio samo san, no u idućem snu napad bi se ponavljao i on bi opet morao da ih ubija.

U jedno tmurno jutro jula meseca iz sna ga prenu prisustvo nepoznatih ljudi (a ne škripa vrata dok su ih otvarali). Visoki i neobično svedeni polutamom sobe (u strahotnim snovima uvek su bili razgovetniji), pritajeni, nepomični i strpljivi, pogleda naizgled spuštenog pod težinom oružja, Alejandro Viljari i jedan neznamac konačno su ga pronašli. Pokretom ruke zamoli ih da sačekaju i okrenu se licem prema zidu, kao da hoće ponovo da zaspi. Da li je tako postupio ne bi li izazvao samilost svojih ubica, ili pak zato što je lakše podneti jedan strašan događaj nego ga stalno zamišljati i u nedogled iščekivati, ili – a to je, po svoj prilici, i najverovatnije – da bi ubice postale san, kao i toliko puta pre toga, na istom mestu, u isti čas?

U toj je omami bio kad ga zbrisaše hici.

Čovek na pragu

Bioj Kasares doneo je jednom iz Londona neobičan bodež trostranog sečiva i drške u obliku slova H; naš prijatelj iz Britanskog veća, Kristofer Djui, reče da je u pitanju nekada uobičajeno indijsko oružje. Ova opaska podstakla ga je da pomene i kako je između dva rata radio u toj zemlji. (*Ultra Auroram et Gangem*, sećam se da je rekao na latinskom, navodeći pogrešno jedan Juvenalov stih.) Od priča koje je te noći ispričao, usudiću se da prenesem ovu koja sledi. Moj tekst će biti doslovan: neka me Alah sačuva od iskušenja da dodam suviše detalje ili da, kiplingovskim dodacima, pojačam ionako egzotičnu boju ove priče. Kroz nju, uostalom, provejava drevan i jednostavan duh (možda onaj iz *Hiljadu i jedne noći*), koji bi bilo šteta izgubiti.

Tačno mesto događaja o kojima će biti reči uopšte nije važno. Ako ćemo pravo, šta u Buenos Airesu znače imena kao što su Amricar ili Udh? Biće stoga dovoljno da kažem da su tih godina izbijali nemiri u jednom muslimanskom gradu i da je centralna vlada poslala odlučnog, surovog čoveka da zavede red. Taj čovek beše Škotlandanin, iz slavne ratničke familije, sa dugom tradicijom nasilništva u krvi. Samo jednom su ga moje oči videle, ali nikad neću zaboraviti njegovu garavu kosu, izbačene jagodice, nos i usta nezajažljivca, široka ramena i stamenu, vikinšku građu. Večeras će se u mojoj priči zvati David Aleksandar Glenkern; oba mu imena pristaju, jer su pripadala kraljevima koji su vladali gvozdenim žezlom. David Aleksandar Glenkern (moram da se naviknem da ga tako zovem) beše, slutim, pravi strah i trepet; već sam pomen da dolazi bio je dovoljan da se grad primiri. To ga, međutim, nije sprečilo da sprovede niz odlučnih mera. Prođe nekoliko godina. U gradu i pokrajini zaviadao je mir: Siki i muslimani manuš se starih zađevica, a Glenkern iznenada netragom nestade. Naravno, počеше kružiti glasine da su ga oteli ili ubili.

O tome sam saznao od svog šefa, jer je cenzura bila stroga a novine nisu komentarisale (koliko znam, nisu čak ni pomenule) Glenkernov nestanak. Jedna izreka kaže da je Indija veća od sveta;

Glenkern, možda svemoćan u gradu u koji ga je poslao potpis u dnu dekreta, beše tek mali zavrtnj u složenom mehanizmu carske uprave. Pretrage mesne policije pokazale su se potpuno bezuspešnima; moj šef je bio mišljenja da bi pojedinac pobudio manje nepoverenja i tako postigao veći uspeh. Tri-četiri dana kasnije (razdaljine u Indiji su izdašne), bez preterane nade počeh obilaziti ulice tmurnoga grada koji je tako znalački sakrio jednog čoveka.

Osetio sam, gotovo istog trenutka, sveprisutnu zaveru kojoj je cilj bio da zataška Glenkernovu sudbinu. *Nema nijedne osobe* (naslutio sam) *koja ne zna za tajnu a koja se nije zaklela da će je čuvati.* Većina je na moja pitanja odgovarala bezgraničnom neupućenošću; niti su znali ko je Glenkern, niti su ga ikad videli, niti su čuli da se o njemu govori. Drugi su ga pak videli pre samo četvrt sata kako razgovara sa Tim-i-Tim, čak su ga otpratili do kuće u koju su njih dvojica ušli, no u pomenutoj kući nisu o njima ništa znali, ili su ta dvojica maločas izišli. Neke od tih preispoljnih lažljivaca znao sam i pesnicom u lice. Svedoci su odobravali takav moj odušak, jednako smišljajući nove laži. Nisam u njih verovao, ali se nisam usuđivao ni da ih prečujem. Jednog popodneva mi ostaviše koverat sa parčetom papira na kojem je bila naznačena neka adresa...

Kada sam stigao, sunce je već bilo zašlo. Kvart je bio narodski, siromašan; kuća oniža; sa pločnika sam zapazio da se nižu zemljana dvorišta, sa svetlošću u dubini. U zadnjem dvorištu su proslavljali neki muslimanski blagdan, uđe neki slepac, noseći kutu od crvenkastog drveta.

Na pragu, uz moje noge, šćućurio se starac, nepomičan poput predmeta. Opisaću ga, jer je to važan deo ove priče. Silne godine smanjile su ga i izglačale kao voda belutak ili brojna pokolenja kakvu izreku. Bio je u ritama, ili mi se tako učinilo, a turban obavijen oko glave takođe je bio veliki dronjak. U ono predveče, podiže prema meni tamno lice i prebelu bradu. Pomenuh mu bez okolišanja Davida Aleksandra Glenkerna, jer sam već bio izgubio svaku nadu. Nije me razumeo (možda me nije ni čuo), pa sam morao da objašnjavam da je bio sudija i da ga tražim. Još dok sam to izgovarao, osetih koliko je zaludno ispitivati starca za koga je sadašnjost tek neodređen bruj. *Ovaj bi me čovek mogao obavestiti o*

Pobuni ili Akbaru (pomislih) ali ne i o Glenkernu. Ono što mi je rekao samo je potvrdilo moju slutnju.

– Sudija! – izgovorio je uz neznatno čuđenje. – Sudija se izgubio i sad ga traže. Pa to se dogodilo još dok sam dele bio. Ne razumem se u datume, ali tad još uvek Nikal Sein (Nikolson) nije skončao ispred delhijskih zidina. Vreme prolazi, ali ostaje u sećanju; veoma živo pamtim šta se tada dogodilo. Bog je, u svom gnevu, pustio najpre da se narod izopači; iz svih usta izlazile su jedino kletve, prevare i laži. A opet, nisu svi bili iskvareni, i kad je objavljeno da će kraljica poslati svog čoveka da u ovoj zemlji sprovede engleski zakon, obradovaše se oni najmanje opaki, jer osetiše da je zakon bolji od bezakonja. Odmah po dolasku, hrišćanin stade mešetariti i ugnjetavati, zataškavati gnusne zločine i naplaćivati sudske odluke. Isprva ga nismo krivili; englesku pravdu koju je sprovodio niko nije poznavao, pa su navodna ogrešenja novopečenog sudije imala možda valjane i nedokučive razloge. *Sve to stoji u njegovoj knjizi*, hteli smo da verujemo, no kad je njegova sličnost sa svim potkupljivim sudijama na ovome svetu konačno postala suviše očigledna, morali smo se pomiriti s tim da je taj čovek obična hulja. Vremenom se toliko osilio da se jadni narod (u znak odmazde zbog izneverenih nada koje je u njega položio) počeo nositi mišlju da ga otme i sam mu presudi. Od priče nije bilo vajde; trebalo je preći s reči na dela. Može biti da niko, osim onih najprostodušnijih i najmlađih, nije ni verovao da se taj smeli plan može sprovesti u delo, no hiljade Sika i muslimana ipak održaše reč te jednoga dana, i sami u neverici, ostvariše skupa ono što se svakom ponao-sob činilo neizvodljivim. Oteše sudiju i zatvoriše ga na nekom imanju u zabačenoj prigradskoj četvrti. Nakon toga pozvaše da svedoče sve one koje je ošteti, ali (u pojedinim slučajevima) i siročad i udovice, jer je dželatova sablja tih godina neumorno sekla. Na kraju – a to je možda bilo i najteže – potražiše i naimenovaše sudiju koji će presuditi sudiji. Tu ga prekinuše neke žene koje su ulazile u kuću. On zatim nastavi, polako:

– Predanje kazuje da u svakom pokolenju četiri časna čoveka tajno podupiru vasseljenu i pred Bogom je opravdavaju: jedan od njih bio bi najpošteniji sudija. Ali kako da ih pronađu, kad su rasuti širom sveta, bezimeni, ne poznaju se međusobno i nisu svesni od-

govorne službe koju obavljaju? Neko onda reče da ako nam sudbina uskraćuje mudrace, treba potražiti bezumnike. To je mišljenje prevagnulo. Veće su činili proučavaoci Kurana, vrsni znalci zakona, Siki lavovskih imena koji se klanjaju jednome Bogu, hindusi koji se klanjaju mnogobrojnim božanstvima, Mahavirini sveštenici koji uče da je vaseljena u obliku čoveka raširenih nogu, poklonici vatre i crni Jevreji, ali donošenje konačne presude bi povereno luđaku.

Tad ga prekinuše ljudi koji su odlazili sa proslave.

– Da, luđaku – ponovi – kako bi kroz njegova usta progovorila Božja mudrost i tako postidela ljudsku oholost. Ime mu se izgubilo ili se nikad nije ni saznalo, ali je hodao kao od majke rođen, ili u dronjcima, prebrojavao palcem ostale prste i rugao se drveću.

Tu se pobuni moje zdravo rasuđivanje. Rekoh mu da prepustiti odluku luđaku znači obesnažiti postupak.

– Optuženi je prihvatio takvog sudiju – glasio je odgovor. – Možda je uvideo da s obzirom na opasnost koja pretila zaverenicima ako ga oslobode, jedino od luđaka može očekivali da ga ne osudi na smrt. Čuo sam da se nasmejao kad su mu rekli ko je sudija. Saslušavanje je teklo mnogo dana i noći, zbog velikog broja svedoka.

Tu začuta. Nešto ga je mučilo. Tek da nešto kažem, upitah ga koliko je dana trajalo suđenje.

– Najmanje devetnaest – odgovori. Opet ga prekinuše ljudi koji su odlazili sa proslave; vino se muslimanima zabranjuje, no njihova lica i glasovi odavali su pripitost. Neko mu u prolazu nešto doviknu.

– Tačno devetnaest dana – ispravi se. – Bezbožni pas sasluša presudu i nož mu zapara grlo.

Govorio je sa krvožednom razdraganošću. Svoju priču okončao je drugačijim glasom:

– Umro je bez straha; i najveće hulje krase pokoja vrlina.

– Gde se odigralo to što si mi ispričao – upitah ga. – Na nekom imanju?

– Rekoh da su ga na imanju zatvorili, ali ne i da su mu tamo sudili. Presudili su mu u ovom gradu: u običnoj kući, kao što je ova

ovde. Među kućama nema razlike: jedino je važno znati da li je sagrađena u paklu ili na nebu.

Zapitah ga šta je posle bilo sa zaverenicima. – Ne znam – reče mi strpljivo. – Sve se to odavno dogodilo i u zaborav palo. Možda su ih osudili ljudi, ali Bog nije.

Onda ustade. Osetih da je nakon tih reči završio sa mnom i da od tog trenutka za njega više ne postojim. Gomila muškaraca i žena, pripadnika svih naroda Pendžaba, stušiti se na nas, moleći i pevajući, i zamalo da nas pregazi: zaprepastilo me je da iz tako uskih dvorišta, tek nešto širih od dugačkih hodnika, može da pokulja tolika masa sveta. Drugi su izlazili iz okolnih kuća; nema sumnje da su preskakali zidove... Uz guranje i psovke, prokrčih sebi put. U zadnjem dvorištu naiđoh na jednog nagog čoveka, ovenčanog žutim cvećem, s mačem u ruci. Svi su ga ljubili i ukazivali mu poštovanje. Mač je bio okrvavljen, jer je prethodno usmrtio Glenkerna, čije osakaćeno truplo pronađoh u konjušnicama zadnjeg dvorišta.

Alef

O God, I could be bounded in a nutshell and count myself a
King of infinite space.

Hamlet, II, 2[18].

But they will teach us that Eternity is the Standing still of the
Present Time, a *Nunc-stans* (as the Schools call it); which neither
they, nor any else understand, no more than they would a *Hic-*
stans for an Infinite greatness of Place.

Leviathan, IV, 46[19].

Onog vrelog februarskog jutra kada je umrla Beatris Viterbo, nakon neminovne agonije koja se ni za trenutak nije srozala u plačevnost ili strah, primetih da su preko panoa na trgu Konstitusion izlepili reklame za neku novu vrstu blagih cigareta; ta me je činjenica zbolela jer sam shvatio da se neprekidni, ogromni svemir već od nje odvajao i da je to bila tek prva u beskrajnom nizu promena. Neka se svemir menja koliko hoće, ja neću, pomislih sa povređenom sujetom; ponekad ju je, znam, moja uzaludna odanost ljutila; sada kad je umrla, mogao sam se posvetiti uspomeni na nju, bez nade ali i bez poniženja. Pade mi na pamet da joj je tridesetog aprila rođendan i da će poseta njenoj kući u ulici Garaj, da pozdravim njenog oca i Karlosa Arhentina Danerija, njenog brata od strica, biti kurtoazan, besprigovoriv, možda čak i neizbežan potez. Opet će me pustiti da pričekam u mračnom, prenatrpanom predsoblju, gde ću razgledati pojedinosti na njenim mnogobrojnim portretima. Beatris Viterbo, iz profila, u boji; Beatris, pod maskom, na karnevalu 1921; Beatrisina prva pričest; Beatris, na dan udaje za Roberta Alesandrija; Beatris, odmah nakon razvoda, na ručku u Konjičkom klubu; Beatris u Kilmesu, sa Delijom San Marko Porse i Karlosom Arhentinom; Beatris sa pekinezerom kojeg joj je poklonio Viljegas Aedo; Beatris u tri četvrt, s rukom na podbratku... Nisam više bio u obavezi da, kao nekad, pravdam

svoj dolazak skromnim darivanjem knjiga; tim knjigama sam na kraju sam razrezivao stranice kako se ne bih, mesecima kasnije, uveravao da stoje netaknute.

Beatris Viterbo umrla je 1929; otad nisam propuštao nijedan trideseti april a da ne posetim njenu kuću. Obično sam dolazio u sedam i četvrt i zadržavao se otprilike dvadeset pet minuta; svake godine stizao sam nešto kasnije i ostajao sve duže; godine 1933. u pomoć mi priskoči provala oblaka: morali su da me zadrže na večeri. Takav presedan, razume se, valjalo je negovati; tako da sam se 1934. pojavio posle osam sati, noseći alfahor, poslasticu iz Santa Fea; bez ustezanja ostadoh na večeri. I tako, kroz te melanholične i zaludno erotske godišnjice, zadobijao sam malo-pomalo poverenje Karlosa Arhentina Danerija.

Beatris je bila visoka i krhka, blago povijena; u njenom hodu ogledala se (ako dozvolite ovaj oksimoron) neka dražesna nespretnost, nagoveštaj kakvog zanosa; Karlos Arhentino je zajapuren, pozamašan, prosed, prefinjenih crta lica. Obavlja neki niži činovnički posao u jednoj zabačenoj biblioteci na južnoj periferiji; samovoljan je ali i neefikasan; doskora je sve noći i blagdane koristio da ne izlazi iz kuće. Ni kao treći naraštaj nije izgubio italijansko „s“ i bujnu gestikulaciju. Njegovo umovanje ne zna za odmor, strastveno je, prevrtljivo i krajnje beznačajno. Obiluje neupotrebljivim analogijama i jalovim sitničarenjem. Ima (kao i Beatris) lepe duge prste. Nekoliko meseci bio je opsednut Polom Forom, ali ne toliko njegovim baladama koliko idejom o nepomućenoj slavi. „Taj vam je princ među francuskim pesnicima“, ponavljao je razmetljivo. „Uzalud ga kudiš; a ne, ni tvoja najotrovnija strela ne doseže do njega.“

Tridesetog aprila 1941. dopustih sebi slobodu da poslastici pridodam i bocu domaćeg konjaka. Karlos Arhentino ga je probao, ocenio da je zanimljiv i nakon nekoliko čašica stao u odbranu savremenog čoveka.

– Zamišljam ga u radnom kabinetu – reče sa donekle neobjašnjivom žustrinom – kao u kakvoj stražarskoj kuli na gradskim bedemima, uz telefone, telegrafe, fonografe, radiotelefonske uređaje, kinematografe, čarobne lampe, rečnike, vozne redove, priručnike, biltene...

Zaključio je da za tako opremljenog čoveka putovanje postaje izlišno; naš XX vek preokrenuo je priču o Muhamedu i bregu; bregovi sada hrle u susret savremenom Muhamedu.

Njegova razmišljanja učiniše mi se tako nesuvisla, tako visokoparna i preopširna da ih smesta povezah sa književnošću; upitah ga zašto ih ne pribeleži. Odgovorio je, prema očekivanju, da je to već učinio: ova i neka druga, ništa manje podsticajna gledišta izložena su u Uvodnom ili Pristupnom pevanju ili naprosto u Pevanju-prologu jednog speva na kojem radi već godinama, bez *rec-lame*, daleko od halabuke, čvrsto oslonjen na ta dva stožera koja zovemo predanost i samoća. Najpre pusti mašti na volju, a onda na red dolazi doterivanje. Spev je nosio naziv *Zemlja*; bio je to opis čitave planete kojem, dakako, nisu nedostajale ni živopisne digresije ni smeće apostrofe.

Zamolih ga da mi pročita barem kratak odlomak. On otvori fioku pisaćeg stola, izvadi podeblji svežanj listova sa utisnutim zaglavljem biblioteke *Sveti Krisostom Lafinura* i pročita sa zvonkim uživanjem:

*Videh, kao i Grk, gradove svih ljudi,
poslove, dane vedre i tmurne, gladi ćudi;
ne ulepšavam nit' lažna imena krojim,
al' vovage o kojem pričam, autour de ma chambre teče.*

– Zanimljiva strofa, u svakom pogledu – glasio je njegov sud. – Prvi stih pobraće aplauze kako univerzitetskog profesora tako i akademika i heleniste, možda čak i nazovierudite, tog pretežnog dela mnenja; drugi prelazi sa Homera na Hesioda (istinska zahvalnost rodonačelniku didaktičke poezije, na samom pročelju blistave građevine), i obnavlja postupak započet još u *Svetom pismu*: nabrajanje, gomilanje ili objedinjavanje; treći – da li je u pitanju baroknost, dekadentizam; nepatvoreno, fanatično negovanje forme? – čine dva jednaka polustiha; četvrti, izrazito dvojezičan, obezbediće mi bezrezervnu podršku svakoga čiji je duh osetljiv na razmahane uznose duhovitosti.

*Da ne pomijem neobičnu rimu ni učenost koja mi omogućuje – i to bez nagoveštaja cepidlačenja! – da u četiri stiha sabijem tri učene aluzije i obuhvatim trideset vekova zgusnute književnosti: prva se odnosi na *Odiseju*, druga na *Poslove i dane*, treća na be-*

smrtnu igrariju potekli iz dokonog pera onog Savojsca... Sve jasnije uviđam da savremena umetnost traži melem smeha, *scherzo*. Nema sumnje, dajmo reč Goldoniju!

Pročitao mi je još mnoge strofe, proprativši ih jednakim odobravanjem i iscrpnim tumačenjem. Nije u njima bilo ničega pomena vrednog; po mojoj proceni, nisu bile lošije od prve. U njegovom pisanju udružili su se marljivost, mirenje sa sudbinom i slučajnost; vrline koje mu je Daneri pripisivao dolazile su naknadno. Shvatih tada da se pesnikov posao ne sastoji u pesnikovanju, već u iznalaženju razloga zbog kojih bi poezija bila vredna divljenja; dabome, ovaj naknadni trud menjao je delo u njegovim, ali ne i u očima drugih ljudi. Danerijevo usmeno izražavanje bilo je ekstravagantno; jedino ga je njegova metrička trapavost omela da, osim u retkim mahovima, tu ekstravagantnost prenese u spev.^[20]

Jedan jedini put u životu imao sam prilike da pregledam petnaest hiljada dvanaesteraca *Poliobiona*, te topografske epopeje u kojoj je Majki Drejton popisao svu faunu, floru, hidrografiju, orografiju, vojnu i versku istoriju Engleske; siguran sam, međutim, da je to pozamašno a ograničeno zamešateljstvo ipak manje dosadno od sličnog pokušaja Karlosa Arhentina. Ovaj je umislio da ustihuje celokupnu Zemljinu kuglu; te 1941. već beše obradio nekoliko hektara u državi Kvinslend, više od kilometra rečnog toka Oba, gasometar na severu Verakruza, glavne trgovine u četvrti Konsepsion, letnjikovac Marijane Kambascres de Alvear u ulici Onse de Septiembre u Belgranu, i jedno tursko kupatilo u blizini poznatog akvarijuma u Brajtonu. Pročitao mi je nekoliko marljivo ispisanih odlomaka iz australijske zone njegovog speva; ti zamornici i bezoblični aleksandrinci bili su lišeni relativnog zamaha uvodnog pevanja. Navodim sledeću strofu:

Počujte. S desne strane rutinskoga krajputaša (dolazeći, razume se, sa severa-severozapada) čami kostur jedan – Boja mu? Plavetnobela – što ovčjem toru izgled kosturnice daje.

– Dva smela rešenja – uzviknu osokoljen – koja iskupljuje, već čujem kako gundaš, njihova vrsnost. Prvo, epitet *rutinski*, koji nesumnjivo upućuje, *en passant*, na neumitnu dosadu svojstvenu čobanskom i ratarskom kuluku, na dosadu koju ni georgike ni naš već proslavljeni *Don Segundo* nisu smeli ovako bez zazora opisati.

Drugo, silovita prozaičnost onog *čami kostur jedan*, koji bi kakav sablažnjeni mlakonja odmah osudio, ali koji rasnom kritičaru pak biva miliji od života. Čitav taj stih, istini za volju, prava je majstorija. U drugom polustihu zapodeva se uzbudljiv razgovor sa čitaocem; predupređujući njegovu živu radoznalost, stavlja mu se u usta pitanje i odgovara na njega... u istom trenu. A šta kažeš na moju dosetku *plavetnobela*? Slikoviti neologizam *sugeriše* nebo, koje je neobično važan činilac u australijskom pejzažu. Bez tog evociranja, boje stiha ispale bi odveć mračne a čitalac bi bio prinuđen da sklopi knjigu, u dubini duše ranjen neizlečivom, čemerom tugom.

Oko ponoći se oprostih i odoh.

Dve nedelje kasnije, Daneri me pozva preko telefona, i to prvi put u životu, koliko je meni poznato. Predložio mi je da se sastanemo u četiri, „da zajedno popijemo mleko u susednom salon baru koji su Sunino i Sungri – vlasnici moje kuće, sećaš se – otvorili na uglu, vođeni zanosom progresa; to ti je poslastičarnica koju ćeš hteti da upoznaš“. Prihvatih, više pomirljivo nego oduševljeno. Jedva smo pronašli slobodan sto; „salon-bar“, neumoljivo pomodan, bio je tek nešto manje grozan no što sam predviđao; za susednim stolovima, ushićeni posetioци razglabali su o sumama koje su Sunino i Sungri u njega uložili ne trepnuvši. Karlos Arhentino se tobož oduševljavao detaljima električne rasvete (koje je nesumnjivo i ranije video), i reče mi s dozom strogosti:

– Hteo ne hteo, moraš priznati da se ovaj lokal može meriti sa najotmenijima u ulici Flores.

Posle mi je pročitao pet-šest stranica svoga speva. Prepravio ih je držeći se onog izopačenog načela jezičke razmetljivosti: gde je prethodno stavio *modrikast*, sada je ubacio silne *modričaste*, *modraste*, pa čak i *modrikave*. Pridev *mlečan* nije mu bio dovoljno ružan; za silovit opis jedne perionice vune izabrao je radije *mlečasta*, *mlekičasta*, *mlekovita*, *mlekušna*... Ozlojeđeno se obrušio na kritičare; zatim ih je, donekle primiren, uporedio sa onima „koji ne raspolažu dragocenim metalima niti parnim presama, valjao nicama i sumpornom kiselinom za kovanje blaga, ali koji mogu ukazati drugima gde se blago nalazi“. U nastavku je osudio *prologomaniju*, „koju je još u visprenom predgovoru za *Don Kihota*

ismejao *Princ među Genijima*“. Priznao je, međutim, da bi naslovnoj strani njegovog dela odgovarao jedan atraktivan predgovor, podrška koju bi potpisalo neko moćno, ugledno pero. Dodao je i da namerava da objavi uvodna pevanja svoga speva. Tada shvatih razlog za neobičan telefonski poziv; on to hoće da me zamoli da napišem predgovor za njegovo cepidlačko trućanje. Moja bojazan pokazala se neosnovanom: Karlos Arhentino s ozlojeđenim divljenjem primeti da neće pogrešiti u epitetu ako solidnim oceni ugled koji u svim krugovima uživa Alvaro Melijan Lafinur, literata koji bi, uz moje posredovanje, mogao sročiti čudesan predgovor za spev. Kako bismo izbegli najneoprostiviji neuspeh, ja bih morao da nastupim kao glasnogovornik dveju nepobitnih zasluga: formalnog savršenstva i naučne strogosti, „jer u tom razuđenom vrtu tropa, figura, elegancije, nema ni jedne jedine začkoljice koja ne potkrepljuje suštu istinu“. Dodade i da je Beatris uvek uživala u Alvarovom društvu.

Pristadoh, pun lepih reči. Da bih bio što uverljiviji, objasnih da ću sa Alvarom razgovarati ne u ponedeljak, već u četvrtak, na večerinki kojom se obično kruniše svaki sastanak u Klubu pisaca. (Takvih večerinki zapravo nema, ali se sastanci doista održavaju četvrtkom, što je Karlos Arhentino Daneri mogao proveriti u novinama i mojoj izjavi pridati kakvu-takvu verodostojnost.) Rekao sam, i proročki i lukavo, da ću pre no što povedemo razgovor o predgovoru izložiti zanimljiv plan čitavog dela. Oprostismo se; čim sam skrenuo u ulicu Bernarda de Irigojena, sasvim nepristrasno sagledah ono što mi je činiti: a) treba da razgovaram s Alvarom o tome kako je Beatrisin brat od strica (to će mi eufemističko objašnjenje omogućiti da ga imenujem) sastavio spev koji kao da u beskraj proširuje mogućnosti kakofonije i haosa; b) ne treba da razgovaram s Alvarom. Pronicljivo sam predvideo da će se moj namar odlučiti za b).

U petak sam od ranog jutra počeo da strepim od telefona. Ljutilo me je što se ta sprava, koja je nekoć prenosila nepovratni Beatrisin glas, može sada srozati na prenosno sredstvo jalovih a možda i razjarenih žalopojki obmanutog Karlosa Arhentina Danerija. Srećom, ne dogodi se ništa – osim što me je spopalilo neizbežno oseća-

nje ozlojeđenosti prema čoveku koji mi je najpre nametnuo osetljivo zaduženje, a potom me zaboravio.

Tako je zazor od telefona prestao, no krajem oktobra Karlos Arhentino mi se ipak javi. Bio je van sebe, u prvi mah mu nisam ni prepoznao glas. Ojađen i besan, mucao je kako će mu ti nezajazni Sunino i Sungri, pod izgovorom da žele da prošire svoju ionako ogromnu poslasličarnicu, srušiti kuću.

– I to kuću mojih roditelja, moju kuću, staru, uglednu kuću u ulici Garaj! – ponavljao je, ne bi li možda utopio svoju tugu u melodiji rečenice.

Nije mi bilo odveć teško da razumem njegov jad. Kad čovek prevali četrdesetu, svaka promena dođe kao grozan simbol proticanja vremena; pri tom je u pitanju bila kuća koja me je beskrajno podsećala na Beatris. Poželeh da predočim ovu tananu okolnost; moj sagovornik nije me slušao. Reče da ako Sunino i Sungri ostanu pri svojoj besmislenoj nameri, onda će doktor Suni, njegov advokat, *ipso facto* zahtevati odštetu i primorati ih da plate sto hiljadarki.

Sunijevo ime ostavi na mene dobar utisak; njegova kancelarija, na uglu ulica Kaseros i Takuari, bila je na poslovično dobrom glasu. Zapitah da li je već prihvatio da vodi slučaj. Daneri reče da će razgovarati s njim još istog popodneva. Najpre je oklevao a onda, bezličnim, ravnim glasom, kakvim obično poveravamo nešto krajnje lično, dodade da mu je kuća neophodna za dovršavanje speva, jer se u jednom uglu podruma nalazi Alef. Objasnio mi je da je Alef jedna od tačaka u prostoru koja sadrži sve ostale tačke.

– U podrumu je, ispod trpezarije – objasni, izgovarajući reči rasteryčen od tolike nevolje. – On je moj, samo moj: ja sam ga još u detinjstvu otkrio, pre no što sam u školu pošao. Podrumske stepenice su strme i moji stric i strina su mi zabranjivali da tamo silazim, ali neko reče da u podrumu postoji čitav jedan svet. Mislio je, kako sam kasnije saznao, na jednu škrinju, ali ja sam razumeo da je to zaista svet. Krišom sam sišao, spotakao se niz zabranjeno stubište i pao. Kad sam otvorio oči, video sam Alef.

– Alef? – ponovih.

– Jeste, mesto u kojem se nalaze, odeljena, sva mesta na zemljinj kugli, viđena sa svih strana. Nikome nisam poverio šta sam

otkrio, ali sam se vratio. Kao dete nisam mogao razumeti da sam stekao povlasticu da kao zreo čovek isklešem čitav spev! I zato ne dam da me Sunino i Sungri orobe, ne dam, i tačka. Sa zakonom u ruci, doktor Suni će dokazati da je moj Alef *neotudiv*.

Pokušah da ga privedem razumu:

- Zar podrum nije suviše mračan?
- Istina ne dopire do tvrde glave. Ako se sva mesta na zemlji stiču u Alefu, onda su u njemu i sva svetlost i svi svetlosni izvori.
- Dolazim iz ovih stopa da ga vidim.

Spustih slušalicu pre no što je mogao da mi uskrati dopuštenje. Dovoljno je saznati jednu jedinu činjenicu pa da se čoveku odmah rasvetli čitav niz srodnih, dotad neslučenih pojedinosti; zapanjilo me je da sve dotad nisam uviđao da je Karlos Arhentino, zapravo, lud. Uostalom, cela porodica Viterbo... Beatris je (i sam sam to često ponavljao) i kao žena i kao devojče bila gotovo neumoljivo oštromna, ali je zato njen nemar, rastresenost, nehaj i nepatvorenu surovost trebalo objašnjavati možda patološkim razlozima. Ludilo Karlosa Arhentina ispuni me zluradim veseljem: u dubini duše, nas dvojica smo se oduvek međusobno prezirali.

U ulici Garaj, služavka mi reče da izvolim sačekati. Dečko je, kao i uvek, bio u podrumu i razvijao fotografije. Pored vaze bez ijednog cvetka, na beskorisnom klaviru, smešio se (pre vanvremeno negoli anahronično) veliki Beatrisin portret sumornih boja. Niko nije mogao da nas vidi; obuzet očajničkom razneženošću, približih se slici i rekoh joj:

– Beatris, Beatris Elena, Beatris Elena Viterbo, voljena Beatris, Beatris nepovratno izgubljena, to sam ja, Borhes.

Ubrzo uđe Karlos. Govorio je odsečno; shvatih da su mu sve misli usmerene jedino na gubitak Alefa.

– Samo čašicu nazovikonjaka – naredi – i odmah silaziš u podrum. Kao što znaš, neophodno je da zauzmeš ležeći položaj. Neophodni su i pomrčina, mirovanje, izvesno privikavanje očiju. Ispružićeš se po popločanom podu i pogled upreti u devetnaesti stepenik dotičnog stubišta. Ja ću onda izići, spustiti podni poklopac a ti ćeš ostati sam. Ako te uplaši kakav glodar, šta mari! Alef ćeš ugledati za nekoliko minuta. Mikrokosmos alhemičara i kabali-

sta, naš stvarni i poslovični prijatelj, *multum in parvo*, biće pred tobom!

Dok smo prolazili kroz trpezariju, dodade:

– Razume se, ako ga ne budeš video, tvoja nesposobnost ne opovrgava moje svedočanstvo... Sad siđi; za koji čas moći ćeš da se upustiš u razgovor sa *svim* Beatrisinim slikama.

Ja se hitro spustih, sit njegovih trabunjanja. Podrum, tek nešto širi od stubišta, veoma je podsećao na bunar. Pogledom sam zalud tražio škrinju o kojoj mi je Karlos Arhentino govorio. U jednom uglu bili su nagomilani sanduci sa bocama i platnene torbe. Karlos dohvati jednu torbu, presavi je i postavi na sasvim određeno mesto.

– Jastuk nije bogzna kakav – objasni – ali ako ga podignem za jedan jedini centimetar, nećeš videti ni prst pred okom i samo ćeš se zbuniti i postideti. Ušuškaj tu svoju telesinu i izbroj devetnaest stepenika.

Ispoštovao sam njegove smešne zahteve; on onda konačno ode. Oprezno je zatvorio vratanica; pomrčina je, i pored pukotine koju sam kasnije uočio, bila, moglo bi se reći, potpuna. Najednom shvatih u kakvoj sam opasnosti: luđak me je živog zaključao, prethodno me otrovavši. Karlosova razmetanja obelodanila su njegovo strahovanje da ja neću videti čudo; da bi sakrio svoje ludilo od sebe i od drugih, *Karlos je morao da me ubije*. Osetih nekakvu neodređenu mučninu, koju pokušah da pripišem neudobnom položaju a ne delovanju narkotika. Zatvorih oči. Onda ih otvorih. Tada ugledah Alef.

Stižem sada do neiskazivog središta svoje priče; ovde kao pisac padam u očaj. Svaki jezik čini niz simbola; da bi se njima baratalo, sagovornici moraju imati zajedničku prošlost; kako onda drugima da prenesem Alefov beskonačnost, koju moje bojažljivo pamćenje na jedvite jade obuhvata? Mističari se u sličnom zanosu razbacuju znamenjima: da bi označio božanstvo, jedan Persijanac govori o ptici koja na izvestan način predstavlja sve ptice; Alanus de Insulis, o lopti čije je središte svugde a obim nigde; Jezekilj, o anđelu sa četiri lica koji je u isti mah okrenut i na istok i na zapad, i na sever i na jug. (Ne prisećam se zalud ovih nepojmljivih analogija; imaju izvesne veze s Alefom.) Možda mi bogovi i ne bi uskra-

tili pronalaženje odgovarajuće slike, no tada bi ovo svedočanstvo zastranilo u književnost, u patvorinu. Pored toga, glavni problem ostaje i dalje nerešen: kako, makar i delimično, nabrojati beskonačan skup. U tom divovskom trenu sagledao sam milione prijatnih i grozomornih pojava; nijedna me nije zaprepastila više od činjenice da su sve zauzimale istu tačku, a da se pri tom nisu ni poklapale ni međusobno mešale. Ono što sam očima video bilo je jednovremeno: ono što ću zapisati biće uzastopno, jer takav je jezik. Nešto ću, ipak, napabirčiti.

U donjem delu stepenika, nadesno, opazih jednu gotovo nepodnošljivo bleštavu kuglicu kako menja boje. Isprva mi se učini da se okreće; potom shvatih da je to kretanje tek varka izazvana vrtočnim prizorima u njoj. Prečnik Alefa iznosio je otprilike dva-tri centimetra, ali se čitav kosmički prostor sticao u njemu, u nesmanjenoj veličini. Svaka stvar (ovalno ogledalo, na primer) bila je bezbroj drugih stvari, jer sam je jasno video iz svih tačaka sveta. Videh more prepuno života, videh svitanje i predvečerje, videh sillesiju ljudi u Americi, videh srebrnastu paučinu u središtu crne piramide, videh razrušeni lavirint (u Londonu), videh kako se nebrojene i bliske oči ogledaju u meni kao da sam ogledalo, videh sva zemaljska ogledala i nijedan svoj odraz, videh u nekom zadnjem dvorištu u ulici Soler one iste pločice koje sam trideset godina ranije zapazio u ulaznom tremu jedne kuće u Frej Bentosu, videh grozdove, sneg, duvan, rudne žile, vodenu paru, videh ispupčene ekvatorijalne pustinje i svako njihovo zrno peska, videh u Invernesu ženu koju nikad neću zaboraviti, videh razuzdanu kosu, oholo telo, videh rak u grudima, videh krug isušene zemlje na pločniku gde je nekada stajalo drvo, videh letnjikovac u Androgeu, primerak prvog engleskog prevoda Plinija što ga je sastavio Filemon Holand, videh istovremeno svako slovo na svakoj stranici (kao mali stalno sam se čudio kako to da se slova u zatvorenoj knjizi ne izmešaju i ne izgube u toku noći), videh kako jednovremeno protiču dan i noć, videh zalazak sunca u Keretaru koji kao da je odslikavao boje jedne bengalske ruže, videh svoju praznu spavaću sobu, videh u jednom kabinetu u Alkmaru kako dva naspramna ogledala u beskraj umnožavaju globus postavljen između njih, videh konje uzvijorene grive na žalu Kaspijskog mora u

svitanje, videh složeni sklop kostiju šake, videh preživele učesnike jedne bitke kako šalju razglednice, videh u jednom izlogu u Mirsapuru špil španskih karata, videh izdužene senke paprati na zemlji jednog staklenika, videh tigrove, motorne klipove, bizone, ustalasano more i vojske, videh sve mrave na zemlji, videh jedan persijski astrolab, videh u fioci radnog stola (od rukopisa sam pretrnuo) raskalašna, nepojmljiva, nedvosmislena pisma koja je Beatris pisala Karlosu Arhentinu, videh obožavani spomenik u Čakariti, videh one surove mošti nekad predivne Beatris Viterbo, videh protok sopstvene tamne krvi, videh kako se uskladuje ljubav i menja smrt, videh Alef, sa svih strana, videh u Alefu Zemlju, i u Zemlji opet Alef i u Alefu Zemlju, videh svoje lice i utrobu, videh tvoje lice, videh tvoje lice, spopade me vrtoglavica i briznuh u plač, jer sam svojim očima video onaj tajni i samo pretpostavljeni predmet čije ime ljudi svojataju, iako ga nikad nisu videli: nepojmljivi svemir.

Obuze me beskrajno divljenje, beskrajna tuga.

– Mora da si pobenavio od tolikog zabadanja nosa tamo gde li nije mesto – reče jedan omraženi i vedri glas. – Šta god da ti padne na pamet, za sto godina nećeš moći da mi se odužiš za ovo otkriće. Kakva fantastična osmatračnica, je l' da, Borhes?

Cipele Karlosa Arhentina stajale su na najvišem stepeniku. Zatečen iznenadnim polusvetlom, nekako se pridigoh i promrmljah:

– Fantastična, da. Upravo fantastična.

Začudi me ravnodušnost u sopstvenom glasu. Karlos Arhentino nestrpljivo je navaljivao:

– Sve si jasno video, u boji?

U tom trenutku smislih kako da se osvetim. Dobronamerno, očigledno sažaljiv i uzrujan, zahvalih šturo Karlosu Arhentinu Danneriju što me je uveo u svoj podrum i toplo mu preporučih da iskoristi rušenje kuće i ode iz pogubne metropole koja nikome, ama baš nikome, ne oprašta. Odbih blago ali odlučno da razgovaram o Alefu; na rastanku ga zagrlih i ponovih mu da su priroda i duhovni mir najbolji lekari.

Na ulici, dok sam silazio stepeništem trga Konstitusion, u metrou, sva su mi lica izgledala poznata. Uplaših se da više ništa neće moći da me iznenadi, uplaših se da će me večno pratiti utisak

da se vraćam već poznatom. Na svu sreću, nekoliko besanih noći kasnije, ponovo me je pohodio zaborav.

Post scriptum od 1. marta 1943. Šest meseci posle rušenja zgrade u ulici Garaj, izdavačka kuća *Prokrust*, koja nije ustuknula pred dužinom obimnog speva, na tržište izbaci izbor „argentinskih fragmenata“. Izlišno je pominjati šta se dogodilo; Karlos Arhentino Daneri dobio je Drugu nacionalnu nagradu za književnost.^[21] Prva je dodeljena doktoru Aiti; Treću je dobio doktor Mario Bonfanli; moje delo *Kockareve karte*, zvuči neverovatno, nije dobilo ni jedan jedini glas. Po ko zna koji put pobedilo je nerazumevanje i zavist! Već odavno ne uspevam da vidim Danerija; novine pišu da će nam uskoro podariti i drugu knjigu. Njegovo nadahnuto pero (koje Alef više ne sputava) usredsredilo se da ustihuje najvažnije izvode iz dela doktora Aseveda Dijaza.

Dodao bih još dve primedbe: prva se odnosi na prirodu Alefa a druga na njegovo ime. Alef je, kao što je poznato, prvo slovo u alfabetu svetog jezika. Ne stoji slučajno u nazivu moje priče. Po Kabali, to slovo označava En Sof, bezgranično, suštastveno božanstvo; govorilo se i da ima oblik čoveka koji pokazuje nebo i Zemlju kako bi označio da je donji svet ogledalo i mapa gornjeg; u *Mengelehu* je ono simbol transfinitnih brojeva, u kojima celina nije veća od bilo kog pojedinačnog dela. Mene zanima sledeće: da li je Karlos Arhentino sam izabrao to ime ili ga je pročitao *upotrebljeno za neku drugu tačku u kojoj se stiču sve ostale tačke*, u nekom od bezbrojnih tekstova koje mu je u njegovoj kući otkrio Alef? Verovali ili ne, ja mislim da postoji (ili da je postojao) drugi Alef, i mislim da je onaj iz ulice Garaj lažni Alef.

Da obrazložim. Oko 1867. kapetan Barton nalazio se u Brazilu u svojstvu britanskog konzula; u julu 1942. Pedro Enrikez Urenja otkrio je u jednoj biblioteci u Santosu njegov rukopis o ogledalu, koji Istočnjaci pripisuju Skenderu Zu al Karnajnu, ili Aleksandru Dvorogom Makedonskom. Na površini tog ogledala odražavao se čitav svemir. Barton spominje i druge slične naprave – sedmostruki pehar Kaja Josrua, ogledalo koje je Tarik Benzejad pronašao u jednoj kuli (*Hiljadu i jedna noć*, 272), ogledalo u koje je Lukijan iz Samosate mogao da gleda samo po mesečini (*Prava istori-*

ja, I, 26), stakleno koplje koje Kapela u prvoj knjizi *Satirikona* pripisuje Jupiteru, Merlinovo sveobuhvatno ogledalo, „okruglo i udubljeno, nalik na svet od stakla“ (*The Faerie Queene*, III, 2, 19) – i dodaje ove neobične reči: „No svi pomenuti predmeti (kojima je jedina mana što uopšte ne postoje) obične su optičke naprave. Vernici koji odlaze u džamiju Amr u Kairu dobro znaju da se sve-mir nalazi u jednom od kamenih stubova kojima je ograđeno centralno dvorište... Niko ga, dakako, ne može videti, ali zato oni koji prislone uho uz stub izjavljuju da ubrzo začuju neumorno hučanje... Džamija potiče iz VII veka; stubovi su doneti iz drugih, preislamskih hramova jer, kao što je zapisao Aben Haldun: *U državama koje osnuju nomadi celokupno neimarstvo je u rukama stranaca.*

Da li postoji Alef u srcu kamena? Jesam li njega video kada sam video sve odjednom i jesam li ga posle zaboravio? Naš je duh podložan zaboravu; usled tragične erozije godina, i u meni samom iskrivljuje se i čili Beatrisin lik.

Esteli Kanto

Epilog

Izuzev *Eme Cunc* (njen sjajni zaplet, kojem moja bojažljiva obrada nije ni do kolena, otkrila mi je Sesilija Inhenieros) i *Priče o ratniku i zatočenicima*, koja tumači dva istinita događaja, priče u ovoj knjizi spadaju u žanr fantastičnog. Od svih njih, prva je najrazrađenija; govori o posledicama koju bi besmrtnost imala po ljude. Nakon tog nacрта za etiku besmrtnika, dolazi *Pokojnik*: Asevedo Bandeira je u toj priči rođen u Riveri ili Sero Largo, ali je i grubo istesano božanstvo, mulatska i divlja verzija Čestertonovog neporedivog Sandeja. (U XXIX poglavlju dela *Decline and Fall of the Roman Empire* opisuje se jedna sudbina slična Otalorinoj, samo kudikamo veličanstvenija i neverovatnija.) O *Teolozima* mogu reći da je san o ljudskom identitetu, i to ponajpre melankoličnog prizvuka; o *Životopisu Tadea Isidora Kruza*, da je komentar na Martina Fijera. Priču *Asterionov dom* i prirodu njenog kukavnog protagonista dugujem jednom Vatsovom platnu iz 1896. *Druga smrt* jeste maštarija na temu vremena, koju sam smislio na temelju nekih razmišljanja Pjera Damijanija. U poslednjem ratu niko nije više od mene želeo da Nemačka doživi poraz; niko pak nije više od mene žalio zbog tragične nemačke sudbine; *Deutsches Requiem* nastoji da dokuči tu sudbinu, koju nisu umeli da ožale, pa ni da naslute, naši „germanofili“, koji o Nemačkoj pojma nemaju. *Božji zapis* naišao je na širokogrude ocene; zbog jaguara sam morao da stavim u usta jednom „vraču iz piramide u Kaolomu“ argumente kabaliste ili teologa. U *Zahiru* i *Alefu* oseća se donekle uticaj Velsove priče *The Crystal Egg* (1899).

H. L. B. Buenos Aires, 3. maja 1949.

Post scriptum iz 1952. Ovome izdanju dodao sam još četiri priče. *Ibn Hakan al Buhari, mrtav u svom lavirintu* nije ništa naročito (uveravaju me), i pored zastrašujućeg naslova. Možemo je smatrati varijacijom na priču *Dva kralja i dva lavirinta*, koju su prepisivači ubacili u *Hiljadu i jednu noć* a oprezni Galand izostavio. O *Iščekivanju* valja reći da je proisteklo iz crne hronike koju mi je pročitao Alfredo Doblas, pre desetak godina, dok smo klasifikovali

knjige prema priručniku Bibliografskog instituta iz Brisela, čija sam sva pravila zaboravio, osim onog po kojem Bogu odgovara broj 231. Čovek iz hronike je bio Turčin; preobratio sam ga u Italijana kako bih ga bolje sebi predstavio. Trenutna i više puta ponavljana vizija jedne skrajnute sirotinjske zgrade, krcate stanarima, na ćošku ulice Parana, u Buenos Airesu, podstakla me je da napišem *Čoveka na pragu*; smestio sam tu priču u Indiju, kako bi u njoj manjak verodostojnosti bio koliko-toliko podnošljiv.

Endnote

---

[1] Solomon reče: *Nema nijedne nove stvari no zemlji*. Kao što je Platon zamislio *da je sve znanje samo sećanje*, tako je i Solomon dao svoj iskaz *da je sve što je novo samo zaborav*. Frensis Bekon: *Eseji*, LVII

[2] Na ovom mestu rukopis je precrtan: možda je bilo izbrisano ime luke.

[3] Ernesto Sabato smatra da je „Danbatista” koji je sa antikvarom Kartafilom raspravljao o postanku Ilijade, zapravo Danbatista Viko; ovaj Italijan zastupao je mišljenje da je Homer simboličan lik, poput Plutona ili Ahila.

[4] Na ninskim krstovima dva neprijateljska simbola stoje isprepletani.

[5] Gibon (*Decline and Fali*, XLV) takođe navodi ove stihove: *Strašnog izgleda a dobre duše, i po prstima jaku bradu imaše*.

[6] *Sve dok za roditelje drage ne mari i predvodi nas onaj koji u Raveni domovinu svoju vide*.

[7] *Tražim lice koje sam imao pre nego što je svet načinjen*. Jejts: *Zavojito stepenište*.

[8] U originalu stoji *četрнаest*, ali sve govori u prilog zaključku da kod Asteriona ovaj brojni pridjev znači *bezbroj*.

[9] Značajno je pomenuti da pripovedač izostavlja svog najslavnijeg pretka, teologa i judaistu Johanesa Forkela (1799-1846), koji je Hegelovu dijalektiku primenio na hristologiju i čiji je doslovni prevod izvesnih *Apokrifa* naišao na Hengstenbergovo neodobravanje i podršku Tila i Geseniusa.

[10] Drugi narodi žive prostodušno, u sebi i za sebe, poput minerala ili meteorita; Nemačka je sveopšte ogledalo koje sve upija, savest sveta (*das Weltbewusstsein*). Gete je oličenje tog ekumenskog poimanja. Ne kritikujem ga. samo ne vidim u njemu faustovskog čoveka iz Špenglerove teze.

[11] Ovde je bilo neizbežno izostaviti nekoliko redova.

[12] Ni u arhivu ni u delu Sergela, nema Jerusalimovog imena. Ne beleže ga ni istorije nemačke književnosti. Ja, međutim, ne verujem da je u pitanju izmišljeni lik. Naredbom Ota Ditriha cur Lindea mučeni su u Tarnovicu brojni jevrejski intelektualci, među kojima i klaviristkinja Ema Rozencvig. Možda „David“ simbolizuje različite osobe. Kažu daje umro 1. marta 1943; 1. marta 1939. u Tilsilu je ranjen pripovedač.

[13] *Zamišljajući da tragedija nije drugo nego umetnost pregovaranja...* Ernest Renan: *Averoes*, 48 (1861)

[14] Tejlor tako piše ovu reč.

[15] Barlah napominje da se Jeuk javlja i u Kuranu (LXXI, 23), i da je prorok o kome je reč Al Mokana (Onaj sa Velom); dodaje i da ih niko, osim začuđujuće pronicljivog izveštača Filipa Medouza Tejlora, nije povezao sa Zahhirom.

[16] *Bez lica je žestoki i nenadmašni lav, Bez lica je šamarani rob, bez lica je kralj*.

[17] Ovu je priču paroh besedio sa svoje propovedaonice.

[18] *O Bože, mogao bih biti zatvoren u orahovu ljusku i smatrati sebe Kraljem beskonačnog svemira. Hamlet, 11,2.*

[19] Oni će nas učiti da je Beskonačnost mirno Stajanje Sadašnjeg vremena, *Nunc-stans* kako ga škola zove, što ni oni ni bilo ko drugi ne razume, ništa više nego što bi razumeli *Hic-stans* za Beskrajnu veličinu mesta. *Levijatan, IV,46.*

[20] Sećam se, međutim, sledećih redova iz satire u kojoj je strogo išibao loše pesnike:

*Onaj pesmu odenu u ratnički oklop
Učevnosti; ovaj je zasu raskošima i divotom.
Obojica zalud smešnim krilima zamahuju...
Zaboraviše, od brige, činilac najvažniji – LEPOTU!*

Jedino bojazan da sebi na vrat ne natovari vojsku neumoljivih i moćnih neprijatelja odvrtila ga je (reče mi) od smelog objavljivanja ove pesme.

[21] „Primio sam tvoja ojađena čestitanja“, napisao mi je. „Zasopio si se, jadni moj prijatelju, od zavisti, ali moraš priznati – sve i da te uguši! – da sam ovaj put ipak uspeo da zakitim šešir najlepšim perom a turban najsajnijim među rubinima.“

mobi: vuki

Sadržaj

ALEF

Besmrtnik

Pokojnik

Teolozi

Priča o ratniku i zatočenicima

Životopis Tadea Isidora Kruza (1829-1874)

Ema Cunc

Asterionov dom

Druga smrt

Deutsches Requiem

Averoesovo traganje

Zahir

Božji zapis

Ibn Hakan al Buhari, mrtav u svom lavirintu

Dva kralja i dva lavirinta[17]

Iščekivanje

Čovek na pragu

Alef

Epilog

Endnote